ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

APELUL POPORULUI ROMÂN ADRESAT SESIUNII SPECIALE A ORGANIZAȚIEI NAȚIUNILOR UNITE CONSACRATE DEZARMĂRII

ȘTIINȚA ISTORICĂ ÎN FAȚA NOILOR IMPERATIVE POLITICO-EDUCATIVE, TEORETICE ȘI METODOLOGICE

VASILE LUCACIU, TRIBUN AL LUPTEI PENTRU DREPTURILE ȘI UNITATEA ROMÂNILOR

CONSTANTIN COTOȚIU
GAVRIL HORJA

PACEA MOLDO-OTOMANĂ DIN 1486. OBSERVAȚII PE MARGINEA UNOR TEXTE

ȘTEFAN S GOROVEI

DECLARAȚIA AMERICANĂ DE INDEPENDENȚĂ, DOCUMENT MAJOR AL IDEOLOGIEI BURGHEZE. RĂSUNETUL INTERNAȚIONAL ȘI IMPORTANȚA ISTORICĂ

JULIAN RUDOLF COSTANDACHE

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE
CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE
CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE
REVISTA REVISTELOR DE ISTORIE

7

TOMUL 35 1982

IULIE

www.dacoromanica.ro

EDITURA ACADEMIEI

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECŢIA DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACŢIE

ION APOSTOL *(redactor responsabil adjunct)*; NICHITA ADĂNILOAIE, LUDOVIC DÉMÉNY, GHEORGHE I. IONIŢĂ, VASILE LIVEANU, AUREL LOGHIN, DAMASCHIN MIOC, ŞTEFAN OLTEANU, ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU, POMPILIU TEODOR *(membri)*.

În ţară revistele se pot procura prin poştă pe bază de abonamente.

Preţul unui abonament este de 180 lei.

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la ILEXIM Departamentul Export-Import presă, B.O. BOX 136—137. Telex 11226 — 79517, Bucureşti, Str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb precum şi orice corespondenţă se va trimite pe adresa Comitetului de redacţie al revistei „REVISTA DE ISTORIE". Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacţiei:
www.dacoromanica.ro
B-dul Aviatorilor nr. 1
71247 — Bucureşti, tel. 50.72.41

REVISTA DE ISTORIE

TOM 35, Nr. 7
Iulie 1982

SUMAR

Apelul poporului român adresat Sesiunii Speciale a Organizației Națiunilor Unite consacrate dezarmării 779

OAMENII DE ȘTIINȚĂ ȘI PACEA

Simpozionul internațional „Oameni de știință și pace" 780

★

Știința istorică în fața noilor imperative politico-educative, teoretice și metodologice 782

INVESTIGAREA ISTORIEI ROMÂNEȘTI

CONSTANTIN COTOȚIU, GAVRIL HORJA, Vasile Lucaciu, tribun al luptei pentru drepturile și unitatea românilor 793

ȘTEFAN S. GOROVEI, Pacea moldo-otomană din 1486. Observații pe marginea unor texte 807

PAGINI DE ISTORIE UNIVERSALĂ

JULIAN RUDOLF COSTANDACHE, Declarația americană de independență, document major al ideologiei burgheze. Răsunetul internațional și importanța istorică . . 822

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE

Ev mediu și feudalism (concept, obiective, metode de cercetare) *(Radu Manolescu)* 835

CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE

Activitatea științifică a cadrelor didactice de la Facultatea de istorie și filozofie (secția istorie-filozofie) în anul 1981 *(Radu Manolescu)*; Colocviul X al Institutului de arheologie din București *(Eugen Comșa)*; Cronica 844

www.dacoromanica.ro

CARTEA ROMÂNEASCĂ ŞI STRĂINĂ DE ISTORIE

DINU C. GIURESCU, *Istoria ilustrată a românilor*, Edit. Sport-Turism, Bucureşti, 1981, 640 p, *(Anastasie Iordache)* 853
* * * *Din istoria mişcării muncitoreşti. Documente arădene, 1821—1918*, Edit, Facla, Timişoara, 1981, 281 p. *(Victor Neumann)* 858
TRAIAN IONESCU NIŞCOV, *Relaţiile social-culturale ecbo-române (Epoca modernă)*, Edit, Dacia, Cluj-Napoca, 1981, 211 p, *(Constantin Şerban)* 859
* * * *La nouvelle histoire*. Sous la direction de Jacques le Goff et Roger Chartier, Jacques Revel, C.E.P.L., Paris, 1978, 575 p. (Les Encyclopédies du Savoir moderne), *(Ştefan Lemny)* 862

REVISTA REVISTELOR DE ISTORIE

„I P H Yearbook", vol. I, I P H Edition, Basel, 1980, 222 p. *(L. Demény)* 867

www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOME 35, N° 7
Juillet 1982

SOMMAIRE

L'appel adressé par le peuple roumain à la Session speciale de l'Organisation des Nations Unies consacrée au desarmement 779

LES HOMMES DE SCIENCE ET LA PAIX

Le Symposium international „Les Lommes de science et la paix" 780

★

La science historique face aux nouveaux impératives politico-éducatives, théoriques et méthodologiques 782

L'INVESTIGATION DE L'HISTOIRE ROUMAINE

CONSTANTIN COTOTIU, GAVRIL HORJA, Vasile Lucaciu, tribun de la lutte pour les droits et l'unité des Roumains 793

ŞTEFAN S. GOROVEI, La paix moldo-otomane de 1486. Quelques observations en marge de plusieurs textes 807

PAGES D'HISTOIRE UNIVERSELLE

JULIAN RUDOLF COSTANDACHE La déclaration d'indépendance, document majeur de l'idéologie bourgeoise. Echo international et l'importance historique 822

PROBLÉMES DE L'HISTORIOGRAPHIE CONTEMPORAINE

Moyen Age et féodalisme (concept, objectifs, méthodes d'investigation) *(Radu Manolescu)* 835

CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE

L'activité scientifique du corps enseignant de la Faculté d'histoire et philosophie (section histoire-philosophie) en 1981 *(Radu Manolescu)*; Le X-e Colloque de l'Institut d'archéologie de Bucarest *(Eugen Comşa)*; Chronique 844

www.dacoromanica.ro

LE LIVRE ROUMAIN ET ETRANGER D'HISTOIRE

DINU C. GIURESCU, *Istoria ilustrată a românilor* (L'histoire illustrée des Roumains), Editions Sport-Tourisme, Bucarest, 1981, 640 p. *(Anastasie Iordache)* 853

* * * *Din istoria mişcării muncitoreşti. Documente arădene, 1821—1918,* (De l'histoire du mouvement ouvrier. Documents d'Arad, 1821—1918), Editions Facla, Timişoara, 1981, 281 p. *(Victor Neumann)* 858

TRAIAN IONESCU NIŞCOV, *Relaţiile social-culturale ceho-române (Epoca modernă)* (Relations socio-culturelles tchèque-roumains (l'époque moderne) Editions Dacia, Cluj-Napoca, 1981, 211 p. *(Constantin Şerban)* 859

* * * *La nouvelle histoire.* Sous la direction de Jacques le Goff et Roger Chartier, Jacques Revel, C.E.P.L,, Paris, 1978, 575 p. (Les Encyclopédies du Savoir moderne). *(Ştefan Lemny)* 862

LA REVUE DES REVUES D'HISTOIRE

„I P H Yearbook", vol. I, I P H Edition, Basel, 1980, 222 p. *(L. Demény)* 867

www.dacoromanica.ro

APELUL POPORULUI ROMÂN

ADRESAT SESIUNII SPECIALE A ORGANIZAȚIEI NAȚIUNILOR UNITE CONSACRATE DEZARMĂRII

Pentru dezarmare, pentru o Europă fără arme nucleare, pentru o lume a păcii!

Îngrijorați de intensificarea cursei înarmărilor, care creează o mare primejdie pentru pacea și însăși existența popoarelor, în fața pericolului crescînd la adresa păcii și securității, noi, cetățenii Republicii Socialiste România, întreaga noastră națiune adresează — în aceste împrejurări internaționale deosebit de grave — Apelul lor solemn către sesiunea specială a Organizației Națiunilor Unite consacrată dezarmării de a adopta măsuri concrete care să determine trecerea la dezarmare, în primul rînd la dezarmare nucleară, la reducerea cheltuielilor militare, pentru ca uriașele resurse materiale și umane, eliberate prin oprirea și diminuarea cursei înarmărilor, să fie puse în slujba progresului și bunăstării, lichidării subdezvoltării economice.

Ca și celelalte popoare europene, poporul român cere în mod ferm oprirea amplasării și dezvoltării de noi rachete nucleare cu rază medie, retragerea și distrugerea rachetelor existente, eliminarea totală a armamentului nuclear de pe continent.

Astăzi, în fața întregii omeniri se pune problema de a alege între calea războiului sau cea a păcii. Nimic nu poate justifica politica de înarmare și de război.

Organizația Națiunilor Unite, conducătorii tuturor statelor și guvernelor — ai căror reprezentanți sînt reuniți în cadrul acestei sesiuni speciale — poartă o înaltă răspundere în fața popoarelor, a viitorului civilizației umane, pentru eliberarea lumii de povara înarmărilor, de spectrul înspăimîntător al unui război nuclear, pentru a opri cursa spre dezastru, pentru salvgardarea și consolidarea păcii.

În numele existenței oamenilor, al viitorului umanității, ne adresăm Organizației Națiunilor Unite, tuturor statelor și popoarelor cu chemarea de a trece peste orice considerente și obstacole și de a hotărî oprirea cursei înarmărilor, trecerea la înfăptuirea dezarmării, și în primul rînd a dezarmării nucleare!

Pînă nu au căzut primele bombe nucleare, să trecem la dezarmare! Cînd vor începe să cadă bombe, va fi prea tîrziu!

Poporul român alături de toate popoarele lumii, cere să se acționeze cît mai grabnic acum, pînă cînd nu este prea tîrziu, pentru a se asigura dreptul fundamental al oamenilor — dreptul la pace, la viață, la libertate!

Cerem cu toată hotărîrea ca glasul popoarelor să fie auzit, ca voința lor de a trăi în pace să fie [illegible]

www.dacoromanica.ro

SIMPOZIONUL INTERNAȚIONAL „OAMENII DE ȘTIINȚĂ ȘI PACEA"

În zilele de 4—5 septembrie 1981 s-au desfășurat la București, sub înaltul Patronaj al Președintelui Republicii Socialiste România, Nicolae Ceaușescu, lucrările Simpozionului internațional „Oamenii de știință și pacea".

La simpozion au participat 68 oameni de știință din 32 țări : laureați ai Premiului Nobel, președinți ai unor academii de științe, alte personalități științifice de prestigiu din lumea contemporană. Au luat parte de asemenea directori generali ai unor organizații internaționale.

La deschiderea Simpozionului a fost prezentat Mesajul Președintelui Republicii Socialiste România, Nicolae Ceaușescu, adresat participanților.

Exprimînd înalta concepție a Secretarului General al Partidului Comunist Român, Președintele R. S. România, asupra problemelor păcii și securității internaționale, destinderii și dezarmării, cooperării, și înțelegerii între popoare în cadrul eforturilor pentru făurirea unei noi ordini economice internaționale, a răspunderii oamenilor de știință față de soluționarea sarcinilor naționale și globale prin punerea celor mai avansate cuceriri ale revoluției tehnico-științifice contemporane exclusiv în serviciul dezvoltării pașnice a popoarelor, adresînd savanților din întreaga lume chemarea de a-și uni rîndurile în lupta împotriva pericolului pe care îl prezintă crizele, confruntările și războiul pentru soarta omenirii, Mesajul președintelui Nicolae Ceaușescu a orientat întregul curs al Simpozionului.

În cuvîntul participanților au fost susținute ideile directoare ale Mesajului Președintelui României.

În încheierea lucrărilor, participanții au adoptat un Apel către oamenii de știință din întreaga lume, care, reflectînd ideile fundamentale ale Mesajului tovarășului Nicolae Ceaușescu, a propus constituirea unui Comitet de inițiativă pentru organizarea Congresului mondial „Oamenii de știință și pacea".

Ca o continuare firească a acestei prestigioase reuniuni internaționale a fost constituit Comitetul național român „Oamenii de știință și pacea", care a ales, în unanimitate, în calitatea de președinte al Comitetului și președinte al Biroului Executiv al Comitetului pe

www.dacoromanica.ro

academician doctor inginer Elena Ceaușescu, prim vice-prim ministru al Guvernului R. S. România, președintele Consiliului Național pentru Știință și Tehnologie, ilustru om politic și savant de renume internațional.

Comitetul Național Român „Oamenii de știință și pacea" a adoptat un bogat plan de manifestări științifice menit să ilustreze contribuția oamenilor de știință din țara noastră la eforturile poporului român, alături de toate popoarele lumii, pentru salvgardarea păcii.

Comitetul Național Român „Oamenii de știință și pacea" desfășoară acțiuni pe plan internațional, în vederea pregătirii Congresului mondial „Oamenii de știință și pacea". Comitetul va fi reprezentat de asemenea la Sesiunea specială a Adunării generale a Organizației Națiunilor Unite consacrată dezarmării.

www.dacoromanica.ro

ŞTIINŢA ISTORICĂ ÎN FAŢA NOILOR IMPERATIVE POLITICO-EDUCATIVE, TEORETICE ŞI METODOLOGICE

Şi cu acest prilej, ca în atîtea alte rînduri în cei 17 ani care au trecut de la Congresul al IX-lea al partidului, un loc aparte, distinct, bine conturat în cadrul Expunerii secretarului general la Plenara lărgită a C.C. a P.C.R. din 1 — 2 iunie a.c. l-a avut problematica istoriei. De la cunoaşterea şi însuşirea învăţămintelor istoriei milenare a poporului român, a luptei sale pentru libertate socială şi naţională, pentru independenţă şi unitate care va sta la baza activităţii ideologice, a educaţiei patriotice, pînă la înţelegerea legităţilor dezvoltării societăţii, a organizării pe baze noi a cercetării în domeniul istoriei, cuvîntarea tovarăşului Nicolae Ceauşescu aduce clarificări şi orientări preţioase în domeniul nostru de specialitate.

În ultimii ani frontul istoric a beneficiat de recomandări şi indicaţii care au contribuit la lărgirea orizontului lui ştiinţific şi ideologic. Atît cu prilejul întîlnirii cu reprezentanţii istoricilor din mai 1980 cît şi prin Mesajul adresat participanţilor la cel de-al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice care s-a desfăşurat la Bucureşti în august 1980, secretarul general al partidului a îndemnat la înţelegere şi colaborare: „Avem obligaţia — s-a subliniat în cadrul întîlnirii — să ducem o asemenea politică, inclusiv în domeniul istoriei, încît să contribuim la crearea unui viitor al prieteniei şi frăţiei tuturor popoarelor" şi „a indicat istoricilor români să acţioneze în aşa fel încît congresul să contribuie la întărirea colaborării şi conlucrării între popoare şi naţiuni, între state, pornind de la principiile noi de relaţii internaţionale, care se afirmă cu putere în lume, ale deplinei egalităţi în drepturi, respectului independenţei şi suveranităţii fiecărei naţiuni, neamestecului în treburile interne ale altor popoare". Iar în Mesajul preşedintelui Nicolae Ceauşescu se sublinia că „cea mai înaltă îndatorire şi răspundere a istoricilor este ca, studiind dezvoltarea societăţii, evenimentele istorice, să desprindă din uriaşa comoară de experienţă acumulată de-a lungul mileniilor şi să îmbogăţească activitatea prezentă şi viitoare cu învăţăminte şi concluzii pentru mersul înainte al popoarelor pe calea civilizaţiei, pentru pacea şi progresul întregii umanităţi".

Şi în expunerea la recenta plenară ca şi în cele din noiembrie 1971 şi apoi în 1976 la primul Congres al educaţiei politice şi culturii socialiste pornind de la condiţiile concret istorice din ţara noastră, de la stadiul actual al edificării socialismului se face o analiză profundă a întregii vieţi interne şi internaţionale, se desprind concluzii şi se elaborează teze de inestimabilă valoare teoretică şi practică, orientări şi aprecieri privind problemele ideologice şi activitatea politică, educativă a partidului. Documentul la care ne referim statuează pe o lungă perioadă de timp principiile fundamentale ale activităţii noastre generale, folosind noi perspec-

www.dacoromanica.ro

tive abordării cu și mai mult curaj a obiectivelor de dezvoltare a României în concordanță cu cerințele etapei pe care o parcurgem. Ele sînt rezultatul firesc al spiritului militant, revoluționar, cutezanța principală, realistă, claritatea și obiectivitatea cu care conducătorul partidului și statului nostru tratează problemele fundamentale ale vieții sociale, politice și ideologice ale țării și ale lumii contemporane.

Expunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu *Cu privire la stadiul actual al edificării socialismului în țara noastră, la problemele teoretice, ideologice și activitatea politică, educativă a partidului* relevă de la început că pentru tratarea și lămurirea acestor probleme trebuie să avem în vedere profundele transformări ce au avut loc în România și schimbările sociale și naționale de amploare care au avut și au loc pe plan internațional care duc la un nou raport de forțe pe arena mondială. Se impune să analizăm cum s-au dezvoltat forțele de producție, structura și relațiile sociale, proprietatea asupra mijloacelor de producție, modul de producție și de repartiție a produsului social și al venitului național, locul și rolul economiei românești în economia mondială.

S-a subliniat faptul că modul de gîndire, conștiința socială, gradul de dezvoltare a științei, învățămîntului și culturii sînt determinate de baza materială a societății, dar în același timp, conștiința socială, activitatea ideologică și politico-educativă au un rol deosebit în dezvoltarea forțelor de producție, ambele laturi condiționîndu-se reciproc și aflîndu-se într-o unitate didactică.

Ocupîndu-se de rolul forțelor de producție și al concepției revoluționare despre lume și viață în perfecționarea organizării vieții sociale raportul la plenară relevă că istoria omenirii, deci inclusiv istoria poporului nostru este istoria dezvoltării forțelor de producție și a relațiilor sociale, istoria luptelor de clasă, a confruntării permanente dintre vechi și nou. În cadrul fiecărui mod de producție și orînduire socială există un mod de gîndire și o conștiință socială corespunzătoare. Numai după apariția proletariatului pe arena istoriei apare o concepție nouă, revoluționară, privind organizarea societății, a relațiilor sociale, iar în societatea socialistă și apoi în comunism se formează o concepție teoretică și ideologică unitară despre lume și viață. În orînduirile precapitaliste concepțiile claselor dominante urmăreau să justifice formele de proprietate, de producție și repartiție. Pornind de la faptul că lupta împotriva vechilor concepții despre lume și viață pentru afirmarea concepției revoluționare materialist—dialectice și istorice presupun un proces de lungă durată, activitatea ideologică și politico-educativă a partidului se desfășoară în condițiile confruntării dintre noua concepție în plină desfășurare și vechea concepție.

Referindu-se la rolul și importanța istoriei patriei, a poporului român, a luptei sale pentru afirmarea ființei proprii, pentru libertate și independență în intensificarea activității ideologice, a educației patriotice expunerea secretarului general subliniază încă o dată forța educativă, însemnătatea majoră a cunoașterii și însușirii de către fiecare membru al societății noastre al amplului și îndelungatului proces al devenirii noastre milenare. Sînt sintetizate epoci de o mare putere evocatoare în cursul istoriei, dezvoltării forțelor de producție, a producerii și perfecționării uneltelor de muncă, unirea formațiunilor prestatale în statul dac independent și centralizat a lui Burebista de acum 2050 de ani, viața materială și

www.dacoromanica.ro

spirituală avansată din timpul lui Decebal, civilizația dacilor și contactele lor cu civilizația greacă și romană, simbioza daco-romană și „formarea unui popor nou bazat pe cele mai înalte virtuți ale dacilor și romanilor".

În capitolul II se evocă lupta noului popor în formare în perioada năvălirilor popoarelor migratoare care a cimentat comunitatea de interese economice, de teritoriu, de cultură și de limbă, formarea celor trei principate românești care și-au consolidat pozițiile în confruntarea cu dominația străină.

„Nepieritoare va rămîne în memoria poporului nostru — arată expunerea — epopeea luptelor duse de Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și atîția alții, care s-au ridicat cu hotărîre împotriva dominației străine, pentru apărarea ființei proprii, pentru afirmarea identității poporului român".

Se dă un răspuns argumentat încercărilor unor istorici de peste hotare care mai contestă permanența noastră pe aceste meleaguri, susținînd existența într-o anumită perioadă a unui vid în spațiul carpato-dunărean. Mai întîi că învățații din perioada respectivă au vorbit de locuitorii și voievodatele existente în spațiul carpato-dunărean iar în al doilea rînd răspunsul la aceste încercări de negare a realităților l-au dat la timpul respectiv marile bătălii purtate de — Mircea cel Bătrîn, Vlad Țepeș, Ioan de Hunedoara Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, cei care au ținut piept atîtor cuceritori, cei care s-au născut și au trăit aici pe acest pămînt și l-au apărat cu sîngele lor.

Condițiile grele în care s-au format și dezvoltat principatele române, lupta lor împotriva dominației sau a tendințelor de dominație a celor trei mari imperii: otoman, austro-ungar și țarist, împrejurările vitrege în care ne-am menținut existența au determinat o rămînere în urmă pe drumul evoluției economice, sociale și politice, întîrziind alcătuirea și constituirea statului național unitar.

Răscoalele țărănești, revoluția lui Tudor Vladimirescu, revoluția burghezo-democratică de la 1848, formarea statului național român la 1859, războiul pentru independență și făurirea statului național unitar în 1918 au constituit tot atîtea momente de cotitură la care au participat masele populare din întregul teritoriu locuit de români, momente de afirmare a voinței poporului român de a scutura pentru totdeauna dominația străină, dorința sa de unitate și independență.

Problemele originii daco-romane, ale continuității și permanenței existenței noastre pe aceste plaiuri, care sînt caracteristici fundamentale ale poporului român, lupta sa pentru libertate socială și națională, pentru independență și unitate în epoca medie și modernă, au căpătat în expunerea secretarului general la plenara lărgită a C.C. al P.C.R. din 1 — 2 iunie noi valențe, a îmbogățit tezaurul culturii noastre istorice cu noi aprecieri și concluzii sintetizatoare. Idei care dau noi impulsuri cercetării, predării, scrierii și popularizării istoriei provin din sublinierea făcută în expunere că un rol deosebit în educația patriotică socialistă trebuie făcută pe baza cunoașterii și cinstirii trecutului, a muncii și luptei înaintașilor. Pe bună dreptate se arăta în raportul prezentat plenarei că: „Stabilirea locului în istorie, a originii și continuității în bazinul carpato-dunărean ale poporului român constituie fundamentul oricărei activități ideologice, teoretice și politico-educative".

www.dacoromanica.ro

În domeniul cunoașterii trecutului, al cercetării și realizării unor contribuții valoroase privind epoca veche, medie, modernă și contemporată istoriografia românească actuală a obținut succese notabile. Momentul aniversării centenarului independenței de stat a României a creat o efervescență în domeniul cercetării și scrierii istoriei patriei. De la monografia la scară națională și locală, publicații de documente, studii și articole în presa de specialitate, inclusiv „Revista de istorie" au adus în circuitul științific, au îmbogățit patrimoniul istoriografic cu noi date și informații, interpretări și sensuri noi. S-au elucidat aspecte noi privind ajutorul material al transilvănenilor în sprijinul războiului din 1877, ecoul lui peste hotare, atitudinea puterilor europene față de proclamarea independenței României, experiența în organizarea ulterioară a armatei, noi elemente referitoare la urmările economice și sociale a dobîndirii independenței de stat.

În lumina hotărîrii plenarei C.C. al P.C.R. cu privire la aniversarea a 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent, specialiștii și-au intensificat eforturile în a aborda noi capitole din istoria veche a României. „Revista de istorie" a tratat despre tradiția statală în perioada lui Burebista despre dacii liberi în sec. II — IV e.n., despre prezența romană la nordul Dunării în sec. IV e.n., despre epoca clasică a civilizației daco-getice, dacii în armata romană ș.a.m.d.

Desfășurarea celui de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice la București în august 1980 a prilejuit de asemenea apariția în publicațiile de profil a numeroase studii de istorie universală, unele în strînsă legătură cu tematica marelui forum mondial al istoricilor, altele referitoare la problematica congreselor anterioare, a participării și contribuției românești la întîlnirile care au avut loc înaintea celui de-al doilea război mondial. „Revista de istorie" a consacrat Congresului un număr dublu privind dezvoltarea istoriografiei românești în anii socialismului în care sînt evidențiate contribuția cercetătorilor la îmbogățirea istoriei vechi, medii, moderne și contemporane cu noi fapte și interpretări. Sînt analizate pentru prima dată rezultatele obținute în domeniul istoriei universale, în editarea izvoarelor istoriei naționale, în istoriografia militară, în cercetarea istoriei naționalităților conlocuitoare și a înfrățirii lor cu națiunea română, în studiile de istorie a istoriografiei, în cercetările de demografia istorică și în științele auxiliare istoriei în ultimele trei decenii și jumătate.

În lumina imperativelor politico-educative în ultimii ani „Revista de istorie" a valorificat numeroase materiale privind aniversarea a 60 de ani de la formarea statului național unitar român, 130 de ani de la revoluția română de la 1848, 60 de ani de la crearea Partidului Comunist Român, 75 de ani de la răscoala din 1907, 60 de ani de la constituirea organizației revoluționare de tineret, U.T.C., centenarul nașterii lui Titulescu, 525 de ani de la urcarea pe tronul Moldovei a lui Ștefan cel Mare și alte momente și personalități cu ample rezonanțe în istorie, în care rolul de primă importanță l-au avut masele populare, ceea ce confirmă încă odată teza materialismului istoric privind aportul diferitelor forțe sociale progresiste la transformarea socială, la realizarea aspirațiilor vitale ale celor ce muncesc. Desigur, toate aceste evenimente au constituit ocazii de intensificare a

www.dacoromanica.ro

muncii politico-educative, de înrîurire patriotică, revoluționară a tineretului, a maselor populare.

În expunerea prezentată plenarei tovarășul Nicolae Ceaușescu se referă la dezvoltarea impetuoasă a forțelor de producție ca factor esențial al victoriei socialismului în țara noastră care a contribuit la progresul și bunăstarea întregului popor.

Formarea statului național român în 1859, reîntregirea neamului în 1918, au constituit etape marcante în procesul dezvoltării mai accentuate a forțelor de producție, dar concomitent au pătruns în țara noastră monopolurile străine, statele imperialiste care au acaparat și exploatat bogățiile României. După ce revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă a deschis calea înfăptuirii socialismului, au fost lichidate proprietatea capitalist-moșierească, s-a realizat o economie socialistă unitară în industrie și agricultură, iar forțele de producție au cunoscut o dezvoltare puternică. Dinamica principalelor indicatori ai dezvoltării economiei naționale cît și evoluția principalilor indicatori ai nivelului de trai din perioada 1950—1980 relevă uriașele realizări obținute de poporul nostru într-o etapă istorică scurtă, profundele transformări revoluționare în structura socială a țării, depășind în multe domenii caracteristicile unei țări în curs de dezvoltare și apropiindu-se de țările mediu dezvoltate.

Arătînd că obiectivul fundamental al etapei actuale îl constituie realizarea unei noi calități a muncii și vieții, expunerea relevă că acesta se poate obține prin întărirea și modernizarea bazei tehnico-materiale, creșterea continuă a eficienței economice ca fundament trainic al dezvoltării societății și ridicării bunăstării poporului cît și prin dezvoltarea proprietății socialiste, autoconducerea muncitorească care ar fi factorii primordiali ai făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate și ai înaintării spre comunism. În actualul cincinal punînd accentul pe creșterea productivității muncii, pe sporirea producției nete industriale și a producției agricole, pe valorificarea maximă a produselor românești pe piața mondială, pe dezvoltarea mai puternică a bazei energetice și de materii prime proprii, România va continua să rămînă și în viitor o țară industrial-agrară.

Perfecționînd principiile de proprietate, de organizare socială, avînd în vedere că nu putem identifica proprietatea socială, proprietatea întregului popor, cu proprietatea de stat, însușindu-ne principiile noului mecanism economic, al autoconducerii și autogestiunii muncitorești, oamenii muncii în calitatea lor de proprietari, producători și beneficiari, avînd în vedere experiența acumulată în unitățile cooperatiste, agricole și meșteșugărești să poată depune sub formă de participare socială o anumită sumă al cărei proprietar rămîn, pentru fondul de acumulare.

În cadrul problemelor fundamentale ale organizării și conducerii științifice a societății socialiste românești un rol deosebit îl are întărirea continuă a democrației muncitorești, perfecționarea cadrului organizat de participare a maselor la conducerea societății. S-a creat un cadru larg de participare a oamenilor muncii la conducerea tuturor sectoarelor de activitate, un sistem democratic unic în care reprezentanți direcți ai maselor populare hotărăsc asupra dezvoltării economico-sociale, asupra adoptării planurilor de dezvoltare economică, politicii interne și externe a țării noastre. În acest sistem socialist urmează să crească rolul consiliilor

www.dacoromanica.ro

de conducere, importanţa adunărilor generale ale proprietarilor, producătorilor şi beneficiarilor în buna desfăşurare a autoconducerii muncitoreşti. Sarcini sporite revin Consiliului Naţional al Oamenilor Muncii şi Consiliului Naţional al Agriculturii alese de Congresul oamenilor muncii şi Congresul agricultorilor ce reunesc fiecare cîte 11.000 de reprezentanţi direcţi ai muncitorilor şi ţăranilor. Un rol însemnat în dezvoltarea generală a ţării în domeniile respective revin Congresului educaţiei şi culturii, Congresului învăţămîntului, Conferinţei naţionale a oamenilor de ştiinţă, Congresului şi Camerei legislative a consiliilor populare.

Sub egida Frontului Democraţiei şi Unităţii Socialiste în zilele de 24 — 25 iunie a.c. a avut loc Congresul al II-lea al educaţiei politice şi al culturii socialiste, eveniment de mare însemnătate în viaţa patriei noastre, a întregului popor. Al II-lea Congres al educaţiei şi culturii care constituie o nouă şi grăitoare expresie a profundului democratism al orînduirii noastre a analizat în lumina expunerii prezentate de tovarăşul Nicolae Ceauşescu la plenara lărgită a C.C. al P.C.R. din 1 — 2 iunie a.c., a orientărilor şi indicaţiilor formulate de secretarul general al partidului în acest domeniu de inestimabilă valoare teoretică şi practică, modul în care se înfăptuiesc hotărîrile Congresului al XII-lea al P.C.R. în domeniul activităţii politico-ideologic şi cultural-educative pentru formarea omului nou, făuritor conştient şi devotat al societăţii socialiste multilateral dezvoltate.

Tovarăşa academician doctor inginer Elena Ceauşescu, membru al Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., prim viceprim-ministru al guvernului a rostit cuvîntul de salut adresat Congresului din partea Comitetului Central al Partidului Comunist Român, a Consiliului de Stat şi a guvernului, precum şi din partea secretarului general al partidului şi preşedintele Republicii Socialiste România, tovarăşul Nicolae Ceauşescu.

Raportul Consiliului Culturii şi Educaţiei Socialiste cu privire la modul în care se înfăptuiesc hotărîrile celui de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român referitoare la activitatea politico-ideologică şi cultural-educativă în vederea formării omului nou, cu înaltă conştiinţă socialistă, constructor activ şi devotat al societăţii socialiste multilateral dezvoltate în România a fost prezentat de Suzana Gâdea, preşedintele Consiliului.

Trecînd în revistă — în faţa celor peste 6300 de participanţi principalele obiective ale diferitelor domenii ale educaţiei şi culturii, de la primul Congres pînă în prezent: învăţămîntul politico-ideologic frecventat în prezent de peste 10 milioane de cetăţeni, cele 3 ediţii ale Festivalului naţional „Cîntarea României" cadru larg, propice de participare directă a oamenilor muncii la activitatea culturală, artistică, ştiinţifică şi tehnică, experienţa acumulată pentru dezvoltarea educaţiei fizice şi sportului în competiţia „Daciada", problemele filmului, teatrului, creaţiei literare, artistice ş.a., politica colaborării culturale internaţionale, raportul la Congres a evidenţiat atît realizările remarcabile obţinute cît şi neîmplinirile şi lipsurile, măsurile care se impun pentru noi succese în toate domeniile culturii şi educaţiei.

S-a subliniat şi cu acest prilej în lumina expunerii la plenară, că este absolut necesar, constituie un imperativ teoretic şi metodologic ca baza activităţilor politico-educative, patriotice să se sprijine pe cunoaşterea şi cinstirea trecutului, a muncii şi luptei înaintaşilor, a originii şi continui-

www.dacoromanica.ro

tății poporului român pe aceste meleaguri, a luptei maselor populare pentru eliberare socială și națională, pe trecutul eroic al clasei muncitoare, al partidului comunist, pe întreagă istorie națională.

În afara dezbaterilor în plen au avut loc și ample discuții în cadrul celor 7 secțiuni: Secțiunea pentru problemele educației politico-ideologice și ale muncii educative de masă; Secțiunea pentru activitatea cultural educativă și artistică de masă, dezvoltarea și valorificarea creației populare, activitatea așezămintelor de cultură de la orașe și sate; Secțiunea pentru problemele activității de creație tehnico-științifice de masă; Secțiunea pentru creația literară, activitatea literar-editorială și munca cu cartea; Secțiunea pentru activitatea artelor plastice, muzeelor și valorificarea patrimoniului cultural național; Secțiunea pentru problemele creației dramatice, muzicale și cinematografice, precum și activitatea instituțiilor de spectacole; Secțiunea privind rolul educativ al presei, radioului și televiziunii.

În cuvîntarea tovarășului Nicolae Ceaușescu la încheierea marelui forum democratic s-a subliniat din nou — în contextul aprecierii dezbaterilor care au avut loc în plenul Congresului și în secțiuni ce s-au caracterizat printr-un spirit de înaltă exigență și responsabilitate comunistă, al numeroaselor propuneri de îmbunătățire a muncii, al adoptării Programului de măsuri privind acțiunile politice și cultural-educative necesitatea de a se acorda mai multă atenție limbii, literaturii și istoriei României. „Nu se poate vorbi de educație politică, de cultură revoluționară — arăta secretarul general al partidului — fără cunoașterea limbii, a literaturii, a istoriei glorioase a poporului nostru".

Revenind la dezvoltarea creatoare a materialismului dialectic și istoric, a socialismului științific pe care expunerea la plenara lărgită din 1 — 2 iunie a.c. o întreprinde menționăm teza creșterii rolului statului în conducerea întregii activități economico-sociale și întărirea controlului maselor populare asupra organelor de stat și în acest sens aplicarea fermă a legalității socialiste și a normelor de conviețuire socială, raportul dialectic dintre partidul comunist și statul socialist. Aici s-a arătat că organele de partid nu trebuie să înlocuiască organele de stat, dimpotrivă ele trebuie să militeze pentru întărirea rolului statului, pentru buna funcționare a organelor de stat de sus pînă jos. Expunerea precizează că conform Constituției drapelul unic de stat este Tricolorul, ca simbol al unității, suveranității și independenței naționale și el nu poate fi înlocuit de nici un alt drapel.

Dezvoltarea națiunii socialiste și rezolvarea justă a problemei naționale va constitui și în viitor condiția fundamentală pentru întărirea unității de nezdruncinat a tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, în slujba înfloririi României socialiste. Avînd în vedere că pe teritoriul patriei s-au așezat, în decursul vremurilor și cetățeni de alte naționalități, că în cadrul conviețuirii comune s-a ajuns la o întrepătrundere și înțelegere reciprocă va trebui să asigurăm participarea tuturor oamenilor muncii la conducerea vieții economice și sociale, indiferent de naționalitate, cetățenii avînd aceleași drepturi și îndatoriri.

În procesul făuririi economiei socialiste unitare și dezvoltării puternice a forțelor de producție au avut loc mutații în structura societății românești, s-au creat noi relații bazate pe comunitatea de interese între

www.dacoromanica.ro

noile clase şi grupuri sociale. Clasa muncitoare a devenit şi numericeşte cea mai puternică, reprezentînd peste 50 la sută din totalul populaţiei active, ponderea ţărănimii a scăzut de la circa 80 la sută, acum trei decenii la 30 la sută iar intelectualitatea reprezintă a treia forţă socială a societăţii noastre.

Partidul Comunist Român care este centrul vital al societăţii, forţa dinamizatoare a energiilor creatoare ale întregului popor pe calea socialismului şi comunismului, care a avut un rol principal în lichidarea vechii orînduiri şi trecerea la făurirea noii societăţi va organiza şi conduce poporul, perfecţionîndu-şi în continuare activitatea prin creşterea exigenţei revoluţionare, a spiritului de răspundere, a disciplinei.

Sub conducerea partidului, care a ţinut seama în activitatea sa atît de legităţile generale cît şi de realităţile concrete ale societăţii româneşti, munca ideologică, teoretică, politico-educativă va trebui să devină o puternică forţă în unirea tuturor oamenilor muncii, în dezvoltarea continuă a forţelor de producţie şi perfecţionarea relaţiilor sociale, a formelor de conducere a societăţii.

Analizînd o serie de aspecte ale construcţiei socialiste, ca apariţia contradicţiilor şi încercare de rezolvare a lor, definirea etapei societăţii socialiste multilateral dezvoltate, teza socialismului real folosită în unele ţări socialiste, înlăturarea imaginii idilice despre socialismul care n-ar putea cunoaşte crize economice, expunerea din plenară conchide că este necesară trecerea la elaborarea unui program amplu de activitate teoretică, ideologică, de analiză în spiritul materialismului istoric a tuturor fenomenelor interne şi internaţionale, pentru a putea trage concluziile corespunzătoare pentru activitatea de viitor.

Păstrînd permanent convingerea fermă în idealurile înalte ale socialismului şi comunismului, expunerea prezentată de tovarăşul Nicolae Ceauşescu la plenara lărgită a C.C. al P.C.R. propune desfăşurarea unei ample activităţi teoretice pentru cunoaşterea istoriei, pentru înţelegerea legităţilor dezvoltării societăţii şi naturii. De aceea se impune ca întregul front al ştiinţelor sociale să treacă la elaborarea unor lucrări teoretice, ideologice privind stadiul actual al societăţii româneşti şi perspectivele înfăptuirii Programului partidului. Trebuie cercetate cu prioritate o serie de aspecte privind problemele economiei socialiste, acţiunea legilor economice în socialism, noul mecanism economic şi întărirea autoconducerii şi autogestiunii muncitoreşti, problemele conducerii societăţii, dezvoltării democraţiei muncitoreşti, revoluţionare, a formelor celor mai potrivite de participare a maselor la conducerea societăţii.

Unul din noile imperative teoretice şi metodologice ale ştiinţei istorice în etapa actuală este intensificarea activităţii de elaborare a istoriei poporului român în spiritul concepţiei materialist-dialectice şi istorice în lumina documentelor, a faptelor reale, de înfăţişare veridică a vieţii, muncii şi luptei sale din antichitate pînă în zilele noastre. „Va trebui, subliniază tovarăşul Nicolae Ceauşescu, să avem o istorie unitară care să redea corespunzător fiecare etapă de dezvoltare economică, socială, fiecare perioadă istorică şi luptele sociale, activitatea politică, să caracterizeze, în lumina adevărului bazat pe fapte şi documente, atît rolul claselor sociale, al poporului, cît şi al diferiţilor conducători ai statului şi personalităţi politice, ştiinţifice, culturale". Şi mai departe se arată cu justeţe :

www.dacoromanica.ro

„În această concepţie a unei istorii unice, istoria poporului român va trebui să cuprindă şi istoria mişcării muncitoreşti revoluţionare, a Partidului Muncitoresc Social-Democrat, precum şi a Partidului Comunist Român. Nu pot exista două istorii, una a poporului şi una a partidului. Poporul nostru are o singură istorie, iar activitatea Partidului Comunist Român, ca şi a altor partide în diferite perioade, constituie o parte inseparabilă a istoriei patriei. Va trebui să unificăm forţele din domeniul istoriei într-un singur institut de istorie naţională care să cuprindă şi Societatea de ştiinţe istorice".

Pe linia aceleaşi concepţii metodologice de cercetare, şi popularizare a istoriei se propune unificarea muzeelor prin crearea unui singur muzeu central de istorie, care să cuprindă toate documentele, exponatele şi materialele mai importante, iar muzeele judeţene sau din alte centre să cuprindă documente care se referă la zona respectivă şi unele materiale care se găsesc la Muzeul naţional.

Avînd în vedere că ampla sinteză *Istoria României* va fi foarte voluminoasă şi va necesita un timp mai îndelungat se propune elaborarea unor monografii de mare tiraj în limba română şi în limbi de circulaţie internaţională întrucît în unele ţări o serie de momente şi personalităţi ale istoriei naţionale sînt prezentate nerealist, cîteodată denaturat fie din necunoaştere, fie din rea credinţă. Expunerea avansează ideea unor dezbateri comune cu istoricii din ţările respective pornind de la necesitatea clarificării şi prezentării problemelor în lumina adevărului istoric precum şi pentru a evidenţia evenimentele menite să contribuie la întărirea colaborării şi prieteniei între popoarele noastre, a politicii de solidaritate şi pace. Propunerea este binevenită întrucît există deja o experienţă în domeniul analizării unor teme comune în cadrul comisiilor mixte de istorie cu specialişti din unele ţări socialiste sau dezbaterea modului în care este tratată istoria României în manuale din ţări străine şi istoria lor naţională în manualele din ţara noastră.

În aceeaşi măsură se pune problema elaborării tratatului de *Istoria Universală* care să redea punctul de vedere românesc al evoluţiei umanităţii din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre. Tot aici vor trebui redate unele probleme ale istoriei mişcării muncitoreşti mondiale, ale luptei de eliberare naţională. Noi lucrări de istorie generală trebuie să releve schimbarea raportului de forţe pe plan mondial, punînd în evidenţă lichidarea colonialismului, dezvoltarea a zeci şi zeci de state independente, creşterea luptei popoarelor pentru consolidarea independenţei, pentru a fi pe deplin stăpîn pe destinele lor, fără nici un amestec din afară.

În legătură cu aceste probleme în planurile de cercetare ale institutelor de istorie din Bucureşti, Iaşi, Cluj-Napoca, centrele de ştiinţe sociale din Tg. Mureş, Sibiu, Craiova, Timişoara sînt trecute o serie de teme de mare actualitate, care constituie părţi ale monumentalei lucrări a istoriei poporului român. Se vor aprofunda în continuare în lumina noilor imperative politico-educative, teoretice şi metodologice ce decurg din expunerea prezentată plenarei numeroase aspecte neelucidate încă din istoria ţărănimii, fărîmiţării feudale în Ţările Române, epoca unui Vlaicu Vodă, unui Vasile Lupu, perioadele unor voievozi, cnezi şi crainici români din Transilvania, istoria partidelor politice din România, inclusiv

www.dacoromanica.ro

cele ale clasei muncitoare, probleme ale perioadei interbelice, ai anilor construcției socialiste.

Sînt prevăzute în planurile de cercetare tratarea relațiilor româno-franceze și româno-italiene, raporturi ale României cu Cehoslovacia și Germania, lupta comună a popoarelor din Balcani împotriva dominației otomane pentru a urmări rolul și locul țării noastre în contextul sud-est european, central-european și pe un plan mai general în relațiile internaționale.

„Revista de istorie" a valorificat și va publica în continuare numeroase capitole sau aspecte din aceste lucrări de plan de certă valoare documentară și interpretativă, studii de înfățișare a istoriei veridice a patriei și de intercondiționare reciprocă cu popoarele vecine, de evidențiere a adevărului istoric, momente de colaborare și conlucrare. Vom depune eforturi pentru valorificarea în continuare a noi date, documente și fapte care dau noi valențe unor perioade de intensă activitate a maselor populare ca aniversarea a 90 de ani de la crearea P.S.D.M.R., 125 de ani de la Unirea Principatelor, 50 de ani de la luptele muncitorilor ceferiști și petroliști din 1933, aniversarea a 4 decenii de la revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, 200 de ani de la răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan, împlinirea unui mileniu de la atestarea documentară a voievodatelor lui Gelu, Glad și Menumorut, 40 de ani de la victoria asupra fascismului, altor momente și personalități cu largi semnificații în istoria neamului românesc.

Tot la acest capitol din expunere se recomandă elaborarea unor lucrări științifice, filozofice cu privire la originea lumii și a societății pentru ca în lumina noilor descoperiri în domeniul științelor fundamentale, fizica, chimia, biologia, genetica și altele care au lărgit aria cunoașterii universului și a materiei, să dăm răspunsuri de pe pozițiile materialismului dialectic și istoric, concepțiilor metafizice, retrograde care se mai manifestă chiar și la unii membrii ai partidului nostru.

Sarcini centrale în activitatea ideologică, politică și cultural-educativă o au și frontul creației literar-artistice care trebuie să militeze îndeosebi în rîndul tineretului educîndu-l în spiritul dragostei de patrie, devotamentului față de socialism, față de partid, în spiritul muncii, înarmîndu-l cu cele mai noi cuceriri ale științei și cunoașterii umane. Teatrul, cinematografia, literatura, muzica, artele plastice, presa, radio-televiziunea trebuie să-și îndeplinească în mai bune condiții rolul pe care îl au în formarea conștiinței socialiste, în educarea politico-culturală, în formarea omului nou.

În ultimele capitole ale expunerii care se referă la marile transformări petrecute pe plan mondial, la politica externă a României și la solidaritatea P.C.R. cu partidele comuniste, cu toate forțele revoluționare, progresiste, în lupta pentru înfăptuirea aspirațiilor fundamentale de pace și progres ale omenirii se menționează că problema vitală a vieții internaționale este oprirea cursei înarmărilor, înfăptuirea dezarmării și asigurarea păcii iar imperativul arzător al zilelor noastre este lichidarea subdezvoltării și făurirea noii ordini economice internaționale, participarea egală a tuturor statelor la viața politică mondială.

Plenara lărgită a C.C. al P.C.R. din 1 — 2 iunie 1982 a adoptat Hotărîrea ca expunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român *Cu privire la stadiul actual al edificării*

www.dacoromanica.ro

socialismului în ţara noastră, la problemele teoretice, ideologice şi activitatea politică, educativă a partidului să devină document-program pentru activitatea întregului partid şi popor.

Relevînd înalta valoare politică şi ideologică pentru etapa actuală a dezvoltării economico-sociale, precum şi pentru înfăptuirea societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintarea României spre comunism plenara hotărăşte de asemenea că expunerea tovarăşului Nicolae Ceauşescu să fie supusă Conferinţei Naţionale a partidului spre dezbatere şi adoptare ca document programatic al Partidului Comunist Român, al întregului nostru popor.

Studierea şi însuşirea de către întregul front al istoriografiei româneşti, a ideilor teoretice, metodologice, a orientărilor practice conţinute în expunerea prezentată plenarei va determina o nouă emulaţie creatoare de cercetare, scriere, predare şi popularizare a momentelor hotărîtoare şi a personalităţilor proeminente ale vieţii politice, ştiinţifice şi culturale ale neamului românesc.

www.dacoromanica.ro

VASILE LUCACIU, TRIBUN AL LUPTEI PENTRU DREPTURILE ȘI UNITATEA ROMÂNILOR

DE

CONSTANTIN COTOȚIU, GAVRIL HORJA

În galeria marilor luptători pentru dreptatea și unitatea națională, pentru întregirea, la 1 decembrie 1918, a statului național unitar român, la loc de cinste se înscrie patriotul și luptătorul ardelean, dr. Vasile Lucaciu de la a cărui naștere s-au împlinit anul acesta 130 de ani.

Născut la 22 ianuarie 1852, în satul Apa din județul Satu Mare — tatăl său fiind învățător, iar bunicii dinspre mamă iobagi — după absolvirea cursurilor secundare la Baia Mare, Ungvar și Oradea, grație unei burse obținute prin concurs, urmează studiile superioare la Roma, unde dobîndește o temeinică și vastă cultură umanistică și filozofică, în spiritul marilor idei înaintate ale secolului XIX. Cunoscător al limbilor germană, maghiară, franceză, italiană și latină, el a citit în original principalele lucrări beletristice și social-politice ale literaturii universale, inclusiv scrieri ale lui Ch. Fourier și K. Marx [1]. Totodată, era un bun cunoscător al literaturii române, precum și al operei lui C. Dobrogeanu-Gherea.

Un moment important în viața tînărului Lucaciu l-a constituit întărirea convingerii despre originea daco-romană a poporului nostru, fapt ce îl determină să se avînte în lupta pe care a desfășurat-o pentru dreptatea și libertatea națiunii române, atît cu condeiul cît și cu fapta.

Întors în țară după susținerea doctoratului în filozofie, cu distincția „magna cum laudae", (la vîrsta, de numai 18 ani), după absolvirea și a teologiei din Gherla (1874), este numit paroh în satul Sîncrai din județul Sălaj, apoi profesor de religie și de limba română la Liceul de stat din Satu Mare (1878), de unde, fiind destituit de autoritățile maghiare, ajunge, în 1885, paroh în satul Șișești din județul Maramureș, consacrîndu-și întreaga viață luptei neobosite pentru înfăptuirea idealului de unitate națională a tuturor românilor.

*

Apariția lui Vasile Lucaciu pe scena politică a Transilvaniei și a întregii țări se impune a fi cercetată în contextul general istoric de după revoluția de la 1848—1849, cînd lupta de emancipare națională a românilor ardeleni întîmpina o ripostă vehementă din partea guvernului de

[1] Tiron Albani, *Leul de la Șișești*, Edit. Cercul Ziariștilor, Oradea, 1936, p. 12.

www.dacoromanica.ro

la Viena și a claselor dominante maghiare din Transilvania. Dar, în pofida obstacolelor și opreliștilor întîmpinate, voința de afirmare și unitate a tuturor românilor nu a putut fi curmată. Dovadă este realizarea parțială a unității de stat la 1859, care „a avut un puternic ecou și în Transilvania, întărind conștiința unității naționale a maselor populare din această provincie, stimulînd lupta lor pentru unire cu țara" [2].

Privilegiile dobîndite de burghezia maghiară de pe urma dualismului au lovit nu numai în interesele maselor românești, ci și în interesele tinerei burghezii române din Transilvania, ceea ce o determină să se organizeze în vederea intensificării luptei de eliberare națională. Astfel, în anul 1869 se crează cele două partide naționale: 1) Partidul Național al Românilor din Banat și Ungaria și 2) Partidul Național al Românilor din Transilvania, care, prin unificarea din 1881, formează Partidul Național Român din Ardeal, Banat și Ungaria (P.N.R.), ca partid național unitar — act ce a marcat o fază nouă în lupta de eliberare națională a românilor ardeleni. Crearea P.N.R. era și o consecință a cuceririi, în 1877, a independenței de stat a României, care a impulsionat și mai mult lupta împotriva dualismului austro-ungar, și cea de unire a românilor de pretutindeni.

Printr-un „memorial" al P.N.R. din 1882, publicat în patru limbi, ce a avut un mare răsunet în țară și peste hotare, este dată în vileag politica asupritoare austro-ungară. Programul unitar adoptat de P.N.R. sintetiza, din punct de vedere național, dezideratele vitale ale românilor din Transilvania.

Crearea Partidului Național Român din Ardeal, Banat și Ungaria, a Partidului românilor bucovineni, precum și a numeroase societăți culturale demonstrează existența unei puternice mișcări unitare naționale a românilor ardeleni împotriva Curții de la Viena și a Dietei ungare. Punctul culminant al acestei opoziții și mișcări naționale l-a constituit redactarea și înaintarea, în anul 1892, a „Memorandumului" către Curtea de la Viena.

Făcînd din problema românească din Austro-Ungaria o problemă de interes european, Vasile Lucaciu, coautor al „Memorandumului" și membru al conducerii delegației pentru înmînarea acestuia la împărat, declara la o întrunire de la Viena: „De vom pieri noi care am venit la Viena ca reprezentanți în număr de peste trei sute de oameni, națiа noastră nu va pieri, pentru că acasă mai sînt încă două milioane nouă sute nouăzeci și nouă de mii de români... Azi vorbim înaintea Europei" [3].

În condițiile politicii opresoare a dualismului austro-ungar, mișcarea națională transilvăneană își îndreaptă privirea spre România. Fruntașii ei, dr. Ioan Rațiu, dr. Vasile Lucaciu și alții sosesc la București cimentînd și mai mult legăturile de veacuri dintre români. Cercurile socialiste, mișcarea muncitorească ce se dezvolta în această perioadă, au sprijinit mișcarea memorandistă. În ciuda acuzațiilor și condamnărilor pronunțate de către autoritățile maghiare, mișcarea de eliberare națională din Transilvania devine și mai energică.

---

[2] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 3, Edit. politică, București, 1969, p. 710.

[3] „1918 Unirea Transilvaniei cu România", Ediția a III-a, București, Edit. politică, 1978, p. 198.

www.dacoromanica.ro

La sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX, lupta românilor din Imperiul habsburgic se conjugă cu acţiunile sociale ale maselor muncitoare, formele ei fiind tot mai variate, iar participarea maselor — tot mai largă şi mai conştientă, fiind clar conturată voinţa naţiunii pentru desăvîrşirea unităţii sale politice într-un singur stat [4]. Deşi au fost luate cele mai drastice măsuri adoptîndu-se legi draconice menite să încalce drepturile elementare ale românilor, voinţa naţiunii s-a impus cu tenacitatea şi dîrzenia caracteristice acestui popor, în cetatea istorică a neamului românesc — Alba Iulia — , la 1 decembrie 1918.

★

Activitatea de luptător naţional a lui Vasile Lucaciu începe încă de pe cînd era tînăr profesor la Liceul din Satu Mare (1878—1885), unde în orele sale „strecoară" şi cîte o lecţie de educaţie patriotică. Totodată, desfăşoară o activitate publicistică pentru introducerea limbii române în gimnaziile şi liceele din Transilvania. Toate acestea îi atrag desfiinţarea postului în care funcţiona, fiind considerat de autorităţile ungare ca „element periculos intereselor naţiunii maghiare în această regiune" [4bis]. La propunerea Ministerului Instrucţiunii din Budapesta de a ocupa definitiv catedra de limba latină de la Liceul din oraşul Losoncz, Vasile Lucaciu refuzînd această ofertă, răspunde prin cuvinte pline de semnificaţie: „Declar că înaltul guvern nu dispune de atîtea milioane, pentru care să-mi las eu poporul românesc" [5]. Astfel, Vasile Lucaciu se desparte de profesia atît de dragă lui şi se stabileşte definitiv în Şişeştii Maramureşului ca paroh, propunîndu-şi să facă din acestă comună „o cetăţuie a românismului".

Încă din anii '80 ai secolului trecut, Lucaciu intră în legătură cu Ion Raţiu, George Pop de Băseşti, Aurel Suciu, Teodor Mihali şi alţi luptători pentru drepturile românilor ardeleni colaborînd, în acelaşi timp, la publicaţiile româneşti: „Gazeta Transilvaniei" (Braşov), „Foaia poporului" (Blaj), „Tribuna" (Sibiu), „Familia" (Oradea), „Gutinul" (Baia Mare), „Românul" (Arad), „Românul" (Bucureşti) ş.a., astfel că în scurt timp, se face cunoscut nu numai în Ardeal, ci şi peste munţi, în vechiul regat.

După contactul cu George Pop de Băseşti, în anul 1882, devine membru al „Asociaţiei transilvane pentru literatura şi cultura poporului român" (ASTRA), participînd activ la mişcarea culturală, socială şi politică a românilor din Transilvania.

Sub paravanul profesiei de preot, Vasile Lucaciu desfăşoară o intensă activitate politică şi publicistică, de educaţie patriotică a poporului, în spiritul idealului de unitate naţională a tuturor românilor. Muncind şi trăind în mijlocul ţăranilor comunei Şişeşti, de la poalele munţilor Gutîi, el vede în poporul muncitor marea rezervă de energie a neamului românesc, hotărîndu-se ca în străvechea vatră românească a Maramureşului să-şi realizeze programul şi crezul său de viaţă puse în slujba cauzei nobile a unităţii poporului român.

---

[4] Vezi mai pe larg această problemă la Lucian Boia, *Românii din Transilvania în perioada dualismului*, în „Revista de istorie", nr. 11/1978, p. 1975—2000.

[4bis] Corneliu Mezea, *Dr. Vasile Lucaciu, „Leul de la Şişeşti"*, Edit. „Presa Liberă", Satu Mare, 1936, p. 185.

[5] Arhiva Liceului „Mihai [illegible] ... nr. 287.

www.dacoromanica.ro

În acest timp, sub conducerea Partidului Național Român, mișcarea națională din Transilvania ia un caracter mai organizat, iar lupta pentru salvgardarea vieții și culturii naționale, sporește în îndrăzneală și energie, prin antrenarea satelor, alături de intelectualii și fruntașii politici progresiști.

În sînul P.N.R. se produc schimbări radicale marcate, în primul rînd, de intrarea în 1887, în conducerea acestuia a unor elemente tinere, printre care și V. Lucaciu, I. Slavici, A. Mureșanu, I. Coroianu. Aceștia aduc în partid, „un suflu tînăr și dornic de o muncă frățească cu toți românii" [6]. Completarea Comitetului P.N.R. cu elemente tinere a avut un efect înnoitor, de împrospătare a gîndirii și orientării luptei politice a românilor transilvăneni.

În calitate de colaborator al ziarului „Tribuna" din Sibiu, înființat de Ion Slavici, — ziar care de la început viza „solidaritatea tuturor românilor" și cerea hotărît redactarea unui „Memorandum" către Curtea imperială de la Viena, Vasile Lucaciu împărtășește ideile tribuniștilor.

În numai doi ani după stabilirea la Șișești, Lucaciu se impune atît de mult în viața politică locală, încît devine secretar al circumscripției electorale Baia Mare. Din discursul rostit la o conferință a acestei circumscripții, la Tăuții de Sus, în 1887, ca și din alte cuvîntări, reies clar convingerile sale politice și sociale înaintate [6bis]. Astfel, el susține cu fervoare că năzuința tuturor românilor este să trăiască în pace „uniți ca români, în limba și datinile românești și cu ungurii ca frați"... „Noi, Românii ne luptăm și ne vom lupta, în contra năzuințelor de a ne nimici și maghiariza și avem nădejde că vom putea ajunge la capăt bun cu lupta noastră dreaptă, că va luci și asupra noastră soarele dreptății și al egalei îndreptățiri". Lucaciu nu a confundat, dealtfel, niciodată poporul maghiar cu oligarhia asupritoare. Cunoscător al limbii maghiare, al literaturii și tradițiilor progresiste ale poporului maghiar, el susținea că „popoarele nu sînt create ca să se mănînce unele pe altele, ci ca, trăind în iubire, să muncească împreună". V. Lucaciu se pronunță pentru legi drepte pentru toți cetățenii, indiferent de naționalitate, convingînd pe conaționalii săi să participe la alegeri, pentru a avea deputați în dietă, care să reprezinte națiа românească în parlament și pentru a trimite „o deputațiune la împărat" căruia să-i arate „relele și suferințele ce bîntuiesc obștea românească" [7]. În scurt timp, după această cuvîntare, tocmai cînd Lucaciu pleca la Sibiu pentru a participa la serbările „Astrei", i se intentează un proces, fiind oprit din drum și chemat în fața Tribunalului din Satu Mare, unde este arestat, supus unui tratament sever, într-o celulă cu un deținut bolnav pentru a se contamina, astfel crezînd autoritățile maghiare că vor scăpa de el. Rezistînd tuturor silniciilor, după eliberare, se aruncă și mai vîrtos în luptă; convoacă o adunare politică la Șomcuta Mare, unde protestează contra prefecturii pentru intenția acesteia de a majora impozitele. Acestea îi atrag redeschiderea la 19 martie

[6] Augustin Ilga, *Cu privire la Vasile Lucaciu, Acte, documente, procese*, Cooperativa de editură a notarilor, Baia Mare, 1940, p. 94.

[6 bis] Noi mărturii privind activitatea lui Lucaciu în sprijinul cauzei naționale românești au fost puse recent în circulație odată cu apariția volumului *Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională 1848—1918. Documente*, apărut sub egida Direcției Generale a Arhivelor Statului (vezi doc. nr. 104, 106, 107, 110, 111 ș.a.)

[7] *Op. cit.* p. 73

www.dacoromanica.ro

1890, a procesului amînat, în scopul împiedicării sale de a participa la definitivarea „Memorandumului". La proces se apără cu argumente incontestabile, încît instanţa este obligată să-l achite.

După Conferinţa Naţională a P.N.R., din ianuarie 1892, la care sînt aleşi în fruntea partidului dr. Ioan Raţiu, preşedinte şi dr. Vasile Lucaciu, secretar general, se decide prezentarea „Memorandumului" la Curtea imperială de la Viena, pe data de 28 mai 1892.

„Memorandumul", la a cărei redactare a participat Vasile Lucaciu, surprinde, după cum este cunoscut, toate frămîntările şi suferinţele românilor transilvăneni. El este îndreptat împotriva pactului dualist, care încălca drepturile istorice, naţionale ale românilor ardeleni, excluderea de la exercitarea drepturilor lor civice şi politice, deşi ei reprezentau 3/4 din „populaţiunea" ţării. Nu le scapă memorandiştilor să scoată la iveală corupţia, abuzurile de drept şi de putere, situaţia grea a ţărănimii etc. Forţa de argumentaţie, logica dezvăluirii faptelor, puterea de motivaţie, subtilitatea punerii problemelor dovedesc clarviziunea memorandiştilor, ei reprezentînd limita superioară a concepţiei burghezo-liberale din Transilvania, în ultimul pătrar al veacului trecut.

Din însărcinarea Comitetului Central al P.N.R. Vasile Lucaciu participă la pregătirea şi organizarea delegaţiei, formată din 300 de membri, ce urma să plece la Viena pentru a prezenta „Memorandumul" la Curtea imperială.

Pentru a cîştiga timp şi a împiedica plecarea delegaţiei şi, mai ales, a lui Lucaciu, guvernul maghiar îi înscenează acestuia un nou proces, din care este însă pînă la urmă achitat, dar i se menţine acuzarea, că, prin declaraţiile sale din cursul anchetei, „a calominat public guvernul maghiar".

În ciuda tuturor piedicilor ce i s-au pus, Lucaciu merge în fruntea delegaţiei la Viena, incluzînd în delegaţie şi patru ţărani din parohia sa: Gheorghe Avram din Şişeşti, Dipşe Costan din Şurdeşti, Pavel Pele din Unguraş şi Atanasie Damian din Negreia, suportînd el însuşi pentru aceştia cheltuielile drumului.

Ajunsă la Viena, delegaţia întîmpină tot felul de dificultăţi ticluite de guvernul ungar în complicitate cu cel austriac. De mai multe ori s-a adunat delegaţia pentru prezentarea „Memorandumului" şi de fiecare dată i s-a refuzat intrarea la Curtea imperială. La una din adunări, Vasile Lucaciu a rostit cuvinte ce au mişcat întreaga Europă. Cu toate acestea, delegaţia n-a fost primită, „Memorandumul" rămînînd la cancelaria imperială, ca apoi plicul nedesfăcut al acestui document să se întoarcă la guvernul maghiar din Budapesta, de unde printr-o adresă ajunge la prefectul din Turda, pentru a-l preda lui Ioan Raţiu, preşedintele Comitetului Central al P.N.R.

Memorandiştii au suportat, pe tot drumul întoarcerii de la Viena, întîmpinări brutale, bătăi şi injurii puse la cale de autorităţile maghiare.

În noile condiţii, fruntaşii „Memorandumului" îşi îndreaptă din nou atenţia spre România. Lucaciu trece Carpaţii şi la Bucureşti, informează conducătorii politici ai României asupra întregii situaţii politice din Transilvania. Primirea lui Lucaciu în vechiul regat a fost plină de simpatie şi aprobare, discursurile ţinute de mari personalităţi dovedesc solidaritatea cu acţiunile românilor din Transilvania. Ziarele româneşti şi

www.dacoromanica.ro

străine, societățile literar-științifice, masele de țărani și muncitori aprobă cauza memorandiștilor [8].

Din călătoria făcută la București, revenind la Șișești, V. Lucaciu intenționează să-și adune „poporul" pentru a-l informa despre activitatea delegației la Viena, dar fiind în curs de cercetare cu procesele anterioare, la care se mai adaugă și altele, tot înscenate — încît în vara anului 1892, trebuia să se apere în patru procese— adunarea este pentru moment amînată.

În semn de solidaritate și simpatie cu lupta dîrză dusă de V. Lucaciu, populația din împrejurimile Băii Mari, organizează, în luna august 1892, la Șișești o mare adunare populară, la care participă — după informația redacției „Tribunei" din Sibiu — circa 10.000 de români. Se rostesc discursuri înflăcărate, au loc serbări populare, la care participă coruri românești, se încing hore și „bătute".

În urma acestor ample manifestări populare, Lucaciu este suspendat din postul de paroh, fapt ce a înverșunat și mai mult masele țărănești din împrejurimi. Tinerimea universitară din țară și străinătate protestează contra abuzurilor autorităților maghiare. Din cele mai îndepărtate colțuri ale țării sosesc telegrame și scrisori de protest împotriva abuzurilor comise de autoritățile statului austro-ungar, de solidaritate cu lupta desfășurată de Lucaciu și ceilalți patrioți ardeleni.

Procesele intentate lui Lucaciu în vara anului 1892 au fost judecate la Debrețin. În drum spre Debrețin, pe întregul traseu de la Șișești pînă în acest oraș, Lucaciu este întîmpinat cu simpatie de masele românești de la orașe și sate. Calda adeziune și încurajare îi întărește și mai mult convingerile pentru care luptă, încît în timpul proceselor refuză să vorbească în limba maghiară (deși o cunoștea la perfecție) și nu pierde prilejul de a le spune juraților, în fața unui auditoriu numeros, că procesele nu sînt decît o înscenare politică. Prin cuvinte sugestive, pline de inteligență, acuză regimul și judecătorii pentru nedreptățile ce le săvîrșesc. Lucaciu nu se apără pe sine, el vorbește mereu de nația și poporul său, de cauza pentru care luptă.

Pe baza judecății nedrepte, Lucaciu este condamnat la un an închisoare și amendă. Ecoul condamnării s-a răspîndit în toată țara, iar reacțiile poporului, studențimii, ale prietenilor săi au fost prompte. Masele țărănești din Șișești și satele din jur, printr-o scrisoare deschisă declarau: „noi subscrișii poporeni din Șișești, Dănești, Bontăieni și Unguraș ... sfătuindu-ne am luat următoarea hotărîre: Judecata ce a căzut asupra părintelui nostru.. o socotim ca și căzută asupra noastră, pentru că el a fost lovit în limba cea mai sfîntă și dreaptă pentru toți românii" [9]. Proteste împotriva condamnării sale nedrepte au venit din: Abrud, Bistrița, Năsăud, Lăpușul Românesc, Zalău, Lupeni, Arad, Orșova, Dej, Zarand, Singiorz, Șiria, Galați, București, Ploiești, Craiova, Tîrgu Jiu, Slatina, Zimnicea, Brăila, Viena. Printre aceste proteste se aflau și cele ale elevilor și studenților români, ale „Ligii culturale" și ale altor organizații.

---

[8] *Desăvîrșirea unificării statului român, Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, sub redacția: M. Constantinescu, St. Pascu, Edit. Academiei R.S.R., București, 1968, p. 59.

[9] Vezi, Revista „Tribuna" — Sibiu, noiembrie 1892.

www.dacoromanica.ro

Recursul lui Lucaciu n-a fost acceptat şi în decembrie 1892 este întemniţat, fapt ce a determinat noi agitaţii şi proteste vehemente din partea maselor româneşti din Ardeal.

De la Debreţin, Lucaciu este adus, în ianuarie 1893, sub stare de arest, la Satu Mare pentru a fi judecat şi în procesul intentat anterior pentru „calomnierea publică a guvernului maghiar".

După acest proces, lunile de temniţă, s-au înmulţit la 13, tratamentul din închisoarea de la Seghedin devine tot mai inuman, datorită căruia Lucaciu se îmbolnăveşte, astfel că sfîrşitul anului 1893 îl găseşte în Spitalul „Crucii Roşii" din Budapesta. Aici „Asociaţia tinerelor fete române din Ardeal şi Ungaria" îi oferă cadou un potir de aur şi alte obiecte semnificative pentru cauza luptei sale. În acel timp, creaţia populară maramureşeană dă naştere „Doinei lui Lucaciu" în care se cîntă lupta şi virtuţile marelui luptător, cîntec ce intră, în curînd, în repertoriul corurilor româneşti din Ardeal [10].

După detenţie, Lucaciu revine la Şişeşti cu sănătatea încă nerestabilită, dar cu voinţa neînduplecată în lupta pentru cauza naţională.

Între timp, începuse deja marele proces al memorandiştilor. Lucaciu fusese anchetat încă din timpul detenţiei la care fusese condamnat în procesele anterioare. Pe tot timpul anchetei, Lucaciu refuză să răspundă în ungureşte cerînd ca întrebările să-i fie adresate în româneşte, fără interpret, iar procesul-verbal de anchetă să fie redactat în limba română.

Dîndu-şi seama de inutilitatea oricăror petiţii către capetele încoronate, într-o scrisoare adresată, la 2 martie 1894, lui Gheorghe Pop de Băseşti, Lucaciu îi spunea acestuia : „Recunoşti, dragă bade, cît a fost de zadarnic să te încrezi în graţia împăratului. Nu se deosebeşte nici el de guvernele sale. Cînd te plîngi împăratului este ca şi cum te-ai plînge directorului puşcăriei contra brutalităţii temnicerului. Cauza noastră naţională nu se poate cîştiga decît prin luptă şi solidaritatea noastră dîrză şi neînfricată" [11].

Judecarea la Cluj, a procesului memorandiştilor începe la 7 mai 1894, într-o atmosferă de mare agitaţie şi protest din partea maselor româneşti din Ardeal şi din alte părţi ale ţării, încît autorităţile au rămas uimite de solidaritatea puternică manifestată de masele populare faţă de cei 25 de inculpaţi, de ecoul internaţional pe care l-a avut cauza dreaptă a memorandiştilor.

Pînă la completarea Curţii cu juraţi, Lucaciu şi alţi conducători au ţinut cuvîntări de protest, demascatoare ale politicii dualismului austro-ungar. În cursul procesului, Curtea cu juraţi a cerut ca „acuzaţii" să răspundă în limba maghiară. Lucaciu se ridică şi protestează : „Înainte de toate, declar, că nu accept intervenţia translatorului, fiindcă translatorul nu cunoaşte limba. Cînd trebuie să lupt pentru ţară, mă duc să lupt cu pieptul meu şi nu cu al translatorului" [12].

După o dezbatere de 17 zile, în care „acuzaţii" se transformă în acuzatori ai regimului dualist austro-ungar, se pronunţă condamnările. În

[10] Vezi; Tiron Albani, *„Leul de la Şişeşti"*, Edit. Cercul Ziariştilor, Oradea, 1936, p. 130—132.

[11] *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, Ediţia a III-a, Edit. politică, Bucureşti, 1978, p. 203—204.

[12] Augustin Iuga, *op. cit.*

www.dacoromanica.ro

capul listei se afla Vasile Lucaciu, cu 5 ani închisoare, întrucît, „după convingerea instanței, el a fost autorul intelectual al întregii mișcări și în sfîrșit, faptul că la dezbaterea finală a manifestat o atitudine dîrză și renitentă, toate au contribuit la mărirea pedepsei față de ale celorlalți condamnați" [13].

Vestea procesului și a sentințelor date memorandiștilor s-a răspîndit spontan în toată țara declanșînd proteste violente. Vasile Lucaciu este pus sub supraveghere, păzit zi și noapte, pînă la 27 iulie 1894, cînd este trimis în închisoarea din Seghedin. Aici el primește peste 300 de telegrame de simpatie și este asaltat de numeroși vizitatori. De teamă, autoritățile interzic însă orice legături a lui V. Lucaciu cu cei din afară [14].

În iunie 1895, Lucaciu este mutat la închisoarea din Satu Mare, deschizîndu-i-se proceul de „calomniere" a unui pretor din Baia Mare, pentru care mai primește încă 6 luni de închisoare. Face apel și în cele din urmă este achitat și eliberat odată cu ceilalți memorandiști. Eliberarea deținuților implicați în procesul „Memorandumului", la ordinul împăratului de la Viena, a fost făcută în scopul calmării nemulțumirii maselor stîrnită vehement de sentințele nedrepte și abuzive pronunțate conducătorilor și autorilor „Memorandumului", nemulțumiri ce amenințau să ia proporții revoluționare.

După eliberarea din închisoare, Vasile Lucaciu pleacă la Budapesta și apoi la Roma pentru a-și redobîndi postul de paroh, din care fusese demis, dar i se deschide un nou proces, procesul „Doinei lui Lucaciu", pe care justiția maghiară de clasă este nevoită însă să-l claseze, întrucît doina era creația anonimă a poporului asuprit național și social.

La reîntoarcerea în țară, Lucaciu se oprește la București și apoi la Sibiu, pentru a-și relua misiunea politică.

Comitetul P.N.R., care mai avea încă în fruntea sa o parte din vechii conducători, hotărăște o reînnoire și completare a sa cu noi membri, precum și stabilirea liniei politice și a tacticii, potrivit condițiilor de la începutul secolului XX. Moartea neașteptată a președintelui P.N.R., Ioan Rațiu, a creat derută în cadrul Comitetului Executiv al Partidului, mai ales, că de mult, guvernul maghiar făcea eforturi pentru a desființa P.N.R. Dar, noua conducere completată cu elemente tinere depășește acest moment critic, prilej cu care se abandonează vechea linie de „pasivism politic" adoptîndu-se tactica „noului activism", direcție nouă, salutată de întregul partid.

La Conferința Națională a P.N.R., din 1905, se discută situația politică și sarcinile în legătură cu noile alegeri parlamentare. Este ales noul Comitet Executiv al P.N.R., avînd ca președinte pe George Pop de Băsești, iar ca secretar general pe Vasile Lucaciu, al cărui crez politic de viitor este sintetizat în dictonul memorandiștilor: „Existența unui popor nu se discută, ci se afirmă" [15].

La alegerile parlamentare, parțiale din Ungaria, din 1907, candidînd în circumscripția electorală Beiuș, V. Lucaciu este ales deputat, numărul deputaților români în Parlamentul din Budapesta fiind de 16.

---

[13] *Ibidem*, p. 336.
[14] Vezi Valeriu Braniște, *Amintiri din închisoare*, Edit. Minerva, București, 1972, p. 246.
[15] Vezi Ștefan Pascu, *M[illegible] Iulia*, Cluj, 1968, p. 233—235.

www.dacoromanica.ro

Alegerea lui Lucaciu în parlamentul din Budapesta a fost salutată din toate colţurile ţării, chiar şi de peste hotare, fapt ce i-a dat un curaj deosebit în a-şi pune în valoare vasta sa experienţă politică şi temeinicile sale cunoştinţe istorice, juridice şi filozofice. Polemicile şi discursurile lui Lucaciu formau un atractiv moment din activitatea parlamentului ungar din acea vreme. În parlamentul ungar (1907—1910), Lucaciu dovedeşte cu argumente convingătoare existenţa naţiunii române şi drepturile ei asupra Transilvaniei, combate legile maghiare şcolare, legea privind învoiala economică şi financiară dintre Ungaria şi Austria ş.a. Conflictele ce le avea însă cu unii deputaţi maghiari şovini i-au atras ura acestora şi, în cele din urmă, i se retrage imunitatea parlamentară.

Căderea guvernului maghiar, în 1910, înseamnă şi noi alegeri parlamentare. Lucaciu candidează în circumscripţiile Beiuş şi Jucu, dar maşinaţiile autorităţilor maghiare fac ca el să nu mai fie ales.

Evenimentele interne şi externe se precipitau unul după altul: războaiele balcanice şi pregătirea, în culisele Europei, a primului război mondial. În împrejurările izbucnirii războiului mondial (1914), Vasile Lucaciu hotărî să treacă în România, mai ales că era implicat într-un nou proces, în urma căruia ar fi putut fi iarăşi condamnat. Sosit la Bucureşti, după o lungă şi tăinuită călătorie — prin Bucovina şi Moldova — Lucaciu ia legatură cu mari personalităţi politice din vechea Românie ca N. Iorga, N. Filipescu, Tache Ionescu, N. Titulescu şi împreună cu Octavian Goga şi alţi refugiaţi politici transilvăneni, activează intens pentru ca România să intre în război contra Austro-Ungariei [16].

La Bucureşti, Lucaciu este ales preşedinte al „Ligii pentru unitatea culturală a românilor", avînd în comitetul ei mari oameni de cultură şi politici, reprezentanţi atît ai vechii Românii cît şi ai Transilvaniei. Liga menţionată şi-a schimbat numele în „Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor" ceea ce era în perfectă concordanţă cu programul ce şi-l adoptase. După alegerea sa în fruntea „Ligii", Vasile Lucaciu a declarat: „Eu cred că sîntem pătrunşi de însemnătatea cauzei ce reprezentăm, precum şi de sentimentul de răspundere ce am luat asupra noastră, atît fiecare în parte, cît şi în mod colectiv, sub egida marii datorii, de a conduce, spre a atinge scopul măreţ ce ne stă înainte. Prin alegerea mea, aţi voit să afirmaţi în mod neîndoios, că ideea şi sentimentul unităţii tuturor românilor trece cu puterea covîrşitoare peste hotarele geografice şi că sufletul românesc este unul şi acelaşi [17].

În perioada cît a fost condusă de Vasile Lucaciu, „Liga" a desfăşurat o vastă activitate. Întrunirile, contactele stabilite cu celelalte organizaţii naţionale, apelurile membrilor ei aveau drept scop — după spusele lui Lucaciu, la Galaţi în 1915, ca „în numele istoriei, în numele limbii, în numele suferinţelor noastre de veacuri, să realizăm unitatea politică a neamului nostru, să înfăptuim idealul naţional prin redobîndirea Ardealului" [18].

Ca preşedinte al „Ligii", rolul lui Vasile Lucaciu era pilduitor; continuînd gîndirea politică a reprezentanţilor şcolii ardelene, a revoluţio-

---

[16] Dr. T. Hăgan, I. Mureşan, V. Achim, V. Căpîlnean, *Maramureşul şi Unirea (1918)*, Muzeul judeţean Maramureş, Baia Mare, 1968, p. 92—97.

[17] Vasile Netea, şi C. Gh. Marinescu, *„Liga culturală" şi Unirea Transilvaniei cu România"*, Edit. „Junimea", Iaşi, 1978, p. 254.

[18] *Conferinţele părintelui* [illegible] p. 19.

www.dacoromanica.ro

narilor de la 1848, a memorandiștilor de la 1892, el se impune ca adevărat tribun al românilor. Într-unul din discursurile din București, Lucaciu sublinia: „aici văd reînoită strămoșeasca gîndire românească, unul pentru toți și toți pentru unul ... Aici constatăm cu nespusă bucurie, mărturisirea sărbătorească și în cuvinte și în fapte, că avem aceeași obîrșie, aceeași limbă și lege ... că avem dreptul de-a ne uni într-o singură țară, sub aceeași oblăduire românească [19]. Iar într-o altă cuvîntare rostită la Turnu Severin, în 1915, el declara: „Noi nu voim asuprirea altor țări și altor popoare, voim dezrobirea neamului românesc. Noi nu voim încălcarea altor teritorii, ce nu ne aparțin, voim numai asigurarea drepturilor noastre naționale de veacuri răpite" [20].

Sesizînd condițiile favorabile create de primul război mondial, pentru realizarea unității naționale, Lucaciu îndemna, într-o conferință la Galați, la unitatea politică, la redobîndirea Ardealului. „La arme! La arme! pentru dezrobirea fraților subjugați", glăsuia tribunul Lucaciu în discursurile ținute în vechea Românie. La unele mitinguri, entuziasmul era atît de mare, încît mulțimea striga. „Vrem unirea tuturor românilor"!

În anul 1915, ia ființă organizația „Federația unionistă" (cu scopuri politice) pentru a grăbi intrarea României în război de partea Antantei. Membrii „Ligii", printre care și V. Lucaciu, devin și membri ai „Federației". Campania de mitinguri, întruniri, manifestații politice cu caracter patriotic ia un nou avînt. Vasile Luaciu rostea discursuri patriotice, cum a fost cel cu prilejul unei manifestații din 1916, la statuia lui Mihai Viteazul din București.

Întrucît aceste întruniri coincideau cu o campanie de alegere a unor deputați pentru locurile rămase vacante în Cameră, un grup de 78 de cetățeni de cele mai diferite categorii sociale propune ca V. Lucaciu să candideze pentru județul Galați, declarîndu-l drept „ideal național". După unele surse, Lucaciu (și O. Goga) au fost aleși deputați în Cameră; dar surse mai noi menționează că: V. Lucaciu și O. Goga n-au izbutit să intre în Cameră datorită unui „balotaj în urma căruia ambii transilvăneni s-au retras" [21].

Concomitent cu laborioasa activitate politică desfășurată prin intermediul „Ligii culturale" și „Federației unioniste", Lucaciu primește din partea guvernului român importante misiuni diplomatice. În 1915, cînd Italia era în pragul ruperii legăturilor cu Austro-Ungaria și Germania, Lucaciu sosește la Roma pentru a cîștiga simpatia guvernului italian față de cauza națională a românilor.

În 1916, cînd România intră în război, potrivit dorinței maselor, a organizațiilor patriotice, a multor conducători politici patrioți, V. Lucaciu depune multă sîrguință pentru organizarea transilvănenilor refugiați, în detașamente de voluntari ai armatei române. În același scop, el pleacă în fruntea unei delegații la Iași și Darnița pentru a organiza un corp de voluntari din foști ostași ai armatei austro-ungare din rîndul românilor ardeleni, căzuți prizonieri în Rusia, pentru a lupta pe front alături de armata română.

---

[19] „Dimineața" din 16 iunie 1915.

[20] Vezi: Alex. Porțeanu, *125 de ani de la nașterea patriotului Vasile Lucaciu, militant pentru unitatea politică a românilor*, în „Scînteia" din 21 ianuarie 1977.

[21] V. Netea, C. Gh. Ma[illegible]

www.dacoromanica.ro

Guvernul român constată că ţării noastre îi lipseşte propaganda în străinătate pentru a ne fi recunoscute drepturile istorice legitime asupra Transilvaniei. În acest scop, se iau măsuri pentru desfăşurarea în Apus a unei propagande sistematice şi bine organizate, fiind desemnaţi oameni capabili de-o asemenea sarcină. Cea mai grea misiune se arată a fi în S.U.A., unde trăiau aproape două sute mii de români, majoritatea emigraţi din Transilvania înaintea şi în timpul războiului şi unde, pînă atunci ni se făcuse de către cercurile reacţionare o propagandă nefavorabilă. Cinstea de a realiza această sarcină îi revine lui V. Lucaciu.

Înainte de a traversa Atlanticul, diplomatul român scrie mai multe articole şi prin conferinţe bine argumentate demască, în faţa opiniei publice din ţările scandinave, teroarea şi nedreptăţile comise de autorităţile austro-maghiare asupra populaţiei româneşti din Transilvania.

Sosit în iulie 1917, în S.U.A., Lucaciu şi-a continuat misiunea organizînd, cu sprijinul fratelui şi al fiului său, întruniri populare în centrele americane cu mulţi români, unde distribuia ziare şi reviste româneşti pentru a convinge opinia publică despre cauza dreaptă a românilor. Întrucît, guvernul american nu consimte organizarea pe teritoriul S.U.A. a unei legiuni de voluntari români, în urma acţiunii lui Lucaciu, mulţi români emigranţi s-au înrolat în armata americană (ca voluntari), trecînd oceanul pentru a lupta pe frontul apusean împotriva Puterilor Centrale [22].

În 1918, V. Lucaciu soseşte la Paris, unde trebuia demonstrată şi reprezentată voinţa României şi Ardealului la apropiata Conferinţă a păcii, deoarece sfîrşitul conflagraţiei mondiale era deja vizibil. Împreună cu alţi reprezentanţi ai României, convoacă întruniri, pledînd pentru cauza românească. Participînd la constituirea „Consiliului Naţional al Unităţii tuturor Românilor", lui V. Lucaciu îi revenea onoarea de-a fi vicepreşedintele acestuia. În cuvîntul rostit cu acest prilej, Lucaciu a spus : „Trebuie să mergem înainte şi să afirmăm cu forţa drepturile şi aspiraţiile noastre naţionale pînă în ziua cînd ele vor fi înfăptuite. Această unire sfîntă ne va da energia necesară ca să ducem lupta. Ea este garanţia sigură a realizării unităţii tuturor Românilor într-un stat naţional [23]. Peste puţin timp, Consiliul este recunoscut de guvernele francez, american, englez şi italian, aceasta marcînd o încununare a succesului diplomaţiei române în străinătate.

V. Lucaciu participă şi la Congresul naţionalităţilor oprimate, ţinut la Geneva, în octombrie 1918; apoi împreună cu alţi diplomaţi, reprezintă interesele naţiunii la Roma, unde România primeşte asigurarea fraternităţii italo-române şi permisiunea funcţionării Legiunii Române în Italia [24].

În acest timp, la Alba Iulia, marea adunare a românilor împlinea idealul naţional al tuturor românilor, unirea pentru totdeauna a Transilvaniei cu România, de la 1 decembrie 1918 — visul de-o viaţă al lui Vasile Lucaciu. La acest eveniment „Mişcarea muncitorească, revoluţi-

[22] V. Achim. A. Socolan, *Dr. Vasile Lucaciu luptător pentru drepturile românilor şi unirea Transilvaniei cu România*, Muzeul judeţean Maramureş, Baia Mare, 1968, p. 126—128.

[23] Corneliu Mezea, *Dr. Vasile Lucaciu, „Leul de la Şişeşti"*, Edit. Presa Liberă, Satu Mare, 1936, p. 129.

[24] Vezi: Eugen Hulea, *Vasile Lucaciu, luptător pentru realizarea unităţii naţionale (1914—1919)* în „Acta Muzei [illegible]", Alba Iulia, p. 465—496.

www.dacoromanica.ro

onarii și socialiștii români—sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — au acționat cu toate forțele și au contribuit activ la realizarea statului național unitar..." [25]. Fiind încă în misiunile ce i-ai fost încredințate în străinătate, el nu a avut fericirea să participe la cel mai măreț eveniment al românilor, din timpul vieții sale. La cererea Marelui Sfat Național — constituit în această zi istorică — dr. Vasile Lucaciu a fost cooptat membru al Consiliului Dirigent.

În octombrie 1919, Lucaciu se întoarce în țară, sătmărenii așteptîndu-l în piața orașului. La Baia Mare i se face o primire triumfală, propunîndu-i-se să accepte candidatura circumscripției electorale a orașului, în alegerile parlamentare de la începutul lunii noiembrie 1919, cînd Lucaciu a fost ales deputat în primul Parlament al României întregite, îndeplinindu-se astfel, previziunea sa exprimată, la unul din procesele sale, că va veni timpul, cînd va susține interesele ardelenilor în parlamentul din București.

Continuîndu-și cu aceeași ardoare activitatea politică în cadrul statului național unitar român, Vasile Lucaciu s-a situat pe poziții înaintate, mai ales, în privința rezolvării problemei agrare. În acest sens, el susținea, în parlament, organizarea pe moșiile boierești a unor cooperative agricole, în care produsele să fie împărțite între țărani după muncă și mărimea familiilor, sau în caz contrar, distribuirea pămîntului la țărani, dar cu acordarea și a inventarului de lucru necesar, căci altfel, arăta el, „producția țării va scădea cantitativ și calitativ", iar țăranul va rămîne tot sărac" [26]. Atrăgînd atenția răspunderii guvernanților pentru destinele țării, Lucaciu declara în parlament: „Istoria își urmează calea, dar băgați de seamă, că o greșeală în conducere poate lovi barca acestei țări și vor trebui noi și îndelungate lupte ca istoria să poată corecta o greșeală a vîslașilor" [27].

Vîrsta înaintată, suferințele îndurate, bolile contractate îl țintuiesc însă tot mai mult pe patul de suferință. Marele luptător s-a stins din viață la 28 noiembrie 1922, în Satu Mare; s-au ținut funeralii naționale la care au participat primul ministru, miniștri și alte personalități ale vremii, acordîndu-i-se post-mortem mari distincții și rostindu-se discursuri dintre cele mai elogioase. Dintre acestea se remarcă cel al lui Octavian Goga, care numindu-l drept continuator al lui Petru Maior, Samuil Micu și Gheorghe Șincai, arăta că Lucaciu „s-a dus din mijlocul nostru ... închizînd în sicriul lui protestul istoriei Ardealului de o jumătate de veac"... și că „Toate steagurile se apleacă în fața acestui sicriu, asupra căruia, în numele ardelenilor cu care am pribegit pe drumul idealului, Părinte Vasile, — spunea Goga — eu, smerit ucenic, arunc astăzi un bulgăr de țărînă" [28].

---

[25] Nicolae Ceaușescu, 60 de ani de slujire devotată a poporului, de luptă pentru dreptate socială și libertate națională, pentru construirea socialismului și ridicarea bunăstării maselor, pentru independența patriei, colaborare internațională și pace, în „Scînteia" nr. 12 040 din 9 mai 1981.

[26] Tiron Albani, *op. cit.*, p. 204.

[27] *Ibidem*, p. 205.

[28] Corneliu Mezea, *op. cit.*, p. 134.

www.dacoromanica.ro

In ziua funeraliilor lui V. Lucaciu, Academia Română îl omagiază prin glasul preşedintelui ei, Dimitrie Onciul, care printre altele, spunea: „Ardealul românesc şi cu el împreună românimea toată plînge pe acest mare fiu al său, valorosul luptător pentru drepturile naţionale ale românilor" [29].

Mormîntul lui Vasile Lucaciu se află în biserica din Şişeşti, unde i s-a ridicat şi un bust. In galeria eroilor de la Muzeul Militar din Bucureşti are rezervată o lojă cu unele din obiectele ce i-au aparţinut şi distincţiile primite în semn de apreciere a luptei şi vieţii închinate patriei. În municipiul Satu Mare i s-a reaşezat statuia, iar la Şişeşti — Maramureş s-a amenajat Complexul muzeal Vasile Lucaciu compus din Casa-memorială, Şcoala—muzeu şi Biserica Unirii pe frontispiciul căreia stă scris, de la inaugurarea ei (1890): „*Pro S. Unione Omnium Romanorum*".

★

Vreme de cinci decenii, Vasile Lucaciu s-a aflat în clocotul evenimentelor social-politice de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX. Ca intelectual patriot ce împărtăşea concepţia burgheziei radicale din acea vreme, Lucaciu a devenit o personalitate a vieţii social-politice, fiind în centrul celor mai semnificative evenimente, mai ales, în ultimele decenii de viaţă. Acţiunile la care a participat, misiunile ce i-au fost încredinţate din partea guvernului român, în preajma Unirii, modul în care a luptat, cauza şi convingerile sale politice, prestigiul şi importanţa actelor lui, îl aşează pe Lucaciu la loc de frunte, în pleiada marilor luptători pentru dreptate şi unitate naţională.

Faptul că peste 35 de ani din viaţa lui V. Lucaciu sînt legaţi de localitatea Şişeşti, de unde şi-a desfăşurat prodigioasa-i activitate şi luptă, a făcut ca el să fie supranumit „Leul de la Şişeşti".

VASILE LUCACIU, TRIBUN DE LA LUTTE POUR LES DROITS ET L'UNITÉ DES ROUMAINS

RÉSUMÉ

Le patriote dr. Vasile Lucaciu (1852—1922) se situe parmi les grands combattants pour les droits nationaux des Roumains de Transylvanie, pour l'accomplissement, la 1-er décembre 1918, de l'Etat national unitaire roumain. Prêtre, professeur, publiciste et orateur marquant, V. Lucaciu a consacré toute sa vie à l'idéal national de l'unité de tous les Roumains. Etabli en 1885 en tant que prêtre dans le village de Sisești, département de Maramureş, V. Lucaciu a déployé une intense activité politique visant la libération de la Transylvanie de l'oppression austro-hongroise et son

[29] *Ibidem*, p. 140.

www.dacoromanica.ro

union à la patrie-mère. En qualité de secrétaire général du Parti National Roumain de Transylvanie, du Banat et de Hongrie, de député au parlement de Budapest, il a mis tout en œuvre pour la cause nationale des Roumains. Pour avoir figuré parmi les auteurs et principaux dirigeants du „Memorandum" (1892) adressé à la Cour de Vienne, V. Lucaciu a été condamné et emprisonné plusieurs fois par les autorités austro-hongroises. A la veille du déclenchement de la première guerre mondiale, aux côtés d'autres combattants et patriotes transylvains, V. Lucaciu a passé les montagnes dans la Roumanie ancienne où, en tant que président de la „Ligue pour l'unité de tous les Roumains" il a déployé une activité laborieuse pour l'accomplissement de l'idéal de l'unité nationale des Roumains.

Durant l'intervalle 1917 — 1919, V. Lucaciu a rempli une série de missions diplomatiques à l'étranger, notamment en France, en Italie et aux U.S.A., y propageant la justesse de la cause de l'unité étatique du peuple roumain.

www.dacoromanica.ro

PACEA MOLDO-OTOMANĂ DIN 1486.

Observații pe marginea unor texte

DE

ȘTEFAN S. GOROVEI

Cum se întîmplă de obicei în cercetările istorice, modificarea unui amănunt însemnat atrage după sine, în mod inevitabil, revizuirea întregului context în care fusese plasat, context care, nu de puține ori, fusese el însuși construit pe temelia oferită de un șir de ipoteze întemeiate tocmai pe amănunte ca acela. Încheierea păcii [1] cu Imperiul Semilunii, moment de cotitură în istoria Moldovei lui Ștefan cel Mare, a însemnat — odată cu încetarea nu numai a „războiului pontic" deschis în 1473, dar și a rezistenței în spațiul carpato-danubian — inaugurarea unei etape noi în raporturile moldo-otomane. Plasarea diferită, în timp, a încheierii acestei păci — *înainte* sau *după* pacea polono-otomană din 21 martie 1489 [2] — oferă posibilități diferite de recompunere a tabloului acelor ani și de explicare a orientărilor și a regrupărilor politice din spațiul în care Moldova a reprezentat un factor activ, în frunte cu un principe conștient de înălțimea misiunii sale [3] și apreciat ca atare de suveranii vecini [4].

Fixarea acestui eveniment — încheierea păcii moldo-otomane la capătul războiului deschis în 1473 și întrerupt doar de foarte scurtul răgaz din 1481 — *în urma* păcii polono-otomane (ipoteză la care au aderat C. Giurescu, N. Iorga, Const. C. Giurescu, Aurel Decei și — într-o primă etapă a cercetării — Șerban Papacostea și însuși autorul acestor rînduri [5]) s-a făcut exclusiv pe calea unei *deducții logice*, oricîte argumente lăturalnice s-au mai adus în sprijinul ei. Textele cronicilor otomane indică, însă, o altă plasare cronologică, asupra căreia a atras mai de mult atenția N.

---

[1] Termenul apare oarecum impropriu, întrucît și otomanii și creștinii socoteau aceste păci mai degrabă ca pe niște armistiții.

[2] Hurmuzaki-Densușianu, *Documente*, II, 2, p. 315—316.

[3] „Porta della Christianita" (1475); „un muro del Ungaria et Pollana" (1477); „scutum et protectio ab omni parte paganea" (1503).

[4] „În mîinile acestui voievod se află toată temelia și toată puterea păcii și a liniștei între aceste ilustre regate" (Ungaria și Polonia; 1498) — cf. Șerban Papacostea, *De la Colomeea la Codrul Cosminului. Poziția internațională a Moldovei la sfîrșitul secolului al XV-lea* în „Romanoslavica", XVII, 1970, p. 546; idem, *Politica externă a Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare: punct de reper*, în „Revista de Istorie", 1/28, 1975, p. 29.

[5] Cf. Ștefan S. Gorovei, *Moldova în „Casa Păcii". Pe marginea izvoarelor privind primul secol de relații moldo-otomane*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol", Iași, XVII, 1980, p. 643—644. Bibliografia citată în această lucrare îmi îngăduie să nu revin, în prezentul articol, decît cu trimiterile strict necesare.

www.dacoromanica.ro

Beldiceanu, în teza pentru doctoratul trecut în 1955 sub conducerea lui Franz Babinger şi rămasă, din păcate, netipărită [6]. Nu este vorba de o singură cronică, ori de un singur manuscris care ar reprezenta o tradiţie singulară, ci de mai multe manuscrise şi, de fapt, de trei cronici; pe baza analizei lor, N. Beldiceanu a fixat încheierea păcii moldo-otomane în *octombrie 1486* [7].

Spre 1486 ca „an al împăcării lui Ştefan cel Mare cu turcii" se îndreptase N. Grigoraş *încă din 1948* [8], urmărind orientarea politicii lui Ştefan cel Mare în aceşti ani şi activitatea sa constructivă, dar fără să folosească indicaţiile cronicilor otomane, deşi ştiri relative la evenimentul acesta fuseseră deja publicate în ţara noastră cu 11 ani mai înainte. Din păcate, soluţia propusă de N. Grigoraş în 1948 a rămas neobservată şi nefructificată în cercetările ulterioare.

Pe baza textelor din cronicile otomane, acelaşi eveniment a fost plasat *în anul 1487* de către Mustafa A. Mehmed (1960), P. P. Panaitescu [9] şi M. Guboglu [10]. Asupra acestor texte şi a datărilor care pot rezulta din interpretarea lor îmi propun a stărui în cele ce urmează, cu speranţa că readucîndu-le în discuţie se va putea face mai multă lumină în înţelegerea acestor chestiuni [11].

I. Mai întîi, textele. Trebuie spus, de la început, că singurul care nu ridică probleme deosebite e acela din opera lui Sa'adeddin (1536—1599). Dar *Coroana istoriilor* a fostului *lala* devenit mare muftiu este şi cea mai recentă dintre operele în care se află menţiunea în cauză. Cele mai vechi — şi a căror redactare se plasează aproximativ în aceeaşi perioadă — sînt aşa-zisele *cronici anonime*, pe de o parte, şi aşa-numita *biografie* a lui Bayezid II, pe de altă parte.

In ordinea vechimii în care, în secolul nostru, au intrat în circuitul istoriografiei româneşti, primul loc revine *cronicilor anonime*, redactate spre sfîrşitul secolului XV sau începutul celui următor [12] şi păstrate într-un mare număr de manuscrise, a căror clasare a preocupat pe Paul Wittek,

[6] N. Beldiceanu, *Der Feldzug Bajezid's II. gegen die Moldau und die Schlachten bis zum Frieden von 1486* (cf. idem, *La Moldavie ottomane à la fin du XVe siècle et au début du XVIe siècle*, în „Revue des Études Islamiques", 2/1969, p. 245, nota)

[7] Idem, *La Moldavie ottomane* ..., cit., p. 244.

[8] N. Grigoraş, *A existat un tratat de pace între Mehmed II şi Ştefan cel Mare?*, Iaşi, 1948, p. 16; v. şi p. 13—14 şi 25. După cum mi-a comunicat colegul Veniamin Ciobanu, această datare circulă şi în istoriografia polonă. O foloseşte şi Manole Neagoe (*Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1970, p. 206: „... reluarea legăturilor cu Poarta din anul 1486 ..." — fără indicarea sursei; v., însă, şi p. 225, despre reorientarea „efortului militar şi diplomatic" *după 1489*).

[9] P. P. Panaitescu, *Ştefan cel Mare în lumina cronicarilor contemporani din ţările vecine*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice" — istorie, Iaşi, 2/XI, 1960, p. 217 şi n. 72; după Panaitescu, Al. Boldur, *Ştefan cel Mare*, Madrid, 1970, p. 231—232.

[10] Mihail Guboglu, *Le tribut payé par les Principautés Rumaines à la Porte jusq'au début du XVIe siècle d'après les sources turques*, în „Revue des Études Islamiques", XXXVII, 1969, p. 70—71. La data redactării textului citat mai sus (cf. *supr.*, n. 5), studiul profesorului Guboglu îmi era cunoscut doar indirect.

[11] Sînt îndatorat profesorului Nicoară Beldiceanu (Paris), pentru sugestiile, semnalările şi indicaţiile d-sale, graţie cărora am putut continua cercetările începute cu cîţiva ani în urmă, precum şi d-rei Renate Möhlenkamp (Münster), pentru amabilitatea şi promptitudinea cu care mi-a procurat xerocopii după materialele care m-au interesat.

[12] Andrei Antaliffy, *Vechea cronică osmană editată de dr. Friedrich Giese, ca izvor pentru istoria românilor*, în „Revista Istorică", XXIII, 1937, p. 218; Mihail Guboglu, Mustafa Mehmed, *Cronici turceşti privind ţările române*. Extrase, I (sec. XV — mijlocul sec. XVII), Bucureşti, 1966, p. 177—178 (în continuare: *Cronici turceşti*).

www.dacoromanica.ro

Fr. Giese, urmaţi de Sadettin Buluç [13]. După ediţia alcătuită de Fr. Giese în 1922, Andrei Antalffy a tradus şi tipărit în româneşte, *încă din 1937*, pasajele cu informaţii referitoare la istoria noastră, între care şi acela în care se menţiona că „a sosit solul Moldovei, care, după încheierea păcii, plecă" [14]. Din păcate, acest pasaj — deşi ar fi fost de natură să rezolve încă de atunci problema datării păcii moldo-otomane — a rămas neluat în seamă. Faptul este parţial explicabil prin modul în care Andrei Antalffy a publicat fragmentele alese din ediţia lui Giese, fără să indice contextul cronologic în care se plasează informaţia despre pacea moldo-otomană. Pe de altă parte, el n-a observat că, în pasajele pe care le-a reprodus în versiunea românească, evenimentele erau datate, în chip curios, mereu cu un an înainte — astfel, căderea Caffei şi Mangopului sînt plasate în anul 879 H. (mai 1474—mai 1475); campania lui Mehmed II în Moldova este descrisă sub anul 880 H., lupta de la Războieni (4 Rebi'ülevvel) trebuind să cadă *la 7 iulie 1475* [15]! Tot aşa, campania lui Bayezid II e plasată în anul 888 H., Chilia căzînd la *30 iulie 1483* şi Cetatea Albă la *21 august 1483* [16]! Deşi a remarcat că „amîndouă datele nu se potrivesc cu cronologia admisă pentru aceste două evenimente" [17] (cucerirea Chiliei şi a Cetăţii Albe), în chip curios Andrei Antalffy nu a tras, de aici, concluzia care se impunea, şi anume că menţionarea hegiretului *încheia* şi nu deschidea paragrafele: fiecare hegiret citat trebuia raportat la evenimentele petrecute *pînă* la el, nu la cele care urmau! Nesezisînd această particularitate de datare, Andrei Antalffy a plasat solia moldovenească la Poartă sub anul 890 H., observînd, însă, inadvertenţa care făcea ca tot în acelaşi an, 1485, să fie amintită şi înfrîngerea de la Adana [18], care fusese, de fapt, în 1486 [19].

Ediţia ulterioară a fragmentelor referitoare la istoria românească, datorată lui Mihail Guboglu şi Mustafa A. Mehmed [20], a eliminat aceste nepotriviri, prin plasarea corectă a datărilor. De data aceasta, solia moldovenească — „a venit apoi solul Moldovei, care a plecat după ce s-a încheiat pacea" — apare *în contextul anului 891 H.*, după menţionarea incursiunii otomane din martie 1486 [21].

Nici de data aceasta, ştirea atît de exactă despre încheierea păcii moldo-otomane din 891 H. nu a fost luată în consideraţie de cei care s-au ocupat de aceste evenimente. E drept, însă, că relatarea trunchiată a evenimentelor din anul 891 H. a putut contribui la crearea impresiei că solia moldovenească nu e datată şi că ea trebuie pusă în legătură cu plecarea lui Davud paşa în Arabia. Editarea şi a celorlalte pasaje din cuprinsul anului 891 H. de către Mihail Guboglu [22] nu mai lasă loc pentru nici un

---

[13] Sadettin Buluç, *Untersuchungen über die altosmanische anonyme Chronik der Bibliothèque Nationale zu Paris, Suppl. turc. 1047, anc. fonds turc* 99, Breslau, 1938.

[14] Andrei Antalffy, *op. cit.*, p. 235.

[15] *Ibidem*, p. 233 şi n. 7.

[16] *Ibidem*, p. 234, n. 4.

[17] *Ibidem.*

[18] *Ibidem*, p. 235, n. 4.

[19] Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman*, Bucureşti, 1978, p. 141.

[20] *Cronici turceşti*, p. 180—187.

[21] *Ibidem*, p. 187.

[22] Mihail Guboglu, *Crestomaţie turcă. Izvoare narative privind istoria Europei orientale şi centrale (1263—1683)*, Bucureşti, 1966.

www.dacoromanica.ro

fel de îndoială [23]: după solia moldovenească şi plecarea lui Davud paşa, se menţionează sosirea lui Bayezid II la Adrianopol în luna Şevval 891 H. (30 septembrie — 28 octombrie 1486), apoi sosirea unui sol ungur, numit *Iahşioğlu*, la mijlocul lunii Şevval (10—19 octombrie 1486) şi asasinarea acestui sol pe drumul de întoarcere, ştirea despre această faptă aflîndu-se la mijlocul lunii Zilka'de 891 H. (noiembrie 1486) [24].

In 1938, istoricul polon Olgierd Górka a tipărit în limba polonă părţi dintr-o „biografie necunoscută" a sultanului Bayezid II; cele referitoare la istoria românească au căpătat în 1966 şi o versiune în limba română [25]. Ulterior, s-a dovedit că Olgierd Górka a folosit traducerea franceză extrem de defectuoasă a unui text otoman, aflat în copie, împreună cu traducerea, la Biblioteca Naţională din Paris şi în 1967 H. J. Kissling a editat textul otoman şi o traducere a sa în limba germană [26]. Deosebirea între ediţia Górka şi ediţia Kissling e că în prima solia moldovenească apare fără o datare precisă — ceea ce a îngăduit lui Górka să o plaseze în anul 1492 [27]! — în timp ce în ediţia Kissling este menţionată între evenimentele anului 891 H. [28]: „În acea vreme, a sosit din Moldova *(Qara Bogdân)* un sol, a încheiat pace *(sulh)* cu sultanul şi, dînd haraciul, a plecat". Succesiunea evenimentelor este aceeaşi ca în *cronicile anonime*.

În urma editării de către H. J. Kissling a acestui *Menâqib-i Sultân Bâjezîd-Han b. Mehmed Han*, s-a arătat că textul păstrat prin exerciţiul de şcolar al lui Etienne Roboly (pe vremea cînd învăţa turceşte la Pera) nu este altceva decît *un alt text al cronicii lui Uruč* [29] (Oruç bin Adil). Atît Kissling, cît şi Ménage au atras atenţia asupra modului de datare a evenimentelor în acest *menâqib:* şi aici, ca şi în *cronicile anonime*, hegiretul încheie paragrafele. Încă în 1967, V. L. Ménage a arătat legătura dintre *menâqib* şi *cronicile anonime*; într-un manuscris al acestora din urmă, aflat la Oxford şi tipărit de Babinger încă din 1925, apare numele autorului: *acelaşi Oruç bin Adil* [30]. Ţinînd seama de toate observaţiile şi aprecierile anterioare, Richard F. Kreutel a dat, în 1978, o nouă ediţie (numai în limba germană) a *menâqib*-ului, însoţită de bogate note şi explicaţii [31]. Cu privire la neregula cronologică din cuprinsul anului 891 H. — sub care este povestită şi campania lui Davud paşa din 892 H. (1487) — Kreutel

---

[23] Cf. şi recenzia semnată de Anca Radu în „Revista de Istorie", 1/34, 1981, p. 174.

[24] Mihail Guboglu, *op. cit.*

[25] *Cronici turceşti*, p. 137—139.

[26] Hans Joachim Kissling, *Eine anonyme altosmanische Chronik über Sultan Bâjezîd II*, în *Der Orient in der Forschung. Festschrift für Otto Spies zum 5. April 1966*, Wiesbaden, 1967, p. 409—433; idem, *Die anonyme altosmanische Chronik über Sultan Bâjezîd II. (Paris, Bibliothèque Nationale, E. Blochet Nr. 922)*, în „Grazer und Münchener Balkanologische Studien", München, 1967 („Beiträge zur Kenntnis Südosteuropas und des Nahen Orients", t. 2), p. 128—166.

[27] *Cronici turceşti*, p. 137, n. 6.

[28] Cf. Ştefan S. Gorovei, *Moldova în „Casa Păcii"*, cit., p. 667.

[29] V. L. Ménage, *Another Text of Uruč's Ottoman Chronicle*, în „Der Islam", 47, 1971, p. 273—277.

[30] Idem, *On the Recensions of Uruj's „History of the Ottomans"*, în „Bulletin of the School of Oriental and African Studies", XXX, Londra, 1967, p. 315. Revizuirea de către Uruč a „cronicilor anonime" explică similitudinile cu *menâqib*-ul.

[31] *Der fromme Sultan Bayezid. Die Geschichte seiner Herrschaft (1481—1512) nach den altosmanischen Chronik des Oruç und des Anonymus Hanivaldanus*, Übersetzt, eingeleitet und erklärt von Richard F. Kreutel, Verlag Styria, Graz-Wien-Köln, 1978.

www.dacoromanica.ro

a conchis că, întrucît anul 892 H. lipseşte din povestirea întîmplărilor, evenimentele au fost contopite sub anul 891 H. [31bis]; lipsa unei surse ne-osmane cu privire la solia lui „Iahşioğlu"[32] îngreunează stabilirea cronologiei exacte a evenimentelor povestite sub anul 891 H.[33], din care face parte şi solia moldovenească. Este, de altminteri, straniu faptul că dacă în *menâqib* lipseşte anul *892 H.*, în *cronicile anonime* lipseşte anul *893 H.*, astfel încît evenimentele povestite în *menâqib* sub anul 893 H. (inaugurarea unui *'imaret* la Adrianopol etc)[34] se regăsesc în *cronicile* anonime sub anul 892 H.[35]! Această discordanţă între cele două izvoare, începînd cu anul 891 H., se datoreşte, probabil, divergenţei care există între cele două grupuri de cronici anonime şi care începe cu acelaşi an 891[36].

Se poate bănui că în prototipul — sau prototipurile — vechilor cronici a existat o sincopă în prezentarea cronologică a întîmplărilor începînd cu anul 891 H., ceea ce a determinat pe copiştii ulteriori să încerce rectificarea datelor, prin „recuperarea" sau „anularea" unor evenimente. O asemenea rectificare pare să fie aceea care a determinat pe Sa'adeddin să fixeze, un veac mai tîrziu, solia moldovenească în cursul anului 892 H. (28 decembrie 1486 — 16 decembrie 1487), alături nu numai de plecarea lui Davud paşa, dar şi de solia ungurească a lui „Iahşioğlu", despre care atît *menâqib*-ul cît şi *cronicile anonime* arată categoric că a avut loc la mijlocul lunii Şevval 891 H. Cît priveşte faptul că în aceste ultime două categorii de izvoare plecarea şi victoria lui Davud paşa sînt povestite sub anul 1486 (în loc de 1487), este posibil ca autorul să le fi plasat în continuarea ştirii despre lupta de la Adana pentru a nu întrerupe ulterior firul expunerii, dar poate şi pentru a atenua impresia despre înfrîngerea lui Ahmed paşa, la Adana, în 1486.

În acest context, datarea lui Sa'adeddin[37], pe baza căreia pacea moldo-otomană a fost fixată în 892 H. (1487)[38], cred că trebuie pusă sub semnul întrebării. O amănunţită cercetare comparată a *cronicilor anonime* şi a „biografiilor" lui Bayezid II — confruntate, eventual, cu ştiri absolut contemporane unora dintre evenimentele povestite în aceste texte — ar duce, desigur, la lămurirea acestor fapte.

II. Cum se inseriază pacea moldo-otomană din 1486 — să rămînem, pînă la o certă probă contrarie, la această datare! — în şirul evenimentelor al căror punct central a fost Moldova începînd din 1473?

[31bis] *Ibidem*, p. 158, n. 5.

[32] Identificat cu un Dmitar Iakšić (Hans Joachim Kissling, *Die anonyme altosmanische Chronik* ..., p. 141, n. 84; Richard F. Kreutel, *op. cit.*, p. 158, n. 5). V., însă, şi N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe*, Bucureşti, 1899, p. 167.

[33] Richard F. Kreutel, *op. cit.*, p. 158, n. 5.

[34] *Ibidem*, p. 44—45.

[35] Mihail Guboglu, *Crestomaţie turcă*, cit., p. 274.

[36] V. L. Ménage, *On the recensions* ..., cit., p. 315.

[37] *Cronici turceşti*, p. 329.

[38] Mustafa A. Mehmed, *Din raporturile Moldovei cu Imperiul otoman în a doua jumătate a veacului al XV-lea*, în „Studii", 5/XIII, 1960, p. 177 — pe baza *cronicilor anonime* (care, însă, dau anul 891 H. !) şi a lui Sa'adeddin; Mihail Guboglu, *Le tribut* ..., cit., p. 70— pe baza *menâqib*-ului editat de Górka şi a lui Sa'adeddin (semnalează — n. 5 — şi o altă biografie a lui Bayezid II, datorată lui Naşuh Matraki, contemporanul lui Petru Rareş).

www.dacoromanica.ro

Prima etapă a raporturilor directe moldo-otomane, de simplă achitare a haraciului ca răscumpărare a păcii, se încheiase în 1473. Victoria de la Vaslui-Podul Înalt (10 ianuarie 1475) dăduse speranţe noi principelui moldovean; Europa, „Republica Creştină", părea că îl va ajuta. Recunoaşterea lui Matiaş Corvinul ca suzeran în 1475 — după ce ani în şir promisese lui Cazimir al Poloniei să-i depună omagiul vasalic — nu avea decît acest singur scop: asigurarea ajutoarelor[39]. Deşi din campania anului următor — soldată cu bătălia de la Războieni—Valea Albă (26 iulie 1476) — Mehmed II s-a întors „mai mult învins decît învingător" (Sphrantzes), totuşi, în concepţia sa această campanie a însemnat cucerirea Moldovei. O dovedeşte elaborarea şi expedierea unui „buletin de victorie", o *fetihnâme*[40].

O paralelă se impune: 62 de ani mai tîrziu, în 1538, cînd sultanul Süleyman Kanunî a venit în Moldova cu gîndul de a o transforma în provincie a imperiului şi s-a întors fără să fi dat nici o luptă (pregătise, totuşi, o oaste de 200.000 de oameni, la care se adăugau trupele aduse de hanul tătar!), s-a intitulat tot „cuceritor" al ţării Moldovei[41] şi a expediat şi atunci o *fetihnâme*, scrisă chiar de la Isaccea[42]. S-a redactat, chiar, şi o cronică a acestei cuceriri[43], iar unul dintre martorii oculari, Mustafa Gelalzade, va scrie că atunci „a fost cucerită Moldova"[44]. Totuşi, există dovezi, tot din surse otomane, că în veacul XVI nu se atribuia o asemenea semnificaţie exclusiv campaniei din 1538, care, de altminteri, nu s-a soldat cu nici o confruntare armată. Astfel, în 1567 sultanul Selim II scria regelui Poloniei că „ţara Moldovei este *de o sută de ani* un stat vasal împăratului turcesc" („yest *holdownym panstwem* czeszarza tureczkiego")[45]. Luată literal, afirmaţia sultanului s-ar raporta anului 1467, ceea ce nu are nici o noimă[46]; este, însă, evidentă folosirea unei cifre rotunde în locul uneia

---

[39] Şerban Papacostea, *De la Colomeea la Codrul Cosminului*, cit., p. 527—528. Opinia că omagiul ar fi fost prestat imediat după lupta de la Baia (Radu Constantinescu, *Moldova şi Transilvania în vremea lui Petru Rareş. Relaţii politice şi militare (1527—1546)*, Bucureşti, 1978, p. 5) e cu totul nefondată şi e de mirare cum s-a putut da crezare unui izvor care cuprinde o asemenea afirmaţie!.

[40] L. Fekete, *Einführung in die persisch Paläographie. 101 persische Dokumente*. Aus dem Nachlass des Verfassers herausgegeben von G. Hazai, Budapesta, 1977, nr. 4, p. 77—85 — datarea 818 H. e o inadvertenţă, în loc de 881 H., cf. Mihail Guboglu, recenzie în „Revista de Istorie", 2/34, 1981, p. 367 (v., însă, şi *Crestomaţie turcă*, p. 64).

[41] Mihail Guboglu. *Inscripţia sultanului Suleiman Magnificul în urma expediţiei în Moldova (1538 945)*, în „Studii", 2—3/IX, 1956, p. 119 (v. şi versiunea franceză, în „Studia et acta orientalia", I, 1958, p. 175—187): „cuceritor al ţării Bogdan".

[42] Cf. Aurel Decei, *Ue fetih-nâme-i Karabugdan (1538) de Nasuh Matrakçi*, în *Fuad Köprülü armağani*, Istanbul, 1953, p. 113—124. Expedierea unor *fetihnâme*-le este menţionată şi de cronicarii otomani (cf. *Cronici turceşti*, p. 248, 271).

[43] Nasuh Matrakci, *Fetihname-i Kara-Bogdan*, în *Cronici turceşti*, p. 220—232.

[44] *Cronici turceşti*, p. 271.

[45] Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone*, Bucureşti, 1979, nr. 149, p. 291. Referindu-se la acest text din 1567, Mihai Maxim socoteşte că se poate raporta la anul 1546: „... depuis cent ans (c'est-à-dire depuis 1546, *M.M.*)" — cf. Mihai Maxim, *Le statut de la Moldavie et de la Valachie à l'égard de la Porte Ottomane dans la seconde moitié du XVIe siècle*, în „Nouvelles Études d'Histoire, VI, 1, Bucureşti, 1980, p. 241, n. 34).

[46] Trebuie, totuşi, să observ că în *Chronologia* sa, Michael Sigler (m. 1585) a notat pentru anul 1466: „În acest an, Ştefan, voievodul Moldovei, s-a supus turcilor, primind de la Mahomed toată Moldova în stăpînire, în schimbul unui tribut" (A. Armbruster, *Dacoromanosaxonica*, Bucureşti, 1980, p. 186). Informaţia s-ar putea pune în legătură cu aceea a lui Dlugosz despre „întîlnirea" sultanului cu haraciul şi daruri după cucerirea Chiliei (1465).

www.dacoromanica.ro

riguros exacte, aşa încît ea trebuie raportată fie anului 1456, cînd Moldova acceptă plata haraciului, fie anului 1476. Cred că varianta a doua este cea care trebuie acceptată. E de adăugat că în mai 1568 marele vizir declara unui sol polon, Petru Zborowski, în legătură cu Moldova, că „ţara aceasta este de atît de mulţi ani cucerită de noi cu sabia..." [47]; „atît de mulţi ani" pare o expresie mai potrivită pentru un eveniment petrecut cu 92 de ani în urmă, decît pentru unul petrecut cu numai trei decenii în urmă şi la care însuşi marele vizir participase, fiind atunci paşă de Semendria.

În sfîrşit, un pasaj din *Descriptio Moldaviae* poate duce la aceeaşi concluzie: Dimitrie Cantemir vorbeşte despre condiţiile de vasalitate acceptate de Bogdan III după moartea lui Ştefan cel Mare şi care „au durat aproape un secol întreg" [48]; dar, pe de o parte, am arătat cu alt prilej [49] că nu există nici un temei pentru a admite o „închinare" a Moldovei de către Bogdan III *ex paterno testamento*, cum zice Cantemir, iar pe de altă parte, Cantemir însuşi arată că acel „secol întreg" s-a încheiat cu domnia lui Ioan Vodă (1572—1574) [50]. Evident că între presupusul 1512 şi 1572/1574 nu este „un secol întreg" ... Calculul pornit de la Ioan vodă ne duce la anul luptei de la Războieni.

Expediţia în Moldova, pe care Mehmed II o anunţa, în fraze pompoase, ca pe o victorie în acea *fetihnâme* editată recent, n-ar mai fi îngăduit reluarea relaţiilor cu Poarta în formele existente în 1456—1473: o campanie, un „război sfînt" [51] avusese loc, *gazii* îşi lăsaseră trupurile şi sîngele pe pămîntul Moldovei, o înfrîngere militară fusese, totuşi, provocată principelui acestei ţări. Aspectul juridic al relaţiilor care ar fi urmat să se stabilească între Moldova şi Poartă trebuia să fie altul.

S-a arătat că extinderea treptată a dominaţiei otomane s-a realizat prin ceea ce profesorul Inalcik a numit „the Method of Gradual Conquest": într-o primă etapă, se instituia un fel de suzeranitate („some sort of suzerainty") asupra statelor învecinate, iar în a doua etapă, eliminîndu-se dinastiile băştinaşe, se instituia controlul direct, prin încorporarea în imperiu şi aplicarea sistemului timarial [52], paralel cu înregistrarea populaţiei şi a resurselor în *deftere* [53]. De asemeni, în cadrul celei dintîi etape se pot distinge cîteva trepte diferite, în funcţie de semnificaţia juridică atribuită haraciului: întîi ca „preţ al păcii", apoi ca „semn al suzeranităţii sau protecţiei otomane" şi, în cele din urmă, ca o „dare cu caracter mixt, simbolizînd atît preţul pămîntului (turc. *harac*) cît şi un impozit pe cap de locuitor (turc. *cizye*)" [54]. Vremea cînd haraciul a fost un „semn al suzeranităţii sau protecţiei otomane" ar cuprinde „circa jumătate de secol (de la Bogdan cel Orb pînă la mijlocul veacului al XVI-lea)" [55].

---

[47] Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 308.
[48] *Descrierea Moldovei*, Bucureşti, 1973, p. 271.
[49] *Moldova în „Casa Păcii"*, cit., p. 646—652.
[50] Dimitrie Cantemir, *op. cit.*
[51] Cronicarul Mehmed Neşri descrie trei „lupte sfinte" în Moldova: 1475, 1476 şi 1485 (*Cronici turceşti*, p. 127 şi 132).
[52] Pentru timare, v. Nicoară Beldiceanu, *Le timar dans l'État ottoman (début XIVe — début XVIe siècle)*, Wiesbaden, 1980.
[53] H. Inalcik, *Ottoman Methods of Conquest*, în „Studia Islamica", II, 1954, p. 103.
[54] Mihai Maxim, *Haraciul moldovenesc în opera lui D. Cantemir*, în „Analele Universităţii Bucureşti", filos.-ist.-drept., XXIII, 1974, p. 70—71.
[55] *Ibidem*, p. 70.

www.dacoromanica.ro

Această apreciere este sugerată de afirmaţiile lui Dimitrie Cantemir, dar am arătat, cîteva rînduri mai înainte, contradicţia din textul ilustrului principe: „Aceste condiţii de vasalitate [care s-ar fi stabilit de către Bogdan cel Orb — *n.n.*] au durat aproape un secol întreg [...] După ce, însă, în urma răscoalei lui Ioan Armeanul, forţele moldovenilor au slăbit foarte mult, au început să ceară, sub titlu de tribut (haraci)..." [56]. „Bogdan vodă" din textele lui Cantemir — ca şi din tradiţiile consemnate de alţi cărturari în secolele XVII—XVIII—nu este identic cu Bogdan III (1504—1517), sub acest nume, influenţat de forma otomană *Qara Bogdân*, se ascunde Ştefan cel Mare.

Într-un studiu de acum un sfert de secol, G. G. Florescu a dat o explicaţie care pare să nu fi fost suficient luată în seamă şi folosită. Dacă între Imperiul otoman şi un stat care anterior îi acceptase supremaţia, plătindu-i haraciul pentru răscumpărarea păcii, intervine un conflict armat încheiat cu înfrîngerea fostului tributar, „deux sollutions s'imposent: ou l'Etat respectif est transformé en province ottomane, ou il reçoit le statut d'Etat vassal. L'Etat vassal paie également un tribut, qui dans ce cas change son contenu juridique, en ce sens qu'outre le caractère de non-belligérance il représente un signe de soumission, obligation habituellement complétée par d'autres clauses, dont la plus importante est l'assujéttissement du chef de cet Etat à l'investiture" [57]. *Este exact cazul în care s-a aflat Moldova după lupta de la Războieni* şi, în lumina acestor precizări, devine perfect inteligibil sensul cuvintelor lui Selim II din 1567, ale marelui vizir din 1568 şi ale lui Dimitrie Cantemir despre vasalitatea care a durat, sub condiţiile stabilite de „Bogdan vodă", „aproape un secol întreg".

Devine, astfel, limpede faptul că, după Războieni, lui Ştefan nu-i rămînea decît alternativa: *Moldova provincie otomană* sau *Moldova stat vasal Porţii*. E de la sine înţeles că pentru prima variantă turcii ar fi avut nevoie de o victorie adevărată, în care să fie zdrobită oastea ţării şi principele prins sau căzut în luptă. A doua soluţie apărea ca mai prudentă şi mai utilă atît pentru Ştefan, al carui apel adresat creştinătăţii prin solia trimisă la Veneţia cu Ioan Tzamplakon [58] nu a avut nici un rezultat, cît şi pentru Mehmed II, căruia expediţia din Transilvania, soldată cu lupta de pe Cîmpia Pîinii [59], îi va fi arătat că în privinţa românilor trebuia adoptată altă tactică decît aceea care fusese valabilă în sudul Dunării: încheierea unei păci care să-i asigure sultanului lealitatea prinţului moldav era preferabilă transformării Moldovei în provincie otomană. O apropiere trebuie să se fi produs în cursul anului 1480, ducînd la emiterea celebrului *sulhnâme* (prin care haraciul era fixat la 6000 de galbeni), editat în 1945

[56] Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 271.

[57] G. G. Florescu, *L'aspect juridique des Khatt-i-chérifs. Contributions à l'étude des relations de l'Empire ottoman avec les principautés roumaines*, în „Studia et acta orientalia", I (1957), 1958, p. 131.

[58] Ultimele ediţii: G. Mihăilă, *Contribuţii la istoria culturii şi literaturii române vechi*, Bucureşti, 1972, p. 176—179 şi în volumul *Războieni. Cinci sute de ani de la campania din 1476*, Bucureşti, 1977, p. 228—232.

[59] Cf. Ioan Haţegan, *Bătălia de pe Cîmpul Pîniii (13 octombrie 1479)*, în „Apulum", XVI, 1978, p. 261—274.

www.dacoromanica.ro

de Aurel Decei [60], fără dată, dar databil grație notei descoperite în arhivele de la Topkapî, în care se arată că haraciul Moldovei a urcat la 6000 de galbeni în anul 885 H. (13 martie 1480 — 1 martie 1481) [61].

Încetarea stării de beligeranță este, de altminteri, atestată pentru anul 1481 și de o altă sursă, neosmană, provenind din cancelaria Moldovei și peste care s-a trecut cu vederea. Este o solie trimisă de Ștefan cel Mare regelui Poloniei și prezentată acestuia la Vilna [62]; actul nu e datat decît prin „indictionul 14" [63], care corespunde anului bizantin 6989, adică intervalului *1 septembrie 1480 — 31 august 1481* (se știe că indictionul privește computul bizantin, al anului care începe de la 1 septembrie). Solii moldoveni erau însărcinați să spună regelui că turcii „se întăresc împotriva creștinătății și *cer de la Ștefan voievod* să le dea drumul spre țara craiului" [64]. Faptul că turcii *cereau îngăduința* de a trece prin Moldova arată că pacea fusese restabilită. În aceeași solie, mai este o informație care pledează în același sens: Ștefan plătise sultanului 120.000 de aspri pentru cei 20 de tineri caffezi refugiați în 1476 de la Suceava la Cameniță, unde fuseseră eliberați [65]. Reglarea acestor „conturi" (Mehmed ceruse extrădarea tinerilor, încă înainte de Războieni) nu s-a putut face decît cu prilejul normalizării raporturilor moldo-otomane, eveniment care trebuie să fi fost proaspăt la vremea cînd Ștefan cel Mare îi menționa unele din urmări.

Moartea lui Mehmed II (3 mai 1481), luptele care au urmat între fiii săi Gem și Bayezid ca și speranțele aduse de noile planuri europene de cruciată [66], au determinat pe Ștefan cel Mare să suspende din nou plata haraciului, deși Bayezid II, la urcarea sa pe tron, îi va reduce cuantumul, de la 6000 la 5000 de galbeni [67]. Că inițiativa ruperii relațiilor a aparținut lui Ștefan, aceasta se vede din două documente redactate în cancelaria lui Bayezid II după cucerirea cetăților, în 1484 și asupra cărora voi reveni imediat: „călcarea învoielii și ruperea păcii a pornit de la el" [68]. Suspendarea, sub Bayezid, a plății haraciului stabilit sub Mehmed se vede și din

---

[60] Aurel Decei, *Tratatul de pace — sulhnâme — încheiat între sultanul Mehmed al II-lea și Ștefan cel Mare la 1479*, în „Revista Istorică Română", XV, 1945, p. 465—494 (reluat în *Relații româno-orientale*, București, 1978, p. 118—139). Ediția nouă a actului la Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, I, București, 1976, p. 6.

[61] Conform acestei note, Mihail Guboglu *(Le tribut ...*, cit., p. 69) crede că și înainte de începerea războiului moldo-otoman (d-sa fixează încetarea plății haraciului la 1471 — *ibidem*, p. 68) se plătea un haraci de 5000 de galbeni și că mențiunea dublării ar fi, în *sulhnâme*, o simplă figură de stil.

[62] I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, București, 1913, p. 364—366.

[63] *Ibidem*, p. 366. Pe baza acestui indiction, Ilie Minea a datat solia în *1496*, fixind — în legătură cu aceasta — și încheierea păcii cu Poarta în aceeași vreme (Ilie Minea, *Informațiile românești ale cronicii lui Jan Dlugosz*, Iași, 1926, p. 57—58, nota).

[64] *Ibidem*, p. 365; subl. n.

[65] *Ibidem*, p. 366. Cu privire la acest episod, pe larg la Ștefan Andreescu, *Cu privire la ultima fază a raporturilor dintre Moldova și Genova*, sub tipar (Consultat prin bunăvoința autorului).

[66] Șerban Papacostea, *Politica externă a Moldovei ...*, cit., p. 25; idem, *La politique extérieure de la Moldavie à l'époque d'Etienne le Grand*, în „Revue Roumaine d'Histoire", 3/XIV, 1975, p. 434; pe larg, și cu detalii noi, la Ștefan Andreescu, *op. cit.*

[67] Mihail Guboglu, *op. cit.*, p. 70 — dar nu mi se pare îndreptățită afirmația că „ce qui est certain c'est que depuis le début du règne de Bayezid II (31 octobre 1481/8 Ramazan 886) jusqu'au règne de Selim I, la Moldavie a payé chaque année de nouveau 5000 monnaies d'or à la trésorerie du sultan ...".

[68] Andrei Antaliffy, *Două [illegible] de la Cairo despre cucerirea Chiliei și a Cetății Albe în 1484*, în „Revista Istorică", XX, 1934, p. 37—38.

www.dacoromanica.ro

însemnările lui Donado da Lezze: „Essendo stato mandato per il Signor Baiasit un suo messo al Carabogdan, per tuor il carazzo, *che soleva dar nel tempo del padre*, perchè detto Carabogdan non volse dargli cosa alcuna..." [69].

Cucerirea Chiliei şi a Cetăţii Albe în vara anului 1484 [70] a fost o puternică lovitură dată Moldovei, creînd, în acelaşi timp, o breşă în apărarea regatelor creştine din această zonă a Europei. Încă din 1462, Mehmed II arătase condiţionarea care exista între cucerirea lor şi înaintarea Semilunii în Europa: „Atîta timp cît Chilia şi Cetatea Albă sînt ale românilor şi Belgradul sîrbesc al ungurilor, nu vom putea învinge cu totul pe ghiauri" [71]. Ştefan însuşi a definit, în 1477, cele două cetăţi cu ţinuturile lor ca fiind „Moldova toată şi [...] Moldova cu aceste ţinuturi este un zid pentru Ungaria şi pentru Polonia" [72]. Aprecierile acestea se regăsesc în două documente emanînd de la Bayezid II, cuceritorul cetăţilor. Întîi, este cunoscuta sa scrisoare către raguzani, datată „2 august 1484, sub Chilia" [73], în care Bayezid defineşte Chilia drept „cheie şi poartă a întregii ţări a Moldovei şi Ungariei şi a ţării de la Dunăre", iar Cetatea Albă — „cheie şi poartă pentru toată Polonia, Rusia, Tataria şi toată Marea Neagră". Deşi e datată din Chilia („sotto Chielie") la 2 august — Iorga a propus corectarea datei de zi, din II în XI [74] — scrisoarea suscită încă îndoieli: nu numai că la 2 august sultanul nu mai era la Chilia, ci sub zidurile Cetăţii Albe, dar şi la 11 august era tot la Cetatea Albă, de unde va pleca abia la 14 august [75]. Mai sînt şi alte nepotriviri: în scrisoare, se arată că asediul Cetăţii Albe ar fi durat două zile, în vreme ce reconstituirea arată că asediul a durat de la 22 iulie pînă la 7—8 august [76]! Apoi, în scrisoare se pretinde că sultanul era întors, la data scrierii, „în scaunul nostru împărătesc", ceea ce, evident, nu s-ar potrivi pentru Chilia [77]!

Al doilea document în care Bayezid II a caracterizat cele două cetăţi cucerite în 1484 este o *fetihnâme*, publicată în 1934 de Andrei Antalffy [78] — o a doua *fetihnâme-i Qara Bogdân*, după aceea din 1476!

---

[69] Donado da Lezze, *Historia turchesca*, ed. I. Ursu, Bucureşti, 1910, p. 183—184.

[70] V.: N. Beldiceanu, *La campagne ottomane de 1484: ses préparatifs militaires et sa chronologie*, în „Revue des Études Roumaines", V—VI, 1960, p. 67—77; idem, *La conquête des cités marchandes de Kilia et de Cetatea Albă par Bayezid II*, în „Südost-Forschungen", XXIII, 1964, p. 36—90; Hans Joachim Kissling, *Einige Bemerkungen zur Eroberung Kilia's und Aqkermân's durch die Türken (1484)*, în *Beiträge zur Südosteuropa-Forschung*, München, 1966, p. 331—338.

[71] N. Iorga, *Studii istorice...*, cit., p. 128; *Războieni*, cit., p. 32.

[72] *Războieni*, p. 232.

[73] N. Iorga, *op. cit.*, p. 157—158; A. Veress, *Acta et epistolae relationum Transylvanioe Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, I, Budapesta, 1914, p. 38—39 (= *Monumenta Hungaricae Historica*, Acta extera, III, p. 36—37).

[74] N. Iorga, *op. cit.*, p. 158.

[75] N. Beldiceanu, *La campagne ottomane...*, cit., p. 76—77.

[76] *Ibidem*, p. 75—77.

[77] După Mehmed Neşri, sultanul pleacă de la Cetatea Albă simbătă 14 august, întorcîndu-se „prin ţinutul Chiliei" pentru a vizita mormîntul lui Sari Saltik Baba şi îndreptîndu-se apoi spre Adrianopol, la sfîrşitul lunii Şaban 889 (13—21 septembrie 1484) — cf. *Cronici turceşti*, p. 132.

[78] Andrei Antalffy, *op. cit.* Despre această *fetihnâme* a scris şi Aurel Decei, în 1945 (*Tratatul de pace...*, cit., în *Relaţii...*, p. 132 şi nota 4), fără să ştie că fusese tipărită de Antalffy. O precizare în acest sens, în ed[illegible]

www.dacoromanica.ro

Comparînd aceste două texte [79], se constată că scrisoarea lui Bayezid către raguzani conţine, într-o formă mai concisă, ideile expuse mai larg şi mai înflorit în *fetihnâme* [80]. Una din aceşte înfloriturі de stil, aflată în ambele texte, e aceea care face pe Ştefan tributar al imperiului încă din vremea *bunicului* lui Bayezid II [81] ! Chilia e definită drept „cheia ţării", iar Cetatea Albă — „cheia biruinţelor asupra leşilor, cehilor, ruşilor şi ungurilor"; „prin această izbîndă — adăuga Bayezid II, continuînd ideea exprimată de Mehmed II ca într-un veritabil program politic — s-au deschis căile înspre leşi şi cehi şi ruşi şi unguri; înaintarea a devenit uşoară, iar trimiterea întăririlor fără nici o greutate". Sultanul îşi încheia scrisoarea astfel: „Întorcîndu-mă către sediul fericirii mele, am ajuns pînă aproape de Edirne. În părţile acelea s-a fixat, pentru tot anul, sălaşul iubirii mele [81bis]. La întîmplarea acestui fel de evenimente, este absolut necesar ca prietenii să dea de ştire şi să se întrebe despre ele. Din această pricină, vi s-a anunţat vouă aceste biruinţe prin şerbul meu, ceaşul Ali". Purtătorul „buletinelor de victorie" a fost, deci, acest ceauş Ali — *Elex* din scrisoarea către raguzani ! Documentul nu are data şi locul emiterii, dar, oricum, data e după 21 septembrie 1484 [82], iar locul — Adrianopol. Identitatea solului (Ali/Elex) şi a locului de emitere — căci „scaunul nostru împărătesc" din scrisoarea către raguzani poate fi Adrianopolul, dar în nici un caz Chilia — pun sub semnul întrebării cel puţin datarea (cronologică şi topică) a scrisorii lui Bayezid II către raguzani.

Trecerea celor două „chei" şi „porţi" în mîinile lui Bayezid a însemnat definitivarea închiderii Mării Negre şi transformarea ei în „lac turcesc". Evenimentul a alarmat pe cei doi regi care îşi disputau vasalitatea lui Ştefan, dar nu în suficientă măsură ca să decidă ridicarea unor mari oşti în stare să recupereze cetăţile. Succesul campaniei lui Bayezid II primejduia încă şi mai mult viitorul statut al relaţiilor moldo-otomane: Moldova fusése înfrîntă a doua oară şi în urma acestei înfrîngeri a apărut o *Moldovă otomană* [83] (ţinutul Chiliei şi Cetăţii Albe); pericolul ca ea să se substituie integral Moldovei creştine, româneşti, era acum mai aproape ca niciodată. Aceasta explică uriaşele sforţări ale lui Ştefan cel Mare în aceşti ani (1484—1486) pentru a obţine ajutoare substanţiale din partea celor doi regi; acţiunile acestora s-au produs, însă, mai mult pe cale diplomatică, iar încercărilor otomane de a supune Moldova prin forţa armelor în 1485 şi 1486 Ştefan le-a răspuns bizuindu-se aproape numai pe puterile sale.

Dacă în istoria lui Ştefan cel Mare există un an care să poată fi numit *an de cotitură*, care să marcheze o răscruce în orientarea politică a Moldovei, acesta este, fără îndoială, anul 1484.

III. Antrenat, din 1482, într-un conflict cu împăratul Frederic III, Matiaş Corvin a încheiat, cu Poarta, în 1483, un armistiţiu pe cinci

---

[79] Asemănările în caracterizarea cetăţilor au fost semnalate şi de N. Beldiceanu, *La conquête des cités marchandes...*, cit., p. 53—54.

[80] Cred că şi scrisoarea către raguzani poate fi considerată, de fapt o *fetihnâme*.

[81] A. Veress, *op. cit.*, p. 38; la Antalffy, *op. cit.*, p. 37; „din ani de demult şi din moşi strămoşi".

[81bis] Cf. *supra*, n. 77.

[82] *Ibidem*.

[83] Formula aparţine lui N. Beldiceanu, *La Moldavie ottomane*.

www.dacoromanica.ro

ani [84]. Deşi Ştefan îl recunoscuse pe regele Ungariei ca suzeran încă din 1475, Moldova nu a fost inclusă în acest armistiţiu — s-a zis, atunci, că omisiunea s-a datorat neatenţiei cancelarului, arhiepiscopul Petru de Kalocsa [85], care a plătit cu închisoarea pînă la moartea lui Matiaş. Astfel, la protestul regal împotriva cuceririi cetăţilor care aparţinuseră vasalului din Moldova, sultanul a putut răspunde că nici Moldova, nici „Transalpina" nu fuseseră cuprinse în armistiţiu şi, spre convingere, sultanul a trimis regelui, la Buda, o copie [86].

În vara anului 1485, un nou armistiţiu — deşi celălalt era încă valabil [87] — s-a încheiat între Ungaria şi Poartă; de data aceasta, Moldova a fost trecută, se pare, dar fără să se menţioneze cele două cetăţi, ceeace ar fi implicat obligaţia regelui de a le recupera pentru Ştefan. Aşa se înţelege din faptul că în timp ce Matiaş anunţa includerea Moldovei în armistiţiu („...novas cum Turco pacis sufferentias firmamus, wayvodam praefatum et reliquias eius provinciae rursus in treugas, instar aliorum dominiorum nostrorum, inclusimus" [88]), Ştefan cel Mare îl părăsea, reorientîndu-se spre Polonia lui Cazimir IV, din cauză că „în armistiţiul şi acordul făcut cu sultanul au rămas netrecute cele două cetăţi" [89].

Singurele rezultate concrete obţinute de Ştefan în urma depunerii omagiului personal la Colomeea au constat în detaşamentele polone care i-au stat alături în luptele din 1485—1486 şi în demersul oficial la Poartă pentru restituirea cetăţilor. Altminteri, Polonia însăşi iniţiase tratative — prin intermediul Veneţiei — pentru încheierea păcii cu Poarta.

În 1485, regele Matiaş se plîngea principilor europeni împotriva smulgerii lui Ştefan al Moldovei din vasalitatea sa de către regele Cazimir[90], adresîndu-se, pentru aceasta, chiar şi papei Inocenţiu [91]; în 1489, rolurile erau inversate: acum Cazimir se plîngea de aceeaşi pricină împotriva lui Matiaş [92]! În acest interval s-a produs reorientarea politică a lui Ştefan cel Mare, pe care el însuşi o va defini mai tîrziu în aceste cuvinte deosebit de plastice şi a căror ironie muşcătoare prevestesc pe Petru Rareş: „Eu recunosc că m-am închinat, ca unui ocrotitor al meu, regelui [Poloniei], căruia i-am cerut de multe ori scut şi ajutor, ca să nu ajung tributar turcilor *(das ich nicht dem Thurken czinshafftig wurde)*, dar el m-a părăsit, şi nu m-a ajutat, astfel am fost nevoit să plătesc tribut turcilor. Acuma, însă, am aruncat un os între doi cîini, ca să se mănînce între ei. Eu vreau să văd care va învinge şi acela să fie domnul [suzeranul] meu *(der sol*

---

[84] I. Ursu, *Ştefan cel Mare şi turcii*, Bucureşti, 1914, p. 108, n. 3: „la pace...fra la Maestà del S. Re d'Ungaria et la Turcho per ani cinque" (scrisoare din februarie 1484 — *Monumenta historica Slavorum Meridionalium*, II, Belgrad, 1882, p. 55); N. Iorga, *op. cit.*, p. 154.

[85] N. Iorga, *Acte şi fragmente*, III, Bucureşti, 1897, p. 65; I. Ursu, *op. cit.*, p. 117—118.

[86] N. Iorga, *op. cit.*, p. 64.

[87] Din acest răstimp datează, probabil, documentul publicat de G. Hazai, *Eine türkische Urkunde zur Geschichte der ungarisch—türkischen Beziehungen im XV. Jh.*, în „Ural—Altaische Jahrbücher", 3—4/XXXVI, Wiesbaden, 1965, p. 335—339 (facsimil, transcriere cu litere latine, traducere germană).

[88] N. Iorga, *op. cit.*, p. 104.

[89] I. Ursu, *op. cit.*, p. 119 (= *Monumenta Hungariae Historica*, Acta Externa, III, p. 122—123).

[90] N. Iorga, *op. cit.*, p. 103—106; data scrisorii (17 noiembrie) e aproape ziua luptei de la Cătlăbuga (16 noiembrie)!

[91] Hurmuzaki—Densuşianu, *Documente*, II, 2, p. 291—293.

[92] *Ibidem*, p 316—317.

www.dacoromanica.ro

meyn herr seyn)"[93]. Ca urmare a acestei reorientări spre Ungaria lui Matiaş Corvin, *Moldova a fost trecută în noul tratat ungaro-otoman încheiat în 1488.* Intr-unul din capitolele acestui act *(ahdnâme)*, se prevede ca — în cazul unei campanii împotriva „ghiaurilor" din alte ţări — „victorioasa oaste" a sultanului să nu poată trece — fără ştirea regelui Ungariei prin ţara acestuia şi prin „Kara Bogdân şi Eflâk"[94]. Se poate deduce, din această includere, că între timp raporturile moldo-otomane ajunseseră la normalizare. De altfel, din acelaşi an 1488 există şi o mărturie *internă* — neobservată pînă acum — care atestă încetarea stării de beligeranţă între Moldova şi Imperiul otoman *înainte* de încheierea păcii polono-otomane din martie 1489. E o scrisoare trimisă braşovenilor la 26 iunie 1488 din Bacău de „Sandrinus, Dei gracia filius illustrissimi principis Stephani Wayvode Moldaviensis"; un anume „Petrus Hwzar" (husarul?) atacase şi prădase, „cum suis complicibus", nişte turci la Dunăre şi acum se afla în mijlocul braşovenilor; ca represalii, turcii de pe linia Dunării luaseră în captivitate 50 dintre oamenii lui Alexandrel. Ca să şi-i dezrobească, el cerea braşovenilor să-i trimită făptaşul, „una cum rebus ipsorum Turcorum" sau fie şi numai pe el singur[95].

Cu privire la momentul exact şi la împrejurările imediate în care Ştefan cel Mare a acceptat să „închine" ţara, intrînd în „sistemul de *pax ottomanica*"[96], ştirile directe lipsesc. Poate că cercetarea mai amănunţită a relaţiilor ungaro-otomane în aceşti ani[97] — cu care se află în strînsă şi directă legătură, cum pare a dovedi amintita *ahdnâme* din 1488 — va îngădui o reconstituire mai detaliată. În stadiul actual, „scenariul" pare a fi acesta: după lupta de la Şcheia, din martie 1486 — „cel din urmă act de ostilitate din partea turcilor"[98] — Ştefan s-a decis să se „închine" Porţii, pentru a evita o nouă confruntare militară de proporţii, al cărei rezultat nu mai putea fi prevăzut în condiţiile în care regatele vecine erau şi ele pe cale de normalizare a relaţiilor cu Imperiul otoman. Momentul era potrivit, pentru că Ştefan putea profita de rezultatele favorabile obţinute pe cîmpurile de luptă în 1485 şi 1486, ceea ce se întrevede din cunoscutele cuvinte ale lui Buonaccorsi-Callimachus, care afirma în 1490 că moldovenii „au provocat adesea, în mai multe rînduri, în anii precedenţi, pierderi atît de mari sultanului, încît acesta a fost silit, în cele din urmă, să-l

---

[93] *Scriptores Rerum Prussicarum*, V, Leipzig, 1874, p. 307 (Liborius Naker) — cf. Ion I. Nistor, *Campania lui Mihai Viteazul în Pocuţia*, în *ARMSI*, s. III. t. XXVI, 1943, m. 3, p. 8—9; Şerban Papacostea, *De la Colomeea la Codrul Cosminului*, p. 536.

[94] G. Hazai, *Urkunde des Friedensvertrages zwischen König Matthias, und dem türkischen Sultan 1488*, în *Beiträge zur Sprachwissenschaft, Volkskunde und Literaturforschung* (omagiu Wolfgang Steinitz), Berlin, 1965 p. 143. În copia (*suret*) publicată de Hazai, cuvintele referitoare la Moldova şi Ţara Românească sînt tăiate.

[95] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 379—380.

[96] Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman*, p. 107.

[97] Cu privire la acest subiect, v. Benda Kalman, *Hristiyan birliği ve XV. asirda Osmanli Imparatorluju — Macaristan münasebetleri*, în „Tarih Dergisi", 28—29, 1974—1975, p. 83—112; Gyula Rázso, *Hunyadi Mátyás török politikája*, în „Hadtörténeti közlemények", 2/22, 1975, p. 305—348; T. Gökbilgin, *Korvin Mathias (Mátyás) in Bayezid II. e mektuplari tercümeleri ve 1503 (909) Osmanlt—Macar muahedesinin Türkçe metni*, în „Belleten", XXII, 87 (1958), p. 369—390 (cu XI tabele). Toate trei mi-au fost inaccesibile pînă la data redactării acestui articol.

www.dacoromanica.ro

[98] I. Ursu, *op. cit.*, p. 124.

numească aliat şi prieten pe Ştefan, domnul moldovenilor [...], care a cedat nu sub presiunea armelor, ci sub anumite condiţii", moldovenii închinîndu-se Porţii „prin tratate, nu ca învinşi, ci ca învingători" [99].

Condiţiile acestei „păci" — de fapt, o *închinare* (e termenul păstrat de cronicile şi tradiţiile moldoveneşti), o acceptare a „suzeranităţii" otomane [100] — sînt, cred, acelea amintite de Dimitrie Cantemir în legătură cu „închinarea" lui Bogdan III [101]; un haraci de 4000 de galbeni, 40 de cai şi 24 de şoimi; dreptul de a primi ajutorul militar al Porţii şi obligaţia de a participa la anumite expediţii ale ei se văd îndeplinite în campaniile anilor 1497 şi 1498, după care Ştefan a primit — *cel dintîi domn moldovean* — semnele de investitută din partea Porţii: cuca, steagul şi caftanul [102].

Astfel, se poate spune, cred, că în normalizarea raporturilor Moldovei cu Imperiul otoman iniţiativa i-a aparţinut lui Ştefan, care nu a mai aşteptat includerea sa în vreunul din tratatele care se pregăteau (ungaro-otoman sau polono-otoman), ci s-a adresat direct sultanului. *După* acest aranjament, din toamna anului *1486*, Ştefan a revenit — în cursul anului 1487 sau al celui următor — la suzeranitatea lui Matiaş Corvin, căutînd să dea „o garanţie externă mai eficientă" păcii cu Poarta [103]. În felul acesta, el a asigurat Moldovei „cel mai favorabil statut cu putinţă faţă de Poarta otomană" [104]. Cît de însemnată a fost această contrapondere pe care o repcrezenta alianţa şi suzeranitatea regelui Ungariei s-a văzut la 1503, cînd, u prilejul încheierii noului tratat ungaro-otoman, Bayezid s-a opus la includerea Moldovei şi Ţării Româneşti în tratat, întrucît domnii acestor ţări erau tributarii săi: „Sultanul n-a voit să consimtă, pentru că i se părea că nu era o onoare pentru Majestatea Sa ca unul care era dator să-i plătească tribut să nu-l recunoască în mod direct de superior al său şi iarăşi nu credea că era pentru demnitatea lui ca un tributar al său să fie numit în capitulaţiune pe partea regelui" [105]. Tratatul din 1503, în care cei doi domni români au fost, în cele din urmă, cuprinşi, a consfinţit statutul internaţional al Moldovei, statut recunoscut şi prin tratatul ungaro-otoman din 1519 şi modificat numai în urma căderii regatului maghiar în 1526.

E de la sine înţeles, în aceste condiţii, că nu se mai poate pune nici un temei pe aşa-zisul testament al lui Ştefan cel Mare: *viteazul şi prevăzătorul principe nu avea pentru ce să-şi îndemne fiul „să închine ţara la turci, iar nu la alte neamuri"* — cum va consemna Ion Neculce în celebrele sale *O samă de cuvinte — pentru că o „închinase" el însuşi.* „Închinarea" Moldovei — adică stabilirea noului ei statut faţă de Poartă — cu trimiterea logofătului Tăutu care, în timpul audienţei la marele vizir, şi-ar fi ţinut alături ciubotele de teamă să nu i le fure careva dintre oamenii aceştia „care vor să aibă tot" şi apoi a sorbit cafeaua ca pe vin, se raportă, în chip neîndoielnic, la momentul 1486. Atunci s-a produs „închinarea" Moldovei — inaugurîndu-se perioada în care haraciul va fi „un semn al

[99] Şerban Papacostea, *Politica externă a Moldovei...*, p. 16 şi 26.
[100] Termenul nu e, desigur, cel mai potrivit, din cauza modelului occidental.
[101] Cf. Ştefan S. Gorovei, *Moldova în „Casa Păcii"*, cit., p. 646; v. şi p. 650.
[102] Aurel Decei, *op. cit.*, p. 140.
[103] Şerban Papacostea, *op. cit.*, p. 27.
[104] *Ibidem*, p. 26.
[105] I. Ursu, *op. cit.*, p. 173. [illegible] (supra, n. 97).

www.dacoromanica.ro

suzeranității sau protecției otomane", un „semn de închinare" — și nu la 1511, 1512 sau 1529, toți acești ani fiind rezultați din interpretarea unor confuzii.

De altminteri, era și firesc să fie așa. Ștefan cel Mare a fost acela care a fixat statutul internațional al Moldovei pentru o lungă perioadă de timp, și nu Bogdan III, pentru că este evident că acest statut — a cărui esență este așa de limpede definită de Callimachus — fusese obținut după o îndelungată rezistență, care stîrnise, totuși, admirație în lumea otomană. Cronicile otomane îl socotesc pe Ștefan un „om înțelept", „vestit printre regii ghiauri". Era nevoie de o mare personalitate, aureolată de faima unei mari vitejii, pentru ca Poarta să-i acorde acest statut.

LA PAIX MOLDO-OTTOMANE DE 1486.

Quelques observations en marge des textes

RÉSUMÉ

Il s'agit du moment et des circonstances dans lesquelles Etienne le Grand a mis fin à la „guerre pontique" déclenchée en 1473 (quand il avait refusé de payer le tribut à la Sublime Porte). On a beaucoup discuté à propos de cet événement, placé, habituellement, en 1489, *après* la conclusion de la paix entre la Pologne et l'Empire ottoman (mars 1489). Les textes de quelques chroniques ottomanes — mieux connus ces derniers temps — montrent que cet événement a dû avoir lieu en 1486 (891 H.), *avant* la conclusion de la paix polono-ottomane. Etienne le Grand est parvenu à la réglementation de ses rapports avec l'Empire ottoman — signifiant, en même temps, la „soumission" de la Moldavie *(închinarea Moldovei)*, telle quelle a été gardée dans la mémoire de la postérité — dans les circonstances très boulversées qui suivirent la conquête des cités marchandes (Kilia et Aqkerman) par Bayezid II en 1484. La paix que le roi Mathias de Hongrie avait conclue avec l'Empire ottoman en 1483 (renouvelée en 1488) semble avoir été *le cadre* pour le nouvelle paix moldo-ottomane.

www.dacoromanica.ro

DECLARAȚIA AMERICANĂ DE INDEPENDENȚĂ, DOCUMENT MAJOR AL IDEOLOGIEI BURGHEZE. RĂSUNETUL INTERNAȚIONAL ȘI IMPORTANȚA ISTORICĂ

DE
JULIAN RUDOLF COSTANDACHE

Secolul al XVIII-lea a rămas în istorie ca „secol al luminilor". S-a numit așa, deoarece tendințele spre rațiune și progres, reinterpretarea unor concepte filozofice, noi teorii asupra guvernării, precum și alte descoperiri științifice au apărut atunci sau au cunoscut un salt calitativ, aducînd cu ele transformări importante. „Secolul luminilor", a fost secolul afirmării unei noi clase, pe atunci efervescentă și revoluționară : burghezia. Ea se afla în faza acumulărilor capitaliste, dobîndise o putere economică și urmărea să preia puterea politică în stat. Țelurile ei de „libertate, egalitate, fraternitate", exprimau doleanțe economice, dar și maturizarea conștiinței politice în epoca formării națiunilor.

Aceste idei, apărute mai întîi în Europa, au găsit un teren prielnic de cealaltă parte a oceanului și nu este întîmplător faptul că ele au fost promulgate pentru prima oară de un document de stat american, cum este „Declarația de independență". Astfel, definirea monarhiei constituționale de Locke, ideile despre rolul statului ale lui Helvetius, explicarea rolului instituțiilor de către d'Holbach, principiul lui Montesquieu de separare a puterilor în stat, precum și conceptele de pact social, libertate, egalitate, suveranitate ale lui Rousseau, au exercitat o influență sensibilă asupra ideologiei americane, dar nu au fost determinante. Ele își justifică importanța în măsura în care în Lumea nouă existau aceleași preocupări, un teren prielnic de a fi absorbite, adică condiții economico-politice identice sau foarte apropiate. Se aplică aici cu strălucire teoria marxistă că aceleași condiții istorice dau naștere la procese politice asemănătoare.

Căile de pătrundere a filozofiei luminilor în America au fost multiple, începînd cu sistemul de învățămînt american, foarte receptiv înnoirilor, bibliotecile, gazetele și în mod paradoxal chiar biserica prin criticismul religios a deschis o cale de dezbatere privind drepturile omului și legile guvernării.

Este probabil ca filozofia politică a luminilor și dezbaterile asupra drepturilor omului să fi rămas la nivelul unor discuții sterile, dacă anumite evenimente politice nu ar fi trezit conștiința americanilor. Astfel o serie de legi prohibitive impuse de Anglia începînd cu 1764, ca Legea zahărului, Legea timbrului, Legea ceaiului, Legile incartiruirii, au găsit o ripostă fermă din partea americanilor și i-au făcut să-și pună întrebări asupra în-

www.dacoromanica.ro

tregului sistem de guvernare. Amestecul Parlamentului britanic în treburile interne ale coloniilor, a deschis în mod obiectiv calea spre găsirea unor argumente care să le apere de anumite măsuri abuzive. La început exprimate timid și nediferențiat, aceste argumente se vor închega într-o ideologie distinctă, a cărei elevată consacrare va fi însăși Declarația de independență. Era ceea ce remarca Jefferson: „teoria vine cu revoluția în ambele cazuri" [1].

Principala formă de propagare a acestor idei a fost pamfletul. Astfel, în 1764, Stephen Hopkins publica „Drepturile coloniilor examinate". Sesizînd o schimbare a raporturilor dintre colonii și metropolă, el încerca fără succes să le definească. Pe aceeași linie Thomas Hutchinson remarca interesele deosebite ale coloniilor față de metropolă, ajungînd la concluzia că Parlamentul britanic comite un abuz de putere neputînd fi în același timp „și partid și judecător" [2]. Juristul Daniel Dulany mergea și mai departe atacînd teoria oficială a „reprezentării virtuale" conchizînd fără echivoc: „ori coloniilor li se permite să trimită deputați în Parlament, ori Parlamentul nu are dreptul să impună coloniile în nici un caz" [3]. Un larg răsunet a avut seria de 12 pamflete semnate de John Dickinson, intitulate „Scrisori ale unui fermier din Pennsylvania către locuitorii coloniilor engleze". Dickinson demasca manevrele englezilor, făcînd apel la cauza comună a tuturor coloniilor: „Noi nu putem fi fericiți fără a fi liberi..." [4].

O altă fază importantă în cristalizarea ideologiei americane au fost dezbaterile privitoare la legătura istorică dintre colonii și metropolă. Patrick Henry și colonelul Richard Bland argumentau că această legătură era bazată numai pe jurămîntul comun depus față de același rege. Samuel Adams pornea de la ideea că: „legea supremă este Constituția britanică, care este stabilă... Nici Parlamentul, nici vreo adunare colonială nu au dreptul să-și extindă jurisdicția peste limitele fixate de Constituție"[5]. Thomas Jefferson constata că „...suveranitatea comună, prin aceasta s-a făcut veriga centrală care leagă diferitele părți ale imperiului" [6]. De aceeași părere era și B. Franklin: „De fapt Imperiul britanic nu este un stat unic; el cuprinde mai multe state" [7]. Concluzia că Imperiul britanic este o federație voluntară de state, marchează un salt în istoria gîndirii politice americane.

O altă cotitură s-a realizat prin fuziunea argumentelor istorice cu drepturile naturale. Ea a fost înfăptuită de James Wilson în pamfletul „Considerațiuni asupra naturii...", care afirma: „orice guvern este fondat pe aprobarea celor pe care îi guvernează. Fiecare sentiment a fost dat cu speranța să-i ducă la fericire într-o independentă și nelegată lege a naturii" [8].

---

[1] *Writings of Thomas Jefferson*, Edited by Philip S. Foner, vol. I, New York, 1947, p. 415.

[2] George Bancroft, *L'Histoire des Etats-Unis*, Paris, 1924, p. 204.

[3] Carl L. Becker, *The Declaration of Independence. A Study in the History of Political Ideas*, New York, 1974, p. 225.

[4] David L. Jacopson, *John Dickinson and the Revolution*, University of California Press, 1965, p. 7.

[5] *Works of Samuel Adams*, Edited by H. Smith, New Haven, 1947, p. 115.

[6] Thomas Jefferson, *op. cit.*, p. 421.

[7] *The Writings of Benjamin Franklin*, Smith Edition, New York, 1927, p. 15.

[8] *Works of James Wilson*, [illegible], New York, 1959, p. 86.

www.dacoromanica.ro

Odată cu aceste teorii, procesul clarificării ideologice era pe deplin cristalizat. Americanii deveniseră conştienţi că sînt un popor liber, capabil să se autoguverneze, că amestecul Parlamentului britanic în treburile lor reprezintă un abuz şi o uzurpare. Ideea că Imperiul britanic era o federaţie voluntară de state, unite prin suzeranitatea unui rege comun se împământenise. Mai era nevoie de un singur pas pînă la Declaraţia de independenţă. Coloniştii apelaseră la rege, creind şi întreţinînd ei înşişi mitul bunului rege, iar spiritul de supunere faţă de coroană devenise un obstacol major în calea independenţei. Era nevoie de spulberarea mitului monarhic şi aceasta a înfăptuit-o Thomas Paine prin incendiarul său pamflet „Common Sense". Într-un stil violent şi agresiv, cum nu se mai scrisese pînă atunci, Paine ataca direct monarhia: „...există o deosebire şi mai mare căreia nu-i poate fi atribuită nici o raţiune naturală sau religioasă; este despărţirea oamenilor în regi şi supuşi". Pentru Paine orice reconciliere este imposibilă, iar argumentele în favoarea independenţei sînt imbatabile: „Dacă englezii nu ne pot cuceri, nu ne pot nici guverna" [9]. Acest pamflet a fost o adevărată explozie. Nu exista adult care să nu fi cunoscut slova dură şi înţeleaptă a lui Paine. Însuşi rezervatul Washington declara: „Excelentă doctrină şi raţionament ce nu pot fi respinse" [10]. „Common Sense" a exercitat o influenţă enormă asupra revoluţiei americane. El a ridicat deschis şi fără echivoc necesitatea independenţei şi a republicii. El a avut o influenţă directă asupra Declaraţiei de independenţă. Oare cum să fi apărut lungul şir de acuzaţii împotriva regelui, dacă nu din puternicul sentiment antimonarhic al lui Paine?

Pe lîngă cristalizarea conştiinţei naţionale şi anumite evenimente politice au favorizat apariţia Declaraţiei de independenţă şi ruptura definitivă cu Anglia. Astfel, diverse manifestaţii de protest, cereri, petiţii, boicotul mărfurilor engleze, înfiinţarea unor organizaţii ca „Fii libertăţii" şi „Comitetele de corespondenţă" şi chiar opoziţia armată au dus la convocarea în 1774 a primului Congres continental. Pendulînd între radicali şi conservatori-moderaţi, Congresul a elaborat un act cu vădit caracter progresist: „Declaraţia drepturilor şi nevoilor coloniilor". Acest document schiţa drepturile omului şi teoriile constituţionale, America apărînd ca o naţiune conştientă de interesele ei. Congresul a creat şi un organism executiv „Asociaţia continentală".

Ciocnirile de la Lexington, Concord şi Bunker Hill au dat încrederea în victorie şi au spulberat mitul invincibilităţii armatei britanice. Pînă la independenţă mai era doar un pas. „În aceste împrejurări dramatice de pătimaşe ciocniri, avînturi înflăcărate şi izbînzi strălucite, dar şi de şovăieli, dezertări şi invizibile poticniri s-au desfăşurat la Philadelphia lucrările celui de-al doilea Congres continental deschis la 10 mai 1775" [11].

Precipitîndu-se evenimentele, trecînd prin toate procedurile legale şi exprimînd voinţa unanimă a poporului, deputatul Richard Henry Lee a propus proclamarea independenţei. Imediat a fost constituit un comitet însărcinat cu redactarea Declaraţiei de independenţă, care l-a propus pe

---

[9] Philip S. Foner, *The Life and major Writings of Thomas Paine*, New York, 1961, p. 321—364.

[10] *The Writings of George Washington*, Redacted by J. C. Fitzpatrick, Washington, 1932, p. 176.

[11] Alexandru Vianu, *Naşterea S.U.A.*, Bucureşti, 1969, p. 307.

www.dacoromanica.ro

Thomas Jefferson pentru întocmirea proiectului. Pentru Jefferson, redactarea Declarației de independență constituie un meritat titlu de glorie. Rareori în istoria gîndirii politice au putut fi exprimate mai clar, mai concis, mai sobru, ideile înaintate ale unui veac, valabile în esența lor pentru întreaga civilizație.

Declarația de independență nu este un act izolat și nu a apărut din neant. America era străbătută de cele mai avansate concepții privind drepturile omului, teorii ale guvernării, avîndu-și propria ideologie. Era ceea ce Jefferson însuși mărturisea după o jumătate de secol, avînd perspectiva istorică a gîndirii sale: „Nu am țintit la originalitatea principiilor și concepțiilor mele, dar nici nu le-am copiat dintr-o anumită și prealabilă scriere, intenționînd să fie o expresie a gîndirii americane" [12].

Deși mai mult sau mai puțin previzibilă, apariția Declarației de independență, în forma în care a fost ea adoptată a stîrnit un impact printre contemporani. Declarația de independență nu era o simplă proclamare a independenței, ci „fondarea Statelor Unite era indiscutabil legată cu o teorie politică, o filozofie a drepturilor umane care este valabilă nu numai pentru americani ci pentru toți oamenii" [13].

Pentru prima oară în istoria omenirii, drepturile naturale ale oamenilor, libertatea, egalitatea, căutarea fericirii erau promulgate de un document de stat, mai mult chiar, Declarația de independență legitima dreptul la revoluție, fiind ea însăși o revoluție în istoria gîndirii politice. Declarația a fost simbolul suprem al unui eveniment, proclamarea independenței Statelor Unite și tocmai acest fapt istoric „îi conferă o distincție și o faimă ce nu pot fi ignorate și dă filozofiei drepturilor [omului suportul unui exemplu istoric concret" [14]. Declarația a transformat ea însăși revoluția, fiind coloana ei vertebrală. Fără ea, prima revoluție americană ar fi fost un simplu război de independență.

Referindu-se la imensul răsunet pe care l-a avut, M. C. Tyler nota: „De la data cînd principalul original a fost publicat, pînă în momentul de față, ea a fost atacată din nou și din nou atît cu furie cît și cu dispreț, la fel de bine de prieteni cît și de dușmani ai revoluției americane, atît de liberali cît și de conservatori. Ea a fost comentată pentru formă cît și pentru conținut, pentru ideile politice, pentru demonstrațiile de logică, pentru curajoasele noutăți și paradoxuri, ori pentru lipsa ei totală de noutăți, pentru repetarea ideilor, cît și pentru plagiat și în sfîrșit pentru stilul ei grandios și penetrant".[15] În acest caz, concluzia pe care o trage Carl L. Becker ni se pare evidentă: „Un document asupra căruia s-au lansat atît de multe păreri, ajunge să se bucure de meritul de a nu putea fi uitat".[16]

Declarația a devenit documentul public cel mai comentat la apariția ei. O parte a americanilor au privit-o cu o anumită suspiciune, ca pe un lucru cu adevărat frumos, dar a cărui înfăptuire este greu realizabilă. John Wipple, contemporan al evenimentelor își avertiza astfel un prieten:

---

[12] Thomas Jefferson, *op. cit.*, p. 407.
[13] Carl L. Becker, *op. cit.*, p. 225.
[14] *Ibidem.*
[15] M. C. Tyler, *The Literary History of the American Revolution 1763—1783*, vol. I, New York, 1897, p. 449.
[16] Carl L. Becker, *op. cit.*

www.dacoromanica.ro

« Să ai grijă că Declarația e încîntător formulată ! ». Cei mai mulți americani însă, erau lucizi de importanța ei practică, așa cum sintetiza un alt contemporan, Samuel Cooper : « Declarația — spunea el — va da o nouă primăvară tuturor acțiunilor noastre ».

Dușmanii revoluției găseau Declarația proastă, tocmai pentru că dezagreau evenimentul pe care îl simboliza. Exguvernatorul Thomas Hutchinson, care s-a autoexilat în Anglia, în pamfletul „Scrisoare către un nobil lord", exprima poate cel mai bine opiniile loialiștilor. El argumenta discrepanța dintre teoria care proclama egalitatea oamenilor și faptul că mai mult de o sută de mii de africani sînt privați de libertate. Hutchinson descria atacurile împotriva regelui ca fiind « false și frivole, absurde în logică și fără fundament în faptă ».

Declarația a trecut imediat oceanul. În Anglia ea a fost primită cu adversitate. De fapt Hutchinson exprima nu numai părerea loialiștilor, ci și a majorității englezilor. Este adevărat, s-au ridicat și unele voci care au apărat Declarația. Astfel guvernatorul Johnston declara că „americanii au fost împinși la această măsură de groaznicele persecuții împotriva lor"[17]. De aceeași părere era și Charles J. Fox, șeful moral al opoziției, care spunea că : „Americanii nu au făcut mai mult, decît ceea ce au făcut englezii împotriva lui Iacob al II-lea".[18] Evident, era o îngustă privire asupra evenimentului, dar avea meritul de a fi sinceră.

În general însă, în Anglia tonul aprecierilor a fost ostil și disprețuitor. În « Scots Magazine » a apărut articolul „Declarația de independență". Pe un ton disprețuitor se spunea că americanii avînd aceleași sentimente și limbă au căutat o serie de motive să se separe de Anglia, care „cu toată erudiția și sinceritatea nu le face deloc onoare".[19] Dar cea mai elaborată analiză a Declarației a fost făcută de avocatul John Lind, « desigur scrisă din însărcinarea ministerului și trimisă spre aprobare acestuia. » John Lind considera că Declarația constă în cîteva maxime, o teorie a guvernării și niște fapte ce vor să pară sincere. El respingea acuzațiile împotriva regelui calificate drept calomnii. Lind argumenta că George al III-lea nu a luat nici o măsură diferită de predecesorii săi care deseori i-au organizat pe americani. Coloniștii, afirma el, au înlăturat o autoritate legală, formînd un guvern rebel, înlăturînd „dreptul lor inalienabil de a se conduce cu unul alienabil".[20] Evident, guvernanții englezi au putea fi bucuroși de pierderea coloniilor și de implicațiile financiare ale unui nou război, dar zarurile erau aruncate.

Interesant este faptul că în Franța, Declarația a fost « bine primită », așa cum remarca Silas Deane în scrisoarea către John Jay. Însuși regele a fost de acord cu teoria că guvernele își trag puterea din consensul celor guvernați. Declarația a stîrnit un nestăvilit entuziasm poporului, „America apărînd ca o confirmare a dorințelor lui" [21]. Declarația a fost sărbătorită ca o mare chartă a libertății în istoria unui popor mult admirat, un document care a formulat în fraze admirabile cîteva idei politice despre care

[17] *The Road to Independence. A Documentary History of the Causes of the American Revolution 1763—1776*, Edited by John Braeman, New York, 1963, p. 264.

[18] *Ibidem*.

[19] Dora Mac Clark, *British Opinion and the American Revolution*, New Haven, p. 218.

[20] *Documents of American History*, Edited by Henry S. Commager, New York, 1968, p. 115.

[21] Carl L. Becker, *op, cit*.

www.dacoromanica.ro

Condorcet spunea : „Pare a nu fi decît expresia naturală care atinge bunul simț al tuturor oamenilor"[22]. Mirabeau constata că „sublimul manifest al Statelor Unite a fost fără excepție aplaudat" [23]. La Fayette, după întoarcerea din America, în 1783, a așezat în casa sa la loc de cinste o copie a Declarației, lăsînd loc și pentru cea franceză, care nu a întîrziat să apară.

Declarația a tras cortina unei epoci. O epocă în care națiunile dobîndind conștiința de sine se vor ridica în apărarea drepturilor lor, căci așa cum observa Condorcet : „Nu este suficient ca drepturile omului să fie scrise în cărțile filozofilor sau în inimile celor virtuoși. Este necesar ca ignoranții și săracii să citească asta în exemplul unui mare popor. America ne-a dat acest exemplu. Actul prin care își declară independența este o simplă și sublimă expunere a unor drepturi pe cît de sacre, pe atît de mult uitate" [24].

În general, „Revoluția americană a avut o imensă influență asupra Europei. Mai întîi ea a dat europenilor impresia că ei trăiau o epocă care avea să cunoască importante răsturnări. S-a văzut că doctrinele filozofice pe care ei le discutau nu erau utopice, ci susceptibile de aplicare imediată. Ea a creat în Europa « mitul american », imaginea unei societăți noi, democratice, apropiată de societatea descrisă de Rousseau" [25].

Și tot așa cum revoluția americană a fost consacrată de Declarația de independență, Europa și-a avut propriul ei document : « Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului ». Declarația de independență americană a avut meritul de a fi primul document de acest gen, dar în ce măsură a influențat ea Declarația drepturilor omului, părerile sînt împărțite. Astfel, Albert Mathiez afirmă că La Fayette „a depus pe masa Constituantei un proiect de declarație a drepturilor omului, copiată după cea americană" [26]. Jacques Madaule, referindu-se la același document este de părere că „Inspirîndu-se în multe puncte din Declarația americană, ea avea un răsunet mai universal și ținea seamă de enormele transformării ce se produseseră după 14 iulie" [27]. Jacques Godechot are o părere diametral opusă susținînd că „...este o așa mare diferență între Declarația franceză și cea americană..." [28]. De aceeași părere este și istoricul american L. Rosenthal : „Nu rezultă că Declarația de independență să fi influențat ideea franceză a Declarației drepturilor, sau să-i fi servit ca model" [29].

În fond între Declarația americană și cea franceză, explicarea dialectică a raporturilor se poate face prin legea cauzalității, aici stabilindu-se un raport de conexiune inversă. Astfel, filozofia franceză a luminilor a influențat Declarația de independență, care la rîndul ei a influențat Declarația drepturilor omului. Deși procesul în sine apare foarte clar, limitele influențelor sînt foarte greu de stabilit. De aceea aderăm la pă-

---

[22] Condorcet, *Èsquisse d'un tableau historiques de progres de l'èsprit, human*, Paris, 1897, p. 103.

[23] Mirabeau, *Ouvrages posthumes*, vol. I, Paris, 1892, p. 27.

[24] Condorcet, *op. cit.*, p. 108.

[25] Jacques Godechot, *Les Revolutions 1770—1799*, Paris, 1963, p. 102.

[26] Albert Mathiez, *Revoluția franceză*, București, 1976, p. 79.

[27] Jacques Madaule, *Istoria Franței*, vol. II, București, 1973, p. 159.

[28] Jacques Godechot, *op. cit.*, p. 128.

[29] L. Rosenthal, *America and France. The Influence of United States on France in the XVIIIth Century*, Philadelphia, 1927, p. 68.

www.dacoromanica.ro

rerea lui L. Rosenthal care afirmă că : „ceea ce a influențat mai mult a fost însăși evenimentul revoluției americane care a exercitat o profundă influență asupra mersului istoriei Franței" [30]. În acest context opinia lui Jacques Godechot rămîne valabilă; „Declarația drepturilor omului nu este nici o copie servilă a modelelor americane, nici transcrierea pripită a unor idei filozofice. Este o operă umană care aparține în cea mai mare măsură împrejurărilor istorice în mijlocul cărora s-a născut" [31].

În fond, ambele documente au contribuit în aceeași măsură la fondarea teoriei regimului parlamentar burghez. Caracterul « mai universal » al Declarației drepturilor omului nu constă în faptul că „este redactată în termeni care se pot aplica tuturor țărilor în orice timp. Ea este valabilă atît pentru o monarhie cît și pentru o republică..." [32], ci în faptul că Declarația franceză a fost purtată și impusă de armatele lui Napoleon. Aceste armate au răsturnat în Europa vechile regimuri feudale, ecourile acestor transformări ridicînd și popoarele Americii latine. De aceea epoca modernă începe de la revoluția franceză și nu de la cea americană.

Declarația drepturilor omului și Declarația de independență merg pe idei paralele, prima fiind mai amplă și mai explicită. Astfel, Declarația americană afirmă : « că toți oamenii au fost creați egali, că sînt înzestrați de creatorul lor cu anumite drepturi inalienabile, că printre acestea se numără viața, libertatea și căutarea fericirii », iar Declarația franceză afirmă că : « Oamenii se nasc liberi și egali în drepturi ». Lipsește din Declarația franceză ideea iluministă « căutarea fericirii », căci așa cum remarca Sint-Just : „Fericirea este o idee nouă în Europa" [33]. Dar, în schimb, printre drepturile naturale apare proprietatea. Totodată, Declarația franceză definește și libertatea care « constă în a putea face tot ceea ce nu dăunează altuia ». În problema guvernării ideile sînt identice. Întîlnim în Declarația americană : « că pentru a garanta aceste drepturi, oamenii au instituit guverne, a căror justă autoritate derivă din consensul celor guvernați », iar în Declarația franceză : « scopul oricărei asociații politice este conservarea drepturilor naturale și imprescriptibile ale omului... », iar, « legea este expresia voinței generale; toți cetățenii au dreptul să contribuie personal sau prin reprezentanții lor la alcătuirea ei ». Amîndouă declarațiile recunosc dreptul la revoluție, în Declarația americană aceasta fiind și o obligație : « ...este dreptul lor, este datoria lor să răstoarne un asemenea guvern și să se îngrijească de noi garanții ale securității lor viitoare »

Declarația franceză, legiferează în plus anumite drepturi cetățenești, dar formularea sugerează și cum vor fi aplicate : « Comunicarea liberă a gîndurilor și opiniilor este unul din drepturile cele mai de preț ale omului; orice cetățean poate deci să vorbească, să scrie și să tipărească liber în afara cazurilor prevăzute de lege, în care va trebui să răspundă de folosirea abuzivă a acestei libertăți »

Declarația de independență nu admite decît un regim republican, pe cînd Declarația drepturilor omului se pretează și la o monarhie, dar ea ține să precizeze : « națiunea este sursa esențială a principiului oricărei

[30] *Ibidem.*
[31] Jacques Godechot, *op. cit.*, p. 129.
[32] *Ibidem.*
[33] M. Chaulanges, *Textes historiques 1789—1799*, Paris, 1968, p. 50.

www.dacoromanica.ro

suveranități; nici o grupare, nici un individ nu poate exercita vreo autoritate care să nu emane de la ea »

Unul din principiile fundamentale ale guvernării, enunțat de Jefferson în Proiectul de constituție a Virginiei, dar care nu apare în Declarația de independență, este separarea puterilor în stat. În schimb, Declarația drepturilor omului îl inserează în cea mai perfectă formă: « Orice societate care nu asigură garanția drepturilor și nu stabilește separarea puterilor, este lipsită de constituție » [34]. Cele două documente, Declarația de independență și Declarația drepturilor omului, constituie esența regimului parlamentar burghez și a instituțiilor fundamentale ale acestuia.

Declarația de independență a avut o deosebită influență asupra revoluției latino-americane și așa cum remarca Carl L. Becker „filozofia Declarației a cîștigat un triumf notoriu în America de Sud... după 1808, cînd coloniile spaniole și portugheze și-au cucerit independența" [35]. Mișcările revoluționare din America latină, care în al doilea și al treilea deceniu al secolului al XIX-lea au dus la eliberarea celei mai mari părți a continentului american de sub colonialismul spaniol și portughez, au fost conduse de elemente ieșite din rîndul marii burghezii și plantatorilor. Datorită structurilor economice și politice ale acestor state, burghezia era mult mai slabă, atît din punct de vedere economic, dar mai ales din punct de vedere ideologic, decît burghezia nord-americană sau cea vest-europeană. Apărută ceva mai tîrziu pe scena istoriei burghezia latino-americană va fi cea care va recepta și nu cea care va exercita influențe. De aici și o anume inconsecvență a programului ei politic, manifestată prin concepții în general moderate, dar și unele foarte avansate. Asupra burgheziei latino-americane s-au exercitat în mod convergent, atît ideile Declarației de independență, cît și cele ale revoluției franceze, căci, așa cum remarca istoricul J. C. Mariategui: „Ideile revoluției franceze și ale revoluției nord-americane au găsit în America de Sud un climat favorabil pentru răspîndirea lor: aici exista, deși embrionar, o burghezie care din cauza necesităților și a intereselor economice, putea și trebuia să se contamineze de spiritul revoluționar" [36]. Chiar marii conducători ai acestei revoluții Miranda, Bolivar, San Martin au fost în contact și chiar crescuți la școala revoluțiilor nord-americană și franceză.

Deși conjugate, cele două evenimente ale epocii moderne, Declarația de independență și revoluția franceză au influențat în mod diferit revoluția latino-americană. Astfel, Declarația de independență și în general întreaga ideologie nord-americană s-au repercutat mai ales asupra sistemului teoretic latino-american. Ideile lui Samuel Adams, Richard Bland, Benjamin Franklin, au convins pe juriștii latino-americani să formuleze teoria că „teritoriile [latino]americane nu sînt colonii aparținînd Spaniei, ele sînt provincii care fac parte din monarhie, în aceeași măsură ca și provinciile peninsulare" [37]. Dar aplicarea acestor teorii a fost declanșată de revoluția franceză, mai precis de evenimentele care s-au petrecut în Spania în timpul

[34] Pentru Declarația de independență și Declarația drepturilor omului, vezi: *Culegere de texte pentru istoria universală*, vol. I, București, 1973, p. 112 și 146.

[35] Carl L. Becker, *op. cit.*, p. 238.

[36] J. C. Mariategui, *Ensayos de interpretation de la realidad peruana*, Havana, 1963, p. 4.

[37] Marius André, *Bolivar et l'Amérique latine*, Paris, 1930, p. 22—23.

www.dacoromanica.ro

invaziei lui Napoleon, căci în acest caz, „Regele Castiliei, suveran comun, fiind prizonier, nu mai are autoritate și deci nu mai există nici o legătură federativă; în această împrejurare toate popoarele spaniole au dreptul să se îngrijească de propria lor salvare și să-și alcătuiască guverne, bineînțeles provizorii, însă capabile să mențină liniștea internă și apte de a lupta împotriva dușmanilor externi, în speță, împotriva lui Napoleon" [38].

Ceea ce începuse astfel ca o simplă rezistență împotriva invadatorilor francezi, s-a dezvoltat în războiul eliberator antispaniol. O caracteristică a acestei revoluții este faptul că șefii ei sînt mai întîi generali și apoi teoreticieni. Ei sînt nevoiți să suplinească lipsa unei ideologii închegate și să o elaboreze ei înșiși. Astfel, dacă revoluția nord-americană și cea franceză au fost mai întîi intens pregătite ideologic și apoi au izbucnit, revoluția latino-americană și-a format ideologia din mers. Dacă șefii revoluției latino-americane au reușit să ridice masele fără un program politic bine stabilit, aceasta s-a întîmplat deoarece masele, intens exploatate, erau sensibile la orice schimbări. La început aceste mișcări nu se delimitau de simple răscoale și ele se vor transforma în revoluție odată cu clarificarea ideologică

Ideologia latino-americană va fi un amalgam de idei desprinse din iluminism, Declarația de independență și Declarația drepturilor omului. Ea va pune accent pe independență, pe formarea unor republicii constituționale, dar ca o caracteristică a acestei situații, puterea executivă vă avea prerogative foarte largi. Aceste concepții nu ne apar originale în măsura în care ele au fost deja aplicate în alte părți. Dar ele au apărut în mod obiectiv în aceleași condiții istorice, sînt deci fenomene paralele, dar apărînd mai tîrziu, au valorificat firește, experiența istorică anterioară.

Astfel unul din primele documente de acest gen este « Aspirațiile națiunii », prezentat de Morellos Congresului mexican în 1813. „Actul cuprindea în nouă puncte : declararea independenței Mexicului, instituirea suveranității poporului după principiul separării puterilor în stat, înlocuirea formelor tiranice de guvernare cu cele liberale... desființarea sclaviei etc..." [39]. În fond « Aspirațiile națiunii » era o sinteză fidelă a ideilor din Declarația de independență și a celor din Declarația drepturilor omului, dar avea și un punct în plus : desființarea sclaviei.

Chiar Bolivar, cînd încearcă crearea unei teorii originale, nu se poate îndepărta de aceleași idei și aceasta se reflectă foarte bine în Scrisoarea din Jamaica din 1815 : „Existența locuitorilor din emisfera americană a fost vreme de veacuri numai pasivă, viața lor politică a fost nulă. Ne găseam pe o treaptă inferioară sclaviei și în consecință eram puși în imposibilitatea de a ne ridica la binefacerile libertății. Statele sînt sclave fie prin natura structurii lor, fie prin abuzurile care decurg din această structură. Un popor este în sclavie, cînd guvernul prin esența sa, ori prin viciile sale încalcă sau uzurpă drepturile cetățeanului sau ale supusului" [40]. Este aici ideea expusă cu atîta claritate de Jefferson în Declarația de independență : « Dar cînd un lung șir de abuzuri și încălcări de drepturi, toate urmărind invariabil același scop, pun în evidență planul de a-i supune sub

[38] *Ibidem.*
[39] Viorel Sîrbu, *Revoluția hispano-americană*, București, 1970, p. 185.
[40] Marius André, *op cit.*, p. 167.

www.dacoromanica.ro

un despotism absolut... » Ideea jeffersoniană a consensului guvernării apare evidentă în Declarația de independență a Boliviei din 1825 : „Provinciile declară în fața întregii lumi că voința lor irevocabilă este de a se guverna singure și de a fi conduse în baza Constituției, legilor și autorităților pe care și le vor stabili, după cum le vor crede mai potrivite pentru asigurarea fericirii lor ca națiune... a drepturilor sacre ale onoarei, ale libertății, egalității, prosperității și siguranței" [41].

Aceeași idee o întîlnim și în « Declarația de independență a Braziliei » din 1822 : „Marele și generosul popor brazilian... a adoptat hotărîrea fermă de a institui în sînul său o adunare legislativă care să delibereze cu înțelepciune și chibzuință asupra noului pact social care va trebui să guverneze acest imperiu" [42].

Declarația de independență a mai influențat și prin impunerea ideii de republică. Cuvintele lui Bolivar în acest sens sînt foarte limpezi : „Nu pot concepe instituirea unei monarhii într-o țară atît de firesc democratică, deoarece clasele inferioare cu mult mai numeroase, cer această democrație în numele drepturilor incontestabile..." [43].

Deși mai moderată, ideologia latino-americană a avut un atu în plus față de ceea ce Declarația de independență nu a reușit să adopte : desființarea sclaviei. Între Jefferson și Bolivar diferența este sensibilă, cuvintele ultimului fiind semnificative : „Sîngele cetățenilor noștri este diferit : să-l amestecăm pentru a ne uni" [44].

Declarația de independență a avut un rol însemnat în formarea ideologiei latino-americane, a instituțiilor, a metodelor de guvernare, în proclamarea drepturilor omului în timpul revoluției. Căci, după terminarea ei a trebuit să treacă mult timp ca aceste idei să intre în practică cu adevărat.

O altă idee majoră a Declarației, « Uniunea », nu a putut fi realizată în condițiile Americii latine. Anumite structuri economice și politice, fenomenul caudillismului, au împiedicat realizarea unității. Așa cum scria W. Z. Foster, „revoluția latino-americană, deși o mare revoluție burgheză, a fost frînată de trăsăturile caracteristice feudalismului... revoluția a însemnat doar obținerea independenței naționale, marii proprietari de pămînt feudali, care ocupau poziții puternice, păstrîndu-și pe deplin controlul" [45]. Căci, spre deosebire de revoluția nord-americană sau franceză, revoluția latino-americană „nu a adus la putere în mod real o clasă nouă. Burghezia industrială și comerciala era prea slabă pentru a guverna. Abolirea servituții nu a fost din această cauză decît o declarație teoretică" [46].

Ideile politice ale Declarației de independență au depășit granițele timpului, ele devenind principiile de bază ale democrației burgheze moderne și contemporane. Jefferson a enunțat o adevărată ideologie a independenței bazată pe legătura intimă dintre drepturile omului și teoria guvernării. Aceste concepții au format baza ideologică și juridică a capitalismului modern și... „toată democrația secolului al XIX-lea a luptat pentru

[41] Martens — Saafeld, *Suplement au recueil des principaux traitss*, Gottingen, 1928, p. 784—785.
[42] *Ibidem*, p. 125—127.
[43] Bolivar, *Choix de lettres, discours et proclamation*, Paris, 1924, p. 263.
[44] H. Tejera, *Bolivar guia democratico de America*, Caracas, 1962, p. 19.
[45] William Z. Foster, *Schiță a istoriei politice a celor două Americi*, București, 1954, p. 126.
[46] J. C. Mariategui, *op. cit.*, p. 72.

www.dacoromanica.ro

aceste principii formulate în Declarația de independență și Declarația drepturilor omului" [47].

Totodată, Jefferson a preconizat și „o nouă formă de guvernămînt, precum și principiile fundamentale pe care trebuia să se întemeieze viitoarea constituție" [48]. Astfel, tot pentru prima oară a fost adoptat ca sistem de guvernămînt principiul separației puterilor. „Scopul ce trebuie urmărit — spunea Jefferson — este de a permite să se audă vocile diverselor interese și principii... Faptul că aceste puteri (legislativă, executivă, judecătorească) sînt exercitate de un mare număr de persoane în loc de una singură nu schimbă cu nimic; o sută șaptezeci de despoți pot fi desigur, tot atît de tiranici cît unul singur... Și, la ce ar servi că i-am ales noi înșine? Nu ne-am luptat pentru un despotism electiv ci pentru o guvernare fondată pe principiile de libertate și în care, printe altele, diferite ramuri ale puterii sînt repartizate în mod ingenios între diferite organe, în așa fel, încît nici una dintre ele să nu poată depăși limitele legale fără a fi oprită și înfrînată de celelalte" [49]. Mai mult chiar, Jefferson realiza și echilibrul puterilor. Era ceea ce consemna și John Adams : „O putere legislativă, o putere judecătorească și o putere executivă, iată tot ce trebuie să cuprindă și tot ceea ce înseamnă un guvernămînt. Menținînd balanța între fiecare din aceste puteri și celelalte două, înclinarea naturii umane către tiranie poate fi ținută în loc și înfrînată, iar libertatea are o șansă de a fi salvgardată prin constituție" [50].

Principiul separației puterilor și-a găsit și își găsește reflectarea în aproape toate constituțiile burgheze. Și toată mișcarea progresistă a secolului al XIX-lea a luptat pentru punerea în practică a acestor idei. R. R. Palmer este de părere că „A existat o mare perioadă revoluționară cam de la 1770 la 1848 ; aceasta a fost revoluția europeană sau revoluția civilizației apusene. Revoluția americană a fost o parte a acestui proces, a fost într-adevăr momentul de deschidere a acestui general-european sau atlantic fenomen" [51]. Carl L. Becker credea că „Dacă filozofia clasică a Declarației de independență și a Declarației drepturilor omului s-au dovedit inacceptabile pentru secolul al XIX-lea, aceasta s-a datorat nu faptului că ar fi putut fi ușor puse bazele unei guvernări democratice, ci pentru că fusese și ar fi putut deveni efectiv folosită ca justificare a momentelor revoluționare" [52]. Adevărul e, că poate mai puțin se temeau clasele retrograde de momentele revoluționare, cît mai ales de ceea ce ar fi putut aduce ele, în special pierderea privilegiilor și a pîrghiilor statului. Căci, așa cum scria Engels, „Statul națiunii, contractul social al lui Rousseau a fost tradus în viață și nu putea fi altfel tradus decît numai ca republică democratică burgheză" [53].

Preluînd puterea politică, burghezia a încercat să realizeze o contopire între teoria contractului social și teoria separației puterilor, dînd

---

[47] Carl L. Becker, *op. cit.*, p. 225.

[48] Gilbert Chinard, *Thomas Jefferson*, New York, 1939, p. 52.

[49] *Ibidem*, p. 49—50.

[50] *The Adams Papers. Diary and Autobiography of John Adams*, Edited by L. H. Butterfield, Cambridge, 1961, p. 458.

[51] R. R. Palmer, *„The Revolution" in A Comparative Approach to American History*, Washington, 1974, p. 26.

[52] Carl L. Becker, *op. cit.*, p. 237.

[53] F. Engels, *Anti-Dühring*, ediția a III-a, București, 1955, p. 24—25.

www.dacoromanica.ro

naștere teoriei moderne liberale a democrației burgheze. Raportată la epoca respectivă, această concepție a constituit o revoluție în istoria gîndirii politice și a metodelor de guvernare.

Cu timpul însă, burghezia a abandonat aceste principii, chiar ele oferind posibilitatea unei interpretări și aplicări conjuncturale determinate de interesele de clasă și de raportul real dintre forțele sociale. Viciul de fond al acestei doctrine este faptul că ea împarte ce nu poate fi împărțit. Puterea de stat este o putere unică, ea aparținînd unei singure clase, clasei care deține puterea economică. Referindu-se la separația puterilor, Marx constata că ea „...nu este în fond altceva decît prozaica diviziune a muncii din industrie, aplicată la mecanismul statului" [54]. Astfel, analizînd reglementările constituționale americane contemporane, constatăm că separarea puterilor nu este de loc netă; puterea legislativă aparține Congresului, dar președintele are drept de veto; cu toate că puterea executivă aparține președintelui, el trebuie să obțină acordul Congresului la încheierea unor tratate sau la numirea unor persoane în funcții importante; deși puterea judecătorească este atribuită Curții supreme, Senatul este împuternicit să pună sub acuzare inclusiv pe președintele statului etc. Aceasta ne face să aderăm la părerea istoricului Esmond Wight și anume că „...în gîndirea americană, elementul rațional a fost adesea mai mare în secolul al XVIII-lea, decît în secolul XX" [55].

Cu toate acestea, Declarația de independență raportată la epoca istorică în care a apărut reprezintă un real progres. Astfel, „...guvernarea de către popor, ridicată de burghezie la rangul unui principiu politic suprem, reprezintă într-adevăr esența idealului democratic. Ceea ce doctrina și practica burgheză a considerat drept criterii fundamentale ale democrației și ceea ce în parte a realizat prin îndemnul celor mulți... reprezintă un fascicul de lumină în marea operă a istoriei de descătușare a omului și de afirmare a personalității lui" [56].

LA DÉCLARATION AMÉRICAINE D'INDÉPENDANCE, DOCUMENT MAJEUR DE L'IDÉOLOGIE BOURGEOISE. ECHO INTERNATIONAL ET IMPORTANCE HISTORIQUE

RÉSUMÉ

La présente étude porte sur la Déclaration d'indépendance, considérée comme l'un des documents fondamentaux de l'idéologie bourgeoise. On relève de manière succincte les influences de la philosophie européenne des Lumières et ses voies de pénétration en Amérique. On examine les débats et les arguments des penseurs américains dans la dispute avec l'Angleterre concernant le rôle du Parlement britannique, le rapport historique avec la métropole, la fusion avec les droits naturels et l'apparition du sentiment antimonarchique — étapes de la cristallisation de l'idéologie

[54] Marx și Engels, *Opere*, vol. V, București, 1959, p. 216.

[55] *Causes and consequences of the American Revolution*, Edited by Esmond Wright, Chicago, 1966, p. 11.

[56] Ion Deleanu, *Teoria și practica democrației burgheze*, Cluj-Napoca, 1978, p. 7.

www.dacoromanica.ro

américaine dont la consécration est constitué précisément par la Déclaration d'indépendance.

On aborde les commentaires et les interprétations suscités par la Déclaration en Amérique et en Europe

Une partie importante de l'étude est consacrée à l'établissement des connexions entre la Déclaration d'indépendance et la Déclaration des droits de l'homme, étant soulignées les appréciations de l'historiographie, contemporaine. On examine l'étude comparative des deux documents par la mise en évidence de leur rapport dialectique, des influences et limites réciproques.

On étudie les répercussions des deux documenta sur l'idéologie latino-américaine, étant analysés les traits spécifiques du système politique, latino-américain.

L'auteur relève l'importance historique de la Déclaration d'indépendance, son rôle dans l'élaboration des doctrines de la démocratie bourgeoise, étant appréciées dans l'esprit critique de l'analyse marxiste les parties positives et les limites de cette conception par rapport à l'epoque moderne et contemporaine

www.dacoromanica.ro

EV MEDIU ŞI FEUDALISM
(concept, obiective, metode de cercetare)

RADU MANOLESCU

EV MEDIU ŞI FEUDALISM

Evul mediu este epoca istorică în care în Europa, în Asia şi în nordul Africii feudalismul a constituit formaţiunea socială dominantă.

Termenul de *ev m diu* a apărut si s-a răspîndit în cercurile umaniştilor şi eruditilor din ţările Europei apusene din secolele XV—XVII, care, manifestîndu-şi admiraţia faţă de civilizaţia antichităţii clasice şi neînţelegerea faţă de cea medievală, considerau răstimpul cuprins între sfîrşitul Imperiului Roman de Apus şi Renaştere ca o perioadă de regres material şi îndeosebi spiritual, ca o simplă „epocă de mijloc" *(media aetas, medium aevum)* între antichitate şi epoca modernă. Folosirea şi răspîndirea termenului de ev mediu pentru a indica o epocă istorică bine delimitată cronologic, într-un sistem tripartit de periodizare a istoriei, se datoresc eruditului german Christopher Keller (Celarius), ale cărui tratate de istorie universală: *Historia antiqua* (1685), *Historia medii aevi* (1688) şi *Historia nova* (1696) marcau succesiunea epocilor istorice antică, medie şi nouă sau modernă.

Aplicat iniţial Europei apusene, termenul a fost adoptat tîrziu şi pentru alte zone ale Europei, Asiei şi Africii de nord, chiar dacă în aceste zone atare trăsături nu sînt decît în parte asemănătoare celor ale evului mediu occidental. În schimb, termenul nu a fost aplicat Africii centrale şi sudice, Americilor şi Australiei, unde evoluţia istorică a urmat un curs deosebit. Cu toate că denumirea de ev mediu nu este definitorie nici din punct de vedere al conţinutului şi nici al ariei de cuprindere a procesului istoric, ea s-a păstrat şi s-a răspîndit ca termen tradiţional de periodizare a istoriei universale.

Termenii de *feudal, feudalism* provin din cuvîntul *feud*, prin care în evul mediu dezvoltat era indicată posesiunea funciară condiţionată pe care vasalul o deţinea de la senior. Indicînd iniţial raporturile de vasalitate din sînul clasei dominante, termenii au căpătat ulterior o accepţie mai largă, privind structura socială şi regimul politic din evul mediu.

Unii istorici occidentali, interpretînd termenii în sens restrîns, consideră că feudalismul propriu-zis ar fi existat numai în ţările din Europa apuseană şi în statele cruciate din Orientul Apropiat în care, paralel cu raporturile dintre seniorii feudali şi ţăranii dependenţi, numite „relaţii senioriale", au funcţionat şi raporturi, bazate pe concesiunea feudului, între seniori şi vasali, numite „relaţii feudale"[1]. În ultimul timp, tot mai mulţi istorici occidentali tind, sub influenţa marxismului, să considere că feudalismului îi corespunde formaţiunea socială feudală [2].

Concepînd evoluţia omenirii ca o succesiune a formaţiunilor sociale, istoriografia marxistă din ţările socialiste [3] şi din alte ţări [4] consideră că feudalismul reprezintă formaţiunea socială sau

[1] Fr.-L. Ganshof, *Qu'est-ce que la féodalité?* Bruxelles, 1957, p. 11—12; R. Boutruche, *Seigneurie et féodalité*, vol. I, Paris, 1959. p. 24; G. Fourquin, *Seigneurie et féodalité au Moyen Age*, Paris, 1970, p. 5 10 etc.

[2] J. Le Goff, *Les méthodes de l'histoire et les sciences humaines à propos du Moyen Age*, în *Aujourd'hui l'histoire*, Paris, 1974, p. 97.

[3] R. Manolescu, *Societatea feudală în Europa apuseană*, Bucureşti, 1974, p. 5—10.

[4] Ch. Parain, *Caractères généraux du féodalisme*, în *Sur le féodalisme*, Paris, 1971, p. 13—17 (Centre d'Etudes et de Recherches Marxistes).

www.dacoromanica.ro

orînduirea feudală, în cadrul căreia locul determinant îl ocupă relaţiile de producţie feudale, generate de un anumit nivel al forţelor de producţie şi care, la rîndul lor, dau naştere unei suprastructuri feudale. În feudalism, relaţiile de producţie dintre cele două clase fundamentale ale societăţii: feudalii şi ţăranii dependenţi constituiau relaţiile sociale principale, iar raporturile vasalice dintre membrii clasei dominante — relaţii sociale secundare, care, de altfel, nici nu ar fi putut funcţiona fără suportul material al relaţiilor de producţie.

În consecinţă, se poate considera că feudalismul a existat, ca orînduire socială dominantă, în toate ţările în care s-au format relaţii de producţie feudale între feudali şi ţăranii dependenţi, adică în Europa, în Asia şi în nordul Africii, într-o epocă ale cărei limite cronologice au variat, în funcţie de condiţiile istorice specifice ale fiecărei ţări sau grupuri de ţări, între secolele III VII şi secolele XVII—XIX. La alte populaţii, ca acelea din America Latină şi din nordul Asiei, relaţiile feudale s-au format tîrziu, în condiţiile constituirii imperiilor coloniale spaniol şi portughez din Lumea Nouă în secolul al XVI-lea şi ale intrării Siberiei în componenţa statului rus în secolul al XVII-lea. În Africa centrală şi australă relaţiile feudale au avut un caracter sporadic, iar în America de nord (în afară de Mexic, intrat sub stăpînirea spaniolă) şi în Australia nu au luat naştere. Aşa dar, ca urmare a formării şi dezvoltării relaţiilor feudale în Europa, în Asia şi în nordul Africii în evul mediu, feudalismul a reprezentat o formaţiune socială cu caracter universal.

PERIODIZAREA EVULUI MEDIU ŞI A FEUDALISMULUI

Conceperea evului mediu ca o epocă istorică în care a predominat formaţiunea socială feudală impune o periodizare corelată.

Limitele cronologice ale evului mediu au fost propuse în funcţie de procese şi evenimente variate, îndeosebi ale istoriei Europei, raportate, pentru începutul său, la împărţirea Imperiului Roman (395) sau la prăbuşirea Imperiului Roman de Apus (476), iar pentru sfîrşitul său, la ocuparea Constantinopolului de Imperiul otoman (1453), la apogeul Renaşterii (a doua jumătate a secolului al XV-lea), la marile descoperiri geografice (sfîrşitul secolului al XV-lea), la începutul Reformei (1517), la revoluţiile burgheze din Ţările de Jos (ultima treime a secolului al XVI-lea) şi din Anglia (mijlocul secolului al XVII-lea). Este susţinută şi ideea unui „ev mediu lung", cuprins între Imperiul Roman Tîrziu (secolele III—IV) şi revoluţiile industriale din secolele XVIII—XIX [5]. Pentru epoca medie a ţărilor dinafara Europei au fost propuse date cuprinse între secolele III şi XVIII, raportate la procese şi evenimente istorice din zonele respective.

În periodizarea feudalismului, istoriografia marxistă, care a adus contribuţii metodologice decisive în abordarea acestei probleme, a pornit de la criteriul nivelului de dezvoltare a relaţiilor de producţie. Ca şi periodizarea evului mediu, periodizarea feudalismului pe plan universal întîmpină dificultăţi, deoarece limitele sale cronologice iniţiale şi finale şi ale fiecăreia dintre perioadele sale variază, în funcţie de condiţiile de dezvoltare istorică, de la ţară la ţară sau între grupuri de ţări.

În condiţiile genezei relaţiilor feudale, proces desfăşurat pe calea trecerii de la sclavagism la feudalism şi de la comuna primitivă la feudalism, feudalismul tîmpuriu a început mai întîi în China (secolele III—IV), apoi în Imperiul Roman de Apus şi de Răsărit (secolele V—VI), în ţările din centrul, sud-estul şi răsăritul Europei (secolele VI—VIII) şi în Orientul Apropiat (secolele VI—VIII).

Feudalismul dezvoltat s-a format mai devreme în China (secolele VIII—IX), apoi în Europa apuseană şi centrală (secolele XI—XII) şi în Europa sud-estică şi răsăriteană (secolele XI—XIII).

Feudalismul tîrziu a început mai întîi în Europa apuseană şi centrală (secolele XVI—XVII), apoi în cea răsăriteană şi sud-estică (secolele XVII—XVIII) şi mai tîrziu în ţările din Asia şi Africa (secolele XVIII—XIX). În condiţiile destrămării feudalismului tîrziu, trecerea de la feudalism la capitalism a avut loc mai devreme în Europa apuseană şi centrală (secolele XVI—XVIII), apoi în Europa răsăriteană şi sud-estică (secolele XVIII—XIX) şi mai tîrziu în ţările din Asia şi Africa (secolul XIX).

Paralel cu periodizările pe plan naţional şi zonal ale evului mediu şi feudalismului, care pornesc de la condiţiile istorice specifice ale unor ţări sau grupuri de ţări, periodizarea pe plan universal foloseşte ca elemente de raportare epocile şi zonele în care evul mediu şi feudalismul au dobîndit trăsături tipice, marcînd astfel o etapă decisivă în evoluţia acestei epoci istorice şi formaţiuni sociale pe plan mondial.

[5] J. Le Goff, *Pour un autre Moyen Age. Temps, travail et culture en Occident. 18 essais*, Paris, 1978, p. 10—11.

www.dacoromanica.ro

Astfel, ținînd seama că în condițiile prăbușirii orînduirii sclavagiste și a Imperiului Roman de Apus și ale marii migrații a popoarelor, trecerea de la antichitate la evul mediu și geneza feudalismului au luat în Europa apuseană trăsături caracteristice, rezultate din îmbinarea structurilor sociale și a instituțiilor lumii romane și ale celei germane, se poate considera că începutul evului mediu și al feudalismului, ca proces istoric de ansamblu, datează de la sfîrșitul secolului al V-lea. De asemenea, ținînd seama că, în condițiile declinului relațiilor feudale și ale formării relațiilor capitaliste, ale izbucnirii revoluției burgheze din Țările de Jos și ale afirmării ideologiei burgheziei în ascensiune sub forma Renașterii și Reformei, trecerea de la evul mediu la epoca modernă și de la feudalism la capitalism a luat trăsături caracteristice în Europa apuseană din secolul al XVI-lea, se poate considera că începutul epocii moderne și al capitalismului, ca proces istoric de ansamblu, aparține aceluiași veac, punct de vedere pe care îl avea și Karl Marx, care afirma că „era capitalistă" datează din secolul al XVI-lea [6].

Delimitarea evului mediu, raportată, cu precădere, unor condiții istorice din Europa, între sfîrșitul secolului al V-lea și sfîrșitul secolului al XV-lea — începutul secolului al XVI-lea, iar a feudalismului, pe plan universal, între secolele III—IV și secolele XVIII—XIX, arată că evul mediu cuprinde o epoca și o zonă mai restrînsă decît feudalismul, care s-a dezvoltat într-o perioadă mai îndelungată și în zone mai întinse. Evului mediu, ca epocă istorică cu sens tradițional, îi corespunde deci numai în parte feudalismul ca formațiune socială, cu o cuprindere în timp și spațiu considerabil mai largă.

CARACTERELE COMUNE ALE FEUDALISMULUI ȘI UNITATEA DE ANSAMBLU A LUMII MEDIEVALE

Caracterele generale și comune ale feudalismului pe plan universal se îmbină cu trăsături particulare, specifice evoluției istorice a unor țări sau grupuri de țări.

Proprietatea funciară feudală a constituit baza feudalismului, deoarece, în funcție de caracterul stăpînirii și deținerii pămînturilor, s-au format atît relațiile de producție dintre feudali și țăranii dependenți, cît și raporturile vasalice dintre seniori și vasali. Deoarece între proprietarul funciar feudal si țăranul deținător al lotului de pămînt și între seniorul care acorda feudul și vasalul care îl primea era stabilit un șir de drepturi și obligații reciproce derivînd din stăpînirea și deținerea pămînturilor, proprietatea funciară feudală era o proprietate condiționată, incompletă, de fapt o stăpînire funciară feudală.

Stăpînirea funciară feudală a existat, sub forma domeniului, în toate țările în care au luat naștere relații feudale (beneficiul și feudul în Europa apuseană și centrală, pronoia în Bizanț, moșiile boierești și domeniile nobiliare în Țările Române, votcina și pomestia în Rusia, iqta și timarul în țările musulmane, loturile de slujbă în China etc.). Alături de stăpînirea funciară feudală a dăinuit și proprietatea țărănească liberă, sub forma obștii sătești și a micii proprietăți individuale.

În condițiile formării stăpînirii funciare feudale, ale acaparării proprietății țărănești libere și ale aservirii țărănimii, au luat naștere și cele două clase sociale fundamentale ale orînduirii feudale: clasa dominantă a feudalilor și clasa exploatată a țăranilor dependenți, existente la toate popoarele care au cunoscut feudalismul.

Orașul medieval a constituit o treaptă de progres în evoluția vieții urbane, prin dezvoltarea meșteșugurilor, bazate pe munca meșteșugarilor liberi și organizate sub forma corporațiilor sau a breslelor controlate de oraș sau de stat, prin expansiunea comercială, prin formarea unei categorii sociale noi, orășenimea, prin constituirea, îndeosebi în Europa, a unor variate forme de autonomie municipală.

În condițiile dezvoltării producției și schimbului de mărfuri, în unele orașe din Italia centrală și din Flandra au început să se formeze, în secolele XIV—XV, relații capitaliste și cele două clase ale societății capitaliste timpurii: burghezia și proletariatul.

Nașterea relațiilor feudale a avut ca urmare formarea unei suprastructuri feudale corespunzătoare în domeniul politic și ideologic.

Statul feudal a reprezentat instrumentul de dominație a clasei feudale asupra maselor populare, îndeosebi asupra țărănimii dependente, esență de clasă comună tuturor statelor feudale, dar care a luat forme de organizare specifice, în funcție de condițiile istorice ale evoluției sale (stat al fărîmițării feudale, stat centralizat al monarhiei stărilor și al monarhiei absolute, stat despotic oriental, orașe-state etc.).

---

[6] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, Editura politică, București, 1960, p. 713.

www.dacoromanica.ro

Formarea relațiilor feudale a fost însoțită de nașterea culturii feudale dominante, alături de care a dăinuit o viguroasă cultură populară, și de apariția și răspîndirea unor religii cu caracter universal (creștinismul, islamismul, hindusismul etc.), a căror principală menire consta în justificarea ideologică a orînduirii feudale. Formarea relațiilor capitaliste a fost urmată, la rîndul ei, de nașterea ideologiei burgheziei, manifestată sub forma Renașterii din secolele XIV—XV.

Pînă la marile descoperiri geografice de la sfîrșitul secolului al XV-lea —începutul secolului al XVI-lea, Lumea Veche (Europa, Asia, Africa) și Lumea Nouă (Americile) au evoluat separat. În același timp, Lumea Veche, mai puțin Africa centrală și australă, a evoluat, în ansamblu, unitar. La baza acestei unități a stat o orînduire comună — feudalismul — a cărei evoluție a avut, totodată, ritmuri de dezvoltare și trăsături specifice, generate de condițiile istorice din zonele alcătuitoare ale Lumii Vechi: Europa apuseană și centrală, sud-estică și răsăriteană, Orientul Apropiat și Africa de nord, Asia centrală, sudică și estică. Trăsăturile specifice sînt însă caracteristice nu numai acestor zone, ci și țărilor din cuprinsul fiecărei zone. Astfel, Europa apuseană și centrală, deși unitară prin nivelul dezvoltării feudalismului și prin apartenența la confesiunea creștină catolică, avea, în fapt, o unitate relativă.

Unitatea de ansamblu a Lumii Vechi a fost accentuată de existența unor legături complexe și persistente, realizate direct, prin Marea Mediterană, care a asigurat contactele dintre Occident, Bizanț, Orientul Apropiat și Africa de nord, sau indirect, prin Orientul Apropiat, între aceste zone și restul Asiei. Astfel au avut loc mari migrații de popoare din Asia spre Europa și Africa de nord, s-au constituit mari state bicontinentale și tricontinentale, ca imperiul bizantin, califatul arab, hanatele mongole, imperiul otoman, au existat permanente legături economice axate pe Marea Mediterană și contacte spirituale mijlocite de Bizanț și de arabi, care au vehiculat în Europa creații culturale și științifice și invenții tehnice ale popoarelor din Orientul Apropiat, din India sau din China. Așadar, o unitate de ansamblu a Lumii Vechi, avînd la bază o îmbinare complexă a caracterelor comune și a trăsăturilor specifice, a asemănărilor de esență și a deosebirilor de nivel, care oglindesc un proces de evoluție unitar în marea sa diversitate.

În condițiile unor legături tot mai strînse, realizate ca urmare a marilor descoperiri geografice, între Lumea Veche și Lumea Nouă, ca și între diverse zone ale Lumii Vechi, ca, de pildă, între Europa și Africa centrală și australă sau între Europa și Asia în ansamblul ei, la hotarul dintre evul mediu și epoca modernă s-au creat premisele trecerii de la evoluția separată a Lumii Vechi și a Lumii Noi la evoluția, în ansamblu, unitară a umanității.

BILANȚUL EVULUI MEDIU

„Legendele întunecate" și „legendele aurite" privitoare la evul mediu și la feudalism, născute, primele în epocile Renașterii, clasicismului și iluminismului, celelalte în epoca romantismului, au fost înlăturate din istoriografie pe măsură ce lărgirea viziunii istorice și acumularea de material documentar au dat posibilitatea cercetării lor în mod științific.

Formarea unei imagini obiective și stabilirea unei judecăți de valoare asupra evului mediu ca epocă istorică și a feudalismului ca formațiune socială implică compararea lor cu epoca și cu formațiunea care le-au precedat și cu cele care le-au succedat, în funcție de un criteriu care să reprezinte o măsură de evaluare comună pentru toate orînduirile sociale. „Criteriul suprem", după cum îl denumea V. I. Lenin, îl constituie modul în care o orînduire crează condițiile necesare progresului economic al societății [7]. Interesul sensibil mai mare în muncă al țăranului dependent și al meșteșugarului breslaș decît al sclavului a stat, în esență, la baza progresului economic pe care evul mediu l-a realizat față de antichitate. Totodată, în feudalism condițiile de existență și statutul social-juridic ale maselor populare s-au îmbunătățit față de cele ale marii majorități a populației în sclavagism.

Ritmul progresului economic din evul mediu a fost, ca în orice societate predominant rurală, lent, iar curba sa sinuoasă și cu mari variații de la o zonă la alta. Astfel în Europa apuseană, declinul economic din ultimele două secole de existență a Imperiului Roman de Apus s-a menținut sau chiar s-a accentuat în primele secole ale evului mediu, curba evoluției economice devenind din nou ascendentă spre sfîrșitul primului mileniu. În Europa centrală și răsăriteană, în schimb, trecerea de la comuna primitivă la feudalism din ultimele secole ale primului mileniu s-a desfășurat în condițiile unui lent progres economic, care a stat la baza formării noii orînduiri și a continuat în secolele următoare.

În evul mediu s-au născut sau îndeosebi s-au răspîndit un șir de invenții și tehnici, care au contribuit considerabil la progresul material și cultural al societății: plugul pe roți și cu brăzdar

[7] V. I. Lenin, *Opere complete*, Vol. 16, Edit. politică, București, 1963, p. 226.

www.dacoromanica.ro

de răsturnat brazda şi asolamentul bienal şi trienal, moara de apă şi de vînt, procedee noi în minerit, metalurgie şi ţesătorie, potcovirea, atelajul cu ham aplicat pe pieptul cailor şi scara de şa, tipuri îmbunătăţite de nave cu pînze, cîrma rotativă şi busola, praful de puşcă şi armele de foc, hîrtia şi tiparul, orologiul de turn şi ceasornicul etc.

Progresul economic manifestat în Europa începînd cu secolele X—XI se oglindeşte totodată în extinderea suprafeţelor cultivate, în creşterea producţiei economiei agrare, în întemeierea de noi aşezări rurale, în dezvoltarea oraşelor iar în Europa centrală şi răsăriteană în apariţia vieţii urbane, în avîntul meşteşugurilor organizate în bresle, în intensificarea comerţului intern şi extern, în sporul demografic. În secolele XIV—XV în unele zone din Europa apuseană au apărut relaţii capitaliste, care au dat un nou impuls dezvoltării economice şi sociale europene.

În primele secole ale evului mediu a continuat procesul îndelungat şi complex de formare a popoarelor şi limbilor actuale romanice, germanice şi slave din Europa. Popoarele romanice din Europa apuseană au luat naştere prin romanizarea, în primele secole ale erei noastre, a populaţiilor locale, iar apoi prin asimilarea de către această populaţie romanizată a triburilor germane migrate în provinciile fostului Imperiu Roman de Apus. Poporul român, aparţinînd familiei popoarelor romanice, a luat naştere în spaţiul carpato-danubiano-pontic, prin romanizarea populaţiei locale geto-dace, începînd cu primele secole ale erei noastre, iar apoi prin romanizarea unor populaţii migratoare care s-au aşezat pe teritoriul vechii Dacii. Popoarele germanice şi slave s-au format în cea de a doua jumătate a mileniului I, în condiţiile procesului de migrare şi de unificare tribală. În secolele VII VIII, ca urmare a cuceririi şi migraţiei arabe, s-au format popoarele arabe din Orientul Apropiat şi din nordul Africii.

În condiţiile formării relaţiilor feudale, în primele secole ale evului mediu au luat naştere statele feudale. Vechilor state şi centre de civilizaţie greco-romană, axate pe Marea Mediterană şi celor asiatice, îndeosebi din Orientul Apropiat, din China, India şi Iran, li s-au adăugat statele şi centrele de civilizaţie de origine medievală, ca Imperiul bizantin, Imperiul carolingian, Imperiul german, statele din centrul şi sud-estul Europei, între care şi Ţările Române, Rusia kieveană, Califatul arab, formaţiile statale africane şi precolumbiene, ceea ce a dus la lărgirea ariilor de civilizaţie şi la îmbogăţirea patrimoniului culturii materiale şi spirituale a omenirii.

După epoca de declin cultural din primele secole ale evului mediu, în statele din Europa apuseană, din feudalismul dezvoltat a început, în Occident, în condiţiile înfloririi relaţiilor feudale şi a vieţii orăşeneşti, o epocă de progres cultural, manifestat prin răspîndirea şi laicizarea culturii, prin formarea universităţilor medievale, prin avîntul creaţiei filozofice, istoriografice, literare şi artistice.

În condiţiile naşterii relaţiilor capitaliste şi a burgheziei, în secolele XIV—XV a apărut în unele oraşe italiene Renaşterea timpurie, expresie a unei concepţii progresiste despre lume şi viaţă.

În ansamblu, prin realizările materiale, prin dezvoltarea structurilor sociale şi politice şi prin creaţiile spirituale, feudalismul a reprezentat, în cadrul succesiunii formaţiunilor sociale, o nouă treaptă pe scara evoluţiei ascendente a umanităţii; de aceea Karl Marx sublinia că „în linii generale, modurile de producţie asiatic, antic, feudal şi burghez modern reprezintă respectiv epoci de progres ale formaţiunii economice a societăţii"[8].

OBIECTIVE, DIRECŢII, METODE DE CERCETARE

Înfăţişarea veridică a istoriei omenirii în evul mediu impune tratatea ei într-o viziune deopotrivă universală şi globală.

O viziune universală asupra istoriei medievale implică tratarea evoluţiei marilor arii şi centre de civilizaţie din Europa, Asia, Africa şi America precolumbiană, înfăţişîndu-se ponderea şi rolul lor în desfăşurarea procesului istoric, în progresul material şi spiritual al umanităţii.

O viziune universală implică totodată o integrare a istoriei României în istoria omenirii, marcîndu-se locul şi rolul poporului român în cadrul lumii medievale în general, al zonei centrale şi sud-est europene în special, prin elemente care reprezintă verigi între istoria naţională şi universală, ca: vechimea şi continuitatea neîntreruptă a poporului român în spaţiul carpato-danubiano-pontic, însemnătatea Ţărilor Române în asigurarea schimburilor economice între Europa centrală, sud-estică şi Marea Neagră, caracterul original al feudalismului românesc şi al instituţiilor sale. O deosebită însemnătate naţională şi internaţională a avut lupta purtată de poporul român pentru apărarea independenţei şi a fiinţei sale statale, ameninţate de politica expansionistă a marilor state vecine şi îndeosebi a Imperiului otoman. Rezistenţa populaţiei

[8] K. Marx, *Contribuţii la critica economiei politice*, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1954, p. 10.

www.dacoromanica.ro

românești din Transilvania în fața expansiunii regatului maghiar i-a dat posibilitatea să-și păstreze individualitatea sub forma voievodatului autonom al Transilvaniei în cadrul regatului Ungariei. Totodată rezistența Țărilor Române împotriva Imperiului otoman a avut consecințe atît pe plan național, prin păstrarea vieții de stat sub forma autonomiei Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei în raport cu Imperiul otoman, ele fiind singurele țări din Europa sud-estică care și-au menținut neîntrerupt ființa statală, cît și pe plan internațional, prin stăvilirea expansiunii otomane spre Europa centrală și prin sprijinul dat luptei antiotomane a popoarelor din Europa sud-estică. Continuitatea vieții statale și instituționale a asigurat Țărilor Române condiții prielnice de dezvoltare economică, socială și spirituală; totodată ele au constituit centre de sprijin și de refugiu pentru luptătorii și emigranții sud-dunăreni, care se ridicau împotriva jugului otoman. Situate la răscrucea civilizațiilor bizantină, sud-slavă și latină, Țările Române au receptat și adaptat cerințelor societății românești elemente ale acestor civilizații, sub al căror impuls cultura și arta veche românească, avînd la bază creația locală, au dat naștere unor opere de o certă originalitate și valoare. În același timp, prin condițiile prielnice pe care continuitatea statală și instituțională le-au oferit vieții spirituale, Țările Române au constituit în evul mediu centre de refugiere și de creație culturală și artistică pentru cărturari și artiști sud-dunăreni emigranți ca urmare a expansiunii otomane și, totodată, centre de iradiere spirituală și de sprijin cultural pentru țările balcanice.

O viziune globală asupra istoriei evului mediu implică cercetarea și înfățișarea evoluției colectivităților umane de-a lungul vremii în totalitatea și în interdependența condițiilor și manifestărilor vieții lor materiale și spirituale: mediul înconjurător (geografic, climatic, ecologic) și acțiunea omului de adaptare la mediu și de transformare a acestuia; viața economică și condițiile materiale ale lumii medievale (producția și schimbul de bunuri, tehnica); colectivitățile umane din punct de vedere social (structuri și mișcări sociale), antropologic și demografic; statul și organizarea instituțională și marile evenimente politice interne și externe; manifestările ideologiei și ale mentalităților colective.

Orientată spre cercetarea activităților esențiale ale colectivităților umane și pornind totodată de la aprecierea că „...realizatorii tuturor bunurilor materiale și spirituale care alcătuiesc patrimoniul civilizației sînt masele populare, că popoarele sînt făuritoarele istoriei"[9], o istorie medievală globală trebuie să fie o istorie a maselor populare de la sate și orașe și, îndeosebi, a țărănimii, care, într-o societate cu precădere rurală, reprezenta imensa majoritate a populației și temelia întregii societăți. Așadar, o istorie medievală axată pe cercetarea și reliefarea factorilor permanenți și decisivi ai procesului istoric, care să ofere posibilitatea reconstituirii nu a unui ev mediu de suprafață, ci a unui „ev mediu al adîncurilor"[10].

Înnoirea și amplificarea tematicii istoriei medievale a atras după sine lărgirea contactelor cu disciplinele avînd un profil înrudit sau chiar mai îndepărtat, folosirea unor noi categorii de izvoare, perfecționarea metodologiei cercetării.

Accentuarea caracterului pluridisciplinar al cercetării istorice se oglindește atît în folosirea de către istorici a rezultatelor unor discipline variate, cît, mai ales, în aplicarea metodelor și tehnicilor de lucru ale acestora la procesele și fenomenele istorice, ceea ce a dus la constituirea unui șir de discipline ale științelor naturii sau ale științelor sociale cu specific istoric. Astfel, pentru cunoașterea evoluției mediului înconjurător istoricii operează cu geografia, climatologia și ecologia istorică, pentru cercetarea dezvoltării economice și sociale cu istoria tehnicii, statistica, demografia istorică, antropologia, sociologia, pentru studierea evoluției culturii și a mentalităților colective cu istoria științei, culturii și artei, cu psihologia etc.

Lărgirea domeniilor de cercetare a impus amplificarea și diversificarea documentării, prin întrebuințarea unor izvoare noi sau prin exploatarea mai sistematică a celor cunoscute. În consecință, tipologia izvoarelor medievale a devenit mai complexă. Izvoarelor scrise li se adaugă variate surse nescrise, îndeosebi vestigii ale culturii materiale. Paralel cu izvoarele scrise tradiționale narative și documentare, sînt tot mai amplu folosite surse documentare insuficient exploatate (recensăminte cadastrale și fiscale, registre domeniale, vamale, portuare, notariale etc.). Totodată se accentuează tendința exploatării sistematice și a confruntării critice a tuturor categoriilor de izvoare, în vederea procurării de informații cît mai concludente și mai semnificative pentru toate laturile procesului istoric. Tehnica cercetării izvoarelor medievale trece de asemenea printr-un intens proces de perfecționare, tehnicilor clasice, uneori de factură artizanală, aplicate izvoarelor scrise, adăugîndu-li-se metode moderne, de la detectarea prin fotografie aeriană a urmelor satelor medievale părăsite sau dispărute, la studierea

[9] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 6, Edit. politică, București, 1972, p. 424.

[10] Jacques Le Goff, *Civilizația Occidentului mediepal*, Edit. științifică, București, 1970, p. 43.

www.dacoromanica.ro

vestigiilor materiale prin procedee fizice sau chimice şi pînă la prelucrarea automată a informaţiei,

Spre deosebire de istoriografia tradiţională evenimenţială sau factologică, orientată spre cercetarea, uneori desprinsă din contextul istoric de ansamblu, a unor evenimente şi personalităţi, nu totdeauna semnificative şi avînd în vedere îndeosebi perioade istorice scurte, cercetarea şi reliefarea factorilor esenţiali ai procesului istoric, ca transformarea mediului înconjurător dezvoltarea economică, evoluţia structurilor sociale şi demografice, evoluţia statală şi instituţională, manifestările şi creaţiile spirituale, implică urmărirea lor pe o perioadă istorică îndelungată, aşa-numita „durată lungă". În lumea medievală, bazată pe economia agrară şi corporatistă şi pe structura ierarhizată a stărilor sociale, a statului feudal şi a bisericii, ritmul evoluţiei era, ca în oricare societate predominant rurală, lent, iar tradiţia puternică; ca atare, cercetarea factorilor esenţiali ai procesului istoric din evul mediu impune, mai mult decît pentru epocile istorice care i-au succedat, urmărirea lor pe o perioadă mai îndelungată.

Pentru cercetarea proceselor istorice de durată lungă este necesar un material documentar nu numai complex şi amplu, dar şi de o anumită omogenitate şi continuitate, care să permită reconstituirea procesului analizat în ansamblul evoluţiei sale. Astfel, pentru cercetarea dezvoltării economice, a evoluţiei structurilor sociale şi demografice, a organizării statale etc., de-a lungul unei perioade istorice date, se tinde la folosirea unor fonduri documentare omogene şi continue, în măsură să ofere cercetării o bază cantitativă sau statistică. Atari fonduri documentare, datînd din vremea răspîndirii scrisului pe scară relativ mai largă, în Europa începînd cu feudalismul dezvoltat, în Imperiul otoman din secolul al XVI-lea, în China medievală etc., constau în: recensăminte cadastrale şi fiscale, registre domeniale, vamale, portuare, notariale, parohiale etc., care oferă un material documentar cuantifiabil.

Cercetarea proceselor istorice de durată lungă pe baza unor fonduri documentare cuantifiabile a dus la constituirea istoriei sau, mai corect, a metodei istorice seriale, care îşi propune măsurarea evoluţiei unui proces sau fenomen istoric pe baza unor serii de unităţi omogene şi continue, în anume intervale de timp; pentru stabilirea acestor serii, metoda istorică serială apelează, de regulă, la prelucrarea automată a datelor, cu ajutorul unui ordinator programat.

Evul mediu aparţinînd, în ansamblu, perioadei „prestatistice" şi dispunînd de materiale statistice cuantifiabile mai ales din ultimele sale secole, metoda istorică serială poate fi aplicată numai anumitor domenii de cercetare (economie, structuri sociale, demografie), zone geografice şi epoci. Totodată, o istorie strict serială ar duce la o imagine incompletă sau chiar deformată a procesului istoric [11], stabilirea seriilor cantitative constituind, în fond, numai o etapă a investigaţiei, urmată de interpretarea şi evaluarea acestora cu referire la ansamblul procesului istoric dat.

BIBLIOGRAFIE

LUCRĂRI TEORETICE

* * * *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism*, Edit. politică, Bucureşti, 1975, p. 27—31.

* * * *Istoria patriei şi a Partidului Comunist Român în opera preşedintelui Nicolae Ceauşescu*, Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., Edit. militară, Bucureşti, 1979.

STUDII

Probleme generale privind evul mediu şi feudalismul

L'abolition de la féodalité dans le monde occidental, vol I—II, Paris, 1971.

CAHEN, Claude, *Réflexions sur l'usage du mot „féodalité"*, în „Recherches internationales à la lumière du marxisme. Féodalisme", nr. 37, mai-juin, 1963, p. 203—214.

DUBY, Georges, *La féodalité? Une mentalité médievale*, în idem, *Hommes et structures du Moyen Age*, La Haye, Paris, 1973, p. 103—110.

[11] J. Le Goff, P. Toubert, *Une histoire totale du Moyen Age est-elle possible?*, în *Actes du 100e Congrès National des sociétés savantes*, Paris, 1975. *Section de philologie et d'histoire...*, tom. I, *Tendances, perspectives et méthodes de l'histoire médiévale*, Paris, 1977, p. 42.

www.dacoromanica.ro

GOBLOT, Jean-Jacques, *Quelques remarques à propos du dossier préparatoire à la discussion sur le mode de production féodal*, în *Sur le féodalisme*, Paris, 1971, p. 57—60 (Centre d'Etudes et de Recherches Marxistes).
IORGA, Nicolae, *Basele necesare unei noi istorii a evului mediu*, în idem, *Generalităţi cu privire la studiile istorice*, Bucureşti, 1944, p. 125—136.
VAN DE KIEFT, C., *La périodisation de l'histoire du Moyen Age*, în *Les catégories en histoire*. Etudes publiées par Chaïm Perelman, Bruxelles. 1968, p. 29—39.
MANOLESCU, Radu, *Ev mediu şi feudalism*, în „Studii şi articole de istorie", XIX, 1972, p. 29—40.
Idem, *Evul mediu — epocă de progres sau de regres?*, în „Almanahul civilizaţiei", 1970, p. 88—91.
PARAIN, Charles, *Caractères généraux du féodalisme*, în *Sur le féodalisme*, p. 13—17.
Idem, *Evolution du système féodal européen*, ibidem, p. 18—34.
VERCAUTEREN, F., *Le Moyen Age*, în *Les catégories en histoire*, p. 29—39.

Obiective, direcţii şi metode de cercetare a istoriei medievale

ECKERMANN, W., MOHR, H., *Einführung in das Studium der Geschichte*. Herausgegeben von..., Berlin, 1966.
HALPHEN, Louis, *Initiation aux études d'histoire du Moyen Age*, Paris, 1952.
L'histoire et ses méthodes. Volume publié sous la direction de Charles Samaran, Bruges, 1966.
PACAUT, Marcel, *Guide de l'étudiant en histoire médiévale*, Paris, 1973.
QUIRIN, H., *Einführung in das Studium der mittelalterlichen Geschichte*, Braunschweig. 1964.
ARIÈS, Philippe, *L'histoire des mentalités*, în *La nouvelle histoire*. Sous la direction de Jacques Le Goff, Roger Chartier, Jacques Revel, Paris, 1978, p. 402—423.
BOIA, Lucian, *Climatologia istorică*, în „Revista de istorie", 1979, nr. 6, p. 1119—1130.
Idem, *Istoria mentalităţilor cu privire specială asupra şcolii de la „Annales"*, în „Revista de istorie", 1980, nr. 5, p 937—952.
BRAUDEL, Fernand, *Histoire et sciences sociale. La longue durée*, în idem, *Ecrits sur l'histoire*, Paris, 1969, p. 41—83.
BURGUIÈRE, André, *L'anthropologie historique*, în *La nouvelle histoire*, p. 37—61.
CHAUNU, Pierre, *Histoire serielle, bilan et perspectives*, în „Revue roumaine d'histoire", 1970, nr. 3, p. 459—489.
DUBY, Georges, *Histoire et sociologie de l'Occident médiéval: résultats et recherches*, în „Revue roumanie d'histoire", 1970, nr. 3, p. 451—458.
Idem, *Histoire sociale et ideologie des sociétés*, în *Faire de l'histoire*. Sous la direction de Jacques Le Goff et Pierre Nora, vol. I, Paris, 1974, p. 147—168.
Idem, *Le Moyen Age (Historie sociale et histoire des mentalités)*, în *Aujourd'hui l'histoire*, Paris, 1974, p. 201—217.
DUPRONT, Alphonse, *D'une histoire des mentalités*, în „Revue roumaine d'histoire", 1970, nr. 3, p. 381—403.
FOSSIER, Lucie, *Informatique et documents médièvaux*, în „Annales. Economies. Sociétés. Civilisations", 1976, nr. 6, p. 1131—1142.
FURET, François, *Le quantitatif en histoire*, în *Faire de l'histoire*, vol. I, p. 42—61.
GLÉNISSON, Jean, *Tendances, méthodes et techniques nouvelles de l'histoire médiévale*, în *Actes du 100e Congrès National des sociétés savantes*, Paris, 1975. *Section de philologie et l'histoire*... tom. I. *Tendances. perspectives et méthodes de l'histoire médiévale*, Paris, 1977, p. 7—30.
LE GOFF, Jacques, *Civilizaţia Occidentului medieval*, Bucureşti, 1970 (Introducere).
Idem, *L'histoire nouvelle*, în *La nouvelle histoire*, p. 210—241.
Idem, *Les mentalités. Une histoire ambiguë*, în *Faire de l'histoire*, vol. III, Paris, 1975, p. 76 94.
Idem, *Les méthodes de l'histoire et les sciences humaines à propos du Moyen Age*, în *Aujourd'hui l'histoire*, p. 94—105.
LE GOFF, Jacques, TOUBERT, Pierre, *Une histoire totale du Moyen Age est-elle possible?*, în *Actes du 100e Congrès National des sociétés savantes*..., tom. I, p. 31—44.
LE ROY LADURIE, Emmanuel, *L'histoire immobile*, în „Annales. Economics. Sociétés. Civilisations", 1974, nr. 3, p. 673—692.
Idem, *L'histoire de la pluie et de beau temps*, în Idem, *Le territoire de l'historien*, vol. I, Paris, 1977, p. 511—536.
PASCU, Ştefan, *Démographie, épidémies, écologie*, în *XVe Congrès International des Sciences Historiques, Bucarest, 10—17 août 1980, Rapports, I*, Bucureşti, 1980, p. 669—686.
Idem, *L'apport de la démographie à l'histoire générale*, idem, *Rapports, III*, Bucureşti, 1980, p. 297—321.

www.dacoromanica.ro

PATLAGEAN, Evelyne, *L'histoire de l'imaginaire*, în *La nouvelle histoire*, p. 249—269.
PESEZ, Jean-Marie, *L'histoire de la culture materielle*, ibidem, p. 98—131.
POMIAN, Krzysztof, *L'histoire des structures*, ibidem, p. 528—553.
VOVELLE, Michel, *L'histoire et la longue durée*, ibidem, p. 316—343.

Sinteze de istorie medievală

The Cambridge Medieval History, vol. I—VIII, Cambridge, 1957—1968.
Clio. Introduction aux études historiques, vol. IV—V, 1942—1949.
Histoire générale, publiée sous la direction de G. Glotz. *Histoire du Moyen Age*, tom. I—X, Paris, 1939—1945.
Histoire générale des civilisations, publiée sous la direction de M. Crouzet, tom. III, Paris, 1967.
IORGA, N., *Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité*, tom. II—III, Paris, 1927—1928.
Istoria universală în zece volume. Redacţia principală E. M. Jukov, vol. III, Bucuresti, 1960.
MANOLESCU, Radu (coordonator), COSTĂCHEL, Valeria, BREZEANU, Stelian, CAZAN, Florentina, MAXIM, Mihai, *Istoria medie universală*, Bucureşti, 1980.
Peuples et civilisations. Histoire générale publiée sous la direction de L. Halphen et Ph.Sagnac, vol. V VII, Paris, 1940—1972.
Histoir générale de l'Europe. Dirigée par Georges Livet et Roland Mousnier, vol. I—II, Paris, 1980.

Istoria României în cadrul istoriei universale medievale

CÂNDEA, Virgil, *La place du peuple roumain dans l'histoire universelle*, în „Revue roumaine d'histoire", 1981, nr. 1, p. 3—17.
CONDURACHI, Emil, THEODORESCU, Răzvan, *L'Europe de l'Est — aire de convergence des civilisations*, în *XVe Congrès International des Sciences Historiques, Bucarest, 10—17 août 1980, Rapports*, vol. I, Bucureşti, 1980, p. 9—87, şi *Europa de est, arie de convergenţă a civilizaţiilor*, în „Revista de istorie", 1981, nr. 1, p. 5—35, nr. 2, p. 183—219.
IORGA, Nicolae, *La place des Roumains dans l'histoire universelle*, publiée avec un tableau chronologique par Radu Constantinescu. Postface de Virgil Cândea, Bucureşti, 1980.

www.dacoromanica.ro

CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE

ACTIVITATEA ȘTIINȚIFICĂ A CADRELOR DIDACTICE DE LA FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOZOFIE (Secția istorie-filozofie) ÎN ANUL 1981

Ca și în anii precedenți, activitatea de cercetare științifică a cadrelor didactice ale secției de istorie-filozofie a fost integrată planului unitar de cercetare al institutelor facultății: Institutul de istorie „N. Iorga", Institutul de arheologie și Institutul de studii sud-est europene, coordonate de secția de istorie și arheologie a Academiei de Științe Sociale și Politice.

Activitatea de cercetare a fost orientată, cu precădere, pe probleme majore ale istoriei naționale și universale și cuprinsă în mari teme, la a căror realizare și-au adus contribuția atît cercetătorii din institute cît și cadre didactice.

Dintre lucrările de interes național, aflate în faza de trimitere la tipar, de definitivare sau de elaborare, se reliefează *Tratatul de istoria României* și *Tratatul de istorie universală*, la care participă cadre didactice și cercetători, în calitate de coordonatori și secretari științifici de volum și de autori. La *Tratatul de istoria României*, textul definitivat al volumelor I—II a fost dezbătut la Academia de Științe Sociale și Politice la 3 decembrie 1981, în vederea trimiterii la tipar.

La *Tratatul de istorie universală*, vol. I—VI, de a cărui elaborare răspunde catedra de istorie universală, participă toți membrii catedrei, în calitate de coordonator general, de coordonatori și secretari științifici de volum și de autori: acad. prof. Emil Condurachi, lector Ligia Bârzu, lector Zoe Petre (vol. I), prof. Radu Manolescu, lector Stelian Brezeanu, lector Florentina Căzan, lector Mihai Maxim (vol. II—III), conf. Nicolae Ciachir (vol. III), lector Mircea Popa (vol. IV), prof. Zorin Zamfir, conf. Gheorghe Căzan, conf. N. Z. Lupu, lector Constantin Bușe, lector Ema Nastovici (vol. V—VI). Lucrarea se află într-un stadiu avansat de elaborare; capitolele redactate ale volumelor I—VI, reprezentînd aproximativ 2 3 din cuprins, au fost xerografiate în vederea dezbaterii, programată eșalonat, pentru lunile noiembrie 1981 iunie 1982.

S-a efectuat, de asemenea, activitatea de redactare sau de documentare la lucrările individuale, subsumate unor teme mai largi din planurile unitare de cercetare.

În domeniul istoriei vechi a României, s-a încheiat redactarea temei *Contribuții la cunoașterea geto-dacilor de pe cursul mijlociu al Oltului, în lumina cercetărilor arheologice de la Milcov Vale* (lector Florența Preda) și continuă documentarea la tema *Aspecte ale civilizației geto-dace în lumina cercetărilor arheologice de la Gruiul Dării, jud. Buzău* (asist. Vasile Dupoi), la istoria veche universală, se află în faza de documentare tema *Istorie și civilizație egeo-balcanică în mileniile II—I î.e.n.* (lector Ligia Bârzu, lector Zoe Petre).

În domeniul istoriei medievale a României, s-a încheiat redactarea temelor: *Relațiile comerciale ale Țării Românești în secolele XIV—XVI* (asist. Adina Berciu — Drăghicescu) și *Dezvoltarea istoriografiei românești în secolele XV—XVII în context european* (conf. Vasile Curticăpeanu) și este în faza de documentare tema *Relațiile dintre țările române în secolul al XVII-lea* (conf. Matei Vlad).

La istoria modernă a României, a fost redactată lucrarea *Mișcări și frămîntări țărănești în țările române între anii 1821 și 1848* (prof. Constantin Corbu) și se culege material pentru temele: *Dascălii de la „Sf. Sava" și publicistica lor social-politică (1829—1859)* (lector Nicolae Isar) și *Încercări de creare a unui partid țărănesc înainte de 1918* (conf. Ion Gheorghiu); la Istoria modernă universală se continuă documentarea pentru *Istoria modernă a Poloniei* (conf. Nicolae Ciachir).

În domeniul istoriei contemporane a României, au fost încheiate lucrările: *Poziția presei socialiste și social-democrate față de situația internațională a României (1933—1939)* (asist. Doina Smârcea), *Lupta comună a oamenilor muncii români și maghiari din județul Brașov pentru transformări democratice și revoluționare în perioada 23 August 1944 și 30 decembrie 1947* (asist. Elisabeta Alecu) și *Crearea Uniunii Asociațiilor Studenților din România* (asist. Ion Bălgrădean) și se continuă documentarea la temele: *Istoria Universității din București*, vol. II *(1918—1980)* (prof. Titu Georgescu, prof. Gheorghe Ioniță, conf. Iulian Cârțână, conf. Ioan Scurtu, lector

www.dacoromanica.ro

Eufrosina Popescu), *Mișcarea democratică și antifascistă din România în anii 1933—1937 și oglindirea ei în presa centrală românească cu orientare burghezo-democratică* (asist. Vasile Budrigă) și *Evoluția istorică a relațiilor de clasă din România între 23 August 1944 și 30 decembrie 1947* (asist. Gheorghe Păduret).

De asemenea a fost încheiată lucrarea *Metodologia cercetării și predării în domeniul istoriei* (conf. Florea Stănculescu, lector Lucian Boia, lector Ion Șendrulescu) și se continuă documentarea la tema *Aspectele comune și particularitățile învățământului european. Interferențe educaționale ale învățământului românesc și european* (lector Valeria Ciachir).

Cerințele procesului de învățământ au impus totodată și efectuarea unor lucrări cu destinație didactică — manuale, cursuri, culegeri de texte — care implică și un efort de cercetare științifică, cuprinse în planul editorial al Universității din București și al Editurii didactice și pedagogice. Astfel au fost publicate în acest an: lector Mircea Popa, *Prelegeri de istorie modernă universală*, fasc. II, București, T.U.B., 125 p.; prof. Aron Petric, prof. Gheorghe Ioniță, conf. Iulian Cârțână, conf. Ioan Scurtu, lector Gheorghe Z. Ionescu, lector Eufrosina Popescu, asist. Vasile Budrigă, asist. Doina Smârcea, *Istoria României în anii 1918—1981*, București, E.D.P., 376 p.; prof. Gheorghe Ioniță, *Istoria României și a Partidului Comunist Român, (1948 1981)*, București, T.U.B., 148 p.; prof. Gheorghe Ioniță (în colaborare), *Probleme ale istoriei patriei și Partidului Comunist Român*, București; prof. Zorin Zamfir, conf. Gheorghe Căzan, conf. N. Z. Lupu, lector Constantin Bușe, lector Ema Nastovici, *Prelegeri de istorie universală contemporană*, fasc. VII, *Țările în curs de dezvoltare din Asia, Africa și America Latină*, București, T.U.B., 263 p.; conf. Ioan Scurtu (în colaborare), *Culegere de texte privind, istoria mișcării muncitorești din România (de la începuturi pînă în 1945)*, București, E.D.P., 180 p.; lector Mircea Popa (în colaborare cu un grup de studenți), *Primul război mondial 1914—1918. Texte și documente*, București, T.U.B., 436 p. Au apărut de asemenea hărțile istorice murale elaborate de lector Zoe Petre, *Grecia antică*, ed. a II-a, București, E.D.P și de prof. Zorin Zamfir, *Imperiile coloniale în perioada 1919—1945*, București, E.D.P.

Se află sub tipar sau sînt pregătite pentru tipar următoarele: lector Gh. Iscru, *Istoria modernă a României*, partea I, fasc. 1 *(1821—1847)*; lector Aneta Boiangiu, *Heraldica;* idem, *Curs de științe auxiliare ale istoriei;* conf. Florea Stănculescu, asist. Adina Berciu-Drăghicescu, *Istoria medie a României. Culegere de documente (sec. IX—XVI);* lector Maria Totu, *Culegere de texte privind istoria modernă a României, 1821—1848;* lector G. Z. Ionescu, *Culegere de texte privind istoria României, 1965—1980.*

Ca urmare a unui susținut efort de cercetare, au apărut de asemenea un șir de lucrări monografice: Zoe Petre (în colaborare), *Commentaire aux Sept contre Thèbes d'Eschyle*, București, Edit. Academiei R.S.R., Paris, Les Bulles Lettres, 1981, X, 301 p.; Stelian Brezeanu, *O istorie a Imperiului bizantin*, București, Edit. Albatros, 1981, 289 p.; Gheorghe Ioniță (în colaborare), *Electoratul din România în anii interbelici (Mișcarea muncitorească și democratică în viața electorală din România interbelică)*, Cluj-Napoca, Dacia, 1981, 316 p.; N. Z. Lupu, *Mari crize ale perioadei interbelice. Războiul italo-etiopian (1934—1936)*, București, Edit. politică, 1981, 318 p.

Cadrele didactice figurează în calitate de coautori la un șir de lucrări colective sau de autori ai unor studii introductive și prefața la alte lucrări, dintre care menționăm: *Mythologie greco-romane, mythologies périphériques*, Paris, 1981 (Emil Condurachi), *Mărturii ale trecutului, Album de documente*, București, 1981 (Studiu introductiv de Ștefan Ștefănescu), Thomas Nägler, *Așezarea sașilor în Transilvania*, București, 1981 (Prefața de Ștefan Ștefănescu), *La propagande pendant la deuxième guerre mondiale. Méthodes, objet, résultats. Débats*, I[1], București, 1981 (Gheorghe Ioniță).

Cadrele didactice au publicat, de asemenea, un mare număr de studii în periodicele de specialitate din țară și din străinătate, apărute în 1981, printre care menționăm: „Academia Republicii Socialiste România, Memoriile secției de științe istorice", seria IV, tom. IV (1979) (apărut în 1981) (Gheorghe Ioniță), „Anale de istorie" (Nicolae Ciachir, Constantin Corbu), „Analele Academiei Ștefan Gheorghiu" (Gheorghe Ioniță), „Analele Universității București, Istorie" (Ion Bălgrădean, Lucian Boia, Vasile Budrigă, Gheorghe Ioniță, Nicolae Isar, N. Z. Lupu, Ema Nastovici, Ioan Scurtu, Zorin Zamfir), „Arhivele Olteniei" (Ștefan Ștefănescu), „Cercetări arheologice în București" (Ligia Bârzu, Florența Preda), „Drobeta, File de istorie" (Doina Smârcea), „Era socialistă" (Vasile Curticăpeanu, Gheorghe Păduret), „Manuscriptum" (Nicolae Ciachir), „Materiale de istorie și muzeografie, București" (Gheorghe Ioniță), „Muzeul Național" (Emil Condurachi), „Revista arhivelor" (Gheorghe Iscru), „Revista de istorie" (Ligia Bârzu, Lucian Boia, Stelian Brezeanu, Nicolae Ciachir, Emil Condurachi, Constantin Corbu, Gheorghe Ioniță, Nicolae Isar, Radu Manolescu, Mihai Maxim, Aron Petric, Mircea Popa, Ștefan Ștefănescu, Pompiliu Tudoran, Zorin Zamfir), „Revista muzeelor și monumentelor istorice" (Gheorghe Ioniță), „Revue des études sud-est européennes" (Florentina Căzan, Zoe Petre (1980 nr. 4, apărut în 1981), Gheorghe Ioniță, Mihai Maxim, Mircea Popa, Ioan

www.dacoromanica.ro

Scurtu), „Revue roumaine d'histoire" (Constantin Buşe, Zoe Petre, Mircea Popa, Ştefan Ştefănescu), „Studia et Acta Orientalia" (vol. X, 1980, apărut în 1981) (Mihai Maxim), „Studii şi articole de istorie" (Stelian Brezeanu, Nicolae Ciachir, Gheorghe Ioniţă, N. Z. Lupu, Radu Manolescu, Ioan Scurtu, Ion Şendrulescu), „Terra nostra" (Gheorghe Ioniţă), „Synthesis" (Lucian Boia).

Totodată, în calitate de membri ai comitetelor de redacţie, cadrele didactice şi-au adus contribuţia la apariţia, în condiţii de înaltă ţinută ştiinţifică, a volumelor şi numerelor din acest an ale periodicelor de specialitate „Analele Universităţii din Bucureşti, Istorie", de care răspunde secţia de istorie-filosofie a facultăţii, „Revista de istorie", „Revue des études sud-est européennes", „Revue roumaine d'histoire", „Studii şi articole de istorie" etc.

Cadrele didactice şi-au adus, de asemenea, o substanţială contribuţie la numeroase manifestări ştiinţifice cu caracter intern şi internaţional. Astfel, cu prilejul aniversării a 60 de ani de la crearea Partidului Comunist Român, cadrele didactice au susţinut comunicări la sesiunile ştiinţifice organizate de: Facultatea de istorie şi filosofie (Elisabeta Alecu, Stelian Brezeanu, Vasile Budrigă, Gheorghe Căzan, Nicolae Ciachir, Iulian Cârţână, Vasile Curticăpeanu, Titu Georgescu, Gheorghe Ioniţă, Nicolae Isar, Gheorghe Iscru, Mihai Maxim, Ema Nastovici, Gheorghe Păduret, Zoe Petre, Aron Petric, Ioan Scurtu, Doina Smârcea, Florea Stănculescu, Ion Şendrulescu, Ştefan Ştefănescu, Maria Totu, Matei Vlad), de Institutul de istorie „N. Iorga" (Gheorghe Ioniţă, Ştefan Ştefănescu), de Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste şi de Muzeul Naţional (Iulian Cârţână, Gheorghe Ioniţă, Ştefan Ştefănescu), de Comitetul Municipal Bucureşti al P.C.R. (Iulian Cârţână), de cabinetele de partid ale sectorului 1 (Ion Scurtu) şi sectorului 2(Gheorghe Păduret) din/Bucureşti şi la sesiunile ştiinţifice desfăşurate la Craiova (Gheorghe Ioniţă), Drobeta — Turnu Severin (Gheorghe Ioniţă, Ioan Scurtu, Doina Smârcea, Ion Sendrulescu), Galaţi (Gheorghe Ioniţă, Ioan Scurtu), Lugoj (Gheorghe Ioniţă), Piatra Neamţ şi Slobozia (Ioan Scurtu), la sesiunile şi simpozioanele organizate cu prilejul împlinirii a 160 de ani de la revoluţia din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu de la Slatina (Ion Şendrulescu), a 120 de ani de la crearea Astrei de la Sibiu şi Bucureşti (Vasile Curticăpeanu), a 90 de ani de la moartea lui Mihai Kogălniceanu de la Bîrlad (Iulian Cârţână, Gheorghe Ioniţă, Ion Şendrulescu), a 50 de ani de la înfiinţarea Muzeului din Focşani (Gheorghe Ioniţă), a 100 de ani de la naşterea lui Kemal Atatürk de la Bucureşti şi Constanţa (Nicolae Ciachir, Mihai Maxim, Ion Şendrulescu); cadrele didactice au susţinut de asemenea comunicări la cursurile de vară şi colocviile ştiinţifice organizate de Universitatea din Bucureşti (Ştefan Ştefănescu), la sesiuni şi simpozioane ştiinţifice periodice sau cu caracter tematic organizate de secţia de ştiinţe istorice a Academiei R.S. România (Gheorghe Ioniţă), de Institutul de istorie „N. Iorga" (Stelian Brezeanu Florea Stănculescu), de Institutul de studii sud-est europene cu tema „Forme ale păcii în sud-estul Europei" (Mihai Maxim), de „Contemporanul" cu tema „România şi sud-estul Europei" (Nicolae Ciachir), la al IV-lea simpozion de tracologie de la Rîmnicu Vîlcea (Florenţa Preda), la „Ovidianum" de la Constanţa (Zoe Petre), la sesiunile ştiinţifice anuale de la Buzău (Aneta Boiangiu, Florentina Căzan, Florenţa Preda), la „Săptămîna culturală Vălenii de Munte" (Gheorghe Ioniţă), la dezbaterile metodico-ştiinţifice organizate de Societatea de ştiinţe istorice cu tema „Rolul manualului şcolar în procesul predării istorici în gimnazii şi licee" de la Alexandria (Gheorghe Ioniţă, Ion Şendrulescu) şi cu tema „Coordonate actuale ale modernizării predării ştiinţelor sociale în învăţămîntul gimnazial şi liceal" de la Caransebeş (Gheorghe Ioniţă).

Cadrele didactice şi-au adus de asemenea contribuţia prin rapoarte şi comunicări la un şir de manifestări ştiinţifice cu caracter internaţional desfăşurate în ţară sau peste hotare: al XVI-lea Congres internaţional de istoria ştiinţei de la Bucureşti (raportor Emil Condurachi), Congresul internaţional de studii bizantine de la Viena (Stelian Brezeanu, Emil Condurachi), al IX-lea Congres turc de ştiinţe istorice de la Ankara (Emil Condurachi, Mihai Maxim, Mircea Popa), al 3-lea simpozion internaţional de tracologie de la Palma de Mallorca (Emil Condurachi), Colocviul internaţional A.I.E.S.E.E. „Lexicon Iconographicum Mithologiae Classicae" de la Atena (Emil Condurachi), Colocviul internaţional A.I.E.S.E.E. cu tema: „Ultima etapa a chestiunii orientale (1875—1881)" de la Volos (Nicolae Ciachir, Emil Condurachi), al 8-lea Simpozion internaţional privind predarea istoriei în ţările socialiste de la Blagoevgrad (Nicolae Ciachir), Simpozionul de istorie româno-italian (Ştefan Ştefănescu), al 3-lea colocviu de istorie româno-olandez de la Utrecht (Mircea Popa), lucrările comisiei de istorie româno-bulgare de la Craiova (Nicolae Ciachir), ale celei de a 8-a sesiuni a comisiei de istorie româno-sovietice de la Erevan (Nicolae Ciachir, Gheorghe Ioniţă, Ştefan Ştefănescu), ale grupului de experţi desemnaţi de U.N.E.S.C.O. referitor la o nouă ediţie a Istoriei ştiinţifice şi culturale a umanităţii de la Atena (Ştefan Ştefănescu), ale biroului Comisiei internaţionale de istorie a istoriografiei de la Milano şi Montpellier (Lucian Boia).

Cadrele didactice au constituit de asemenea o prezenţă activă în domeniul răspîndirii cunoştinţelor de istorie în rîndul [illegible] responsabilitate (Gheorghe Ioniţă,

www.dacoromanica.ro

Gheorghe Iscru), prin articole în reviste de cultură istorică (Mihai Maxim, Ștefan Ștefănescu, Matei Vlad) și în presă (Stelian Brezeanu, Emil Condurachi, Gheorghe Ioniță, Gheorghe Iscru, Mihai Maxim, Ștefan Ștefănescu), prin emisiuni la radio și televiziune (Stelian Brezeanu, Vasile Budrigă, Nicolae Ciachir, Emil Condurachi, Titu Georgescu, Gheorghe Iscru, Radu Manolescu, Mihai Maxim, Zoe Petre, Florența Preda).

În cadrul perfecționării prin doctorat, asist. Adina Berciu-Drăghicescu a susținut teza cu tema *Relațiile comerciale ale Țării Românești în secolele XIV—XVI*, asist. Doina Smârcea și asist. Ion Bulgrădean pregătesc teza, iar asist. Elisabeta Alecu pregătește susținerea referatelor.

În anul universitar 1980—1981 lector Zoe Petre a efectuat un stagiu ca lector asociat pe lîngă Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales din Paris, iar lector Mihai Maxim a beneficiat, ca bursier al A.I.E.S.E.E., de un stagiu de documentare științifică la Ankara.

Acad. prof. Emil Condurachi a fost ales vicepreședinte de onoare al Comitetului internațional de studii bizantine și a primit premiul „Gottfried von Herder", iar prof. Ștefan Ștefănescu a fost ales membru al Academiei europene de istorie de la Bruxelles.

Radu Manolescu

COLOCVIUL X AL INSTITUTULUI DE ARHEOLOGIE DIN BUCUREȘTI

Institutul de arheologie București, prin grija secției orînduirii comunei primitive, a organizat — începînd din anul 1972, în primele zile ale lunii decembrie — cîte un colocviu cu participarea a numeroși specialiști din întreaga țara și a unor colegi din străinătate. În timpul fiecărei sesiuni (cu durata de trei zile) sînt prezentate rapoarte, comunicări și informații prin care sînt studiate și dezbătute amănunțit problemele referitoare la o anumită epocă din îndelungata istorie străveche și veche (epoca neolitică, perioada de tranziție, epoca bronzului, prima epocă a fierului și epoca geto-dacică) a patriei. După cinci ani se reia ciclul de la început. Între timp, prin cercetările de suprafață, și mai cu seamă prin săpăturile sistematice, ca și prin noi sinteze sau monografii, documentarea pentru fiecare epocă se îmbogățește apreciabil, iar rezultatele se cuvin cunoscute și discutate. La fiecare colocviu sînt invitați (din institute și muzee) numai specialiștii ce se ocupă cu epoca ale cărei probleme sînt analizate în acel an.

Se cuvine subliniat și faptul că temele ce urmează a fi tratate de diferiți cercetători sînt alese și propuse lor de către organizatori, corespunzător cu preocupările fiecărui specialist și cu necesitățile lucrărilor Colocviului, așa fel ca prin tematica abordată să fie acoperit tot teritoriul țării și să fie analizate tematic problemele noi și importante privind epoca respectivă.

★

În anul 1981, lucrările manifestării științifice amintite, devenită tradițională, s-au desfășurat între 3 și 5 decembrie ca de obicei, în sala de ședințe a Institutului de arheologie.

Tema „COLOCVIULUI X al secției orînduirii comunei primitive" a fost: *„Evoluția comunităților din epoca neolitică de pe teritoriul României"*.

La lucrări au luat parte cercetători științifici și muzeografi din următoarele centre de activitate arheologică de pe tot întinsul țării: București (Institutul de arheologie, Muzeul de istorie al R.S.R., C.C.E.S.), Iași, Cluj-Napoca, Constanța, Tulcea, Focșani, Galați, Vaslui, Piatra Neamț, Suceava, Satu Mare, Carei, Oradea, Reșița, Hunedoara, Craiova, Cîmpulung-Muscel, Alexandria, Giurgiu, Oltenița și Călărași.

În raportul introductiv intitulat *Probleme privind neoliticul României*, Eugen Comșa s-a referit, mai întîi, la diferite probleme privind procesul neolitizării, care s-a produs datorită pătrunderii, din spre sudul Peninsulei Balcanice, a unor comunități neolitice evoluate, caracterizate prin practicarea cultivarii primitive a plantelor și creșterii vitelor. Ele trăiau în așezări prevăzute cu șanț de îngrădire și foloseau ceramică pictată. Acele comunități încă de timpuriu (aproximativ la începutul mileniului al VI-lea î.e.n.) au ocupat o mare parte din teritoriul Olteniei și sînt apoi atestate pînă departe spre nord, la Gura Baciului, lîngă Cluj-Napoca.

Pe acest fond, cu unele impulsuri din spre sud, s-a dezvoltat cultura Starčevo-Criș, alc cărei comunități prin „roire" de durată, treptat, au ocupat Banatul, Crișana, Transilvania și apoi au trecut prin trecătorile Carpaților Orientali în Moldova, ajungînd pînă aproape de Nistrul mijlociu. De asemenea, din părțile Moldovei, ele au coborît spre sud și au ocupat nord-

www.dacoromanica.ro

estul Munteniei (zona de dealuri), iar alte comunități înrudite, din spre Oltenia, s-au răspîndit în vestul Munteniei, pînă la Tîrgșor. Astfel, încă de timpuriu, respectiv încă din prima jumătate a mileniului al V-lea i.e.n., s-a produs prima unificare culturală și etnică a populației de pe cea mai mare parte a teritoriului României.

În cursul neoliticului mijlociu sînt documentate diferite culturi, în cadrul cărora, mai întîi în părțile de sud ale țării s-a produs trecerea treptată de la cultivarea primitivă a plantelor la agricultura incipientă prin folosirea în locul săpăligii a unor pluguri simple cu tracțiune animală. Tot atunci s-au schimbat tipurile de grîu cultivat și drept consecință a celor amintite s-a început un proces destul de rapid de trecere tot mai accentuată, de la viața semi-stabilă, de pînă atunci, la viața sedentară propriu zisă. Modificările profunde din domeniul activității economice au dus și la schimbarea tipului de așezare și a tipului de locuință, trecîndu-se de la bordeie la locuințe de suprafață, trainice.

În aceeași lucrare s-a subliniat importanta concluzie de ordin istoric, anume aceea că pe cea mai mare parte din teritoriul României, în cursul epocii neolitice se constată viețuirea unor grupuri culturale, înrudite între ele, caracterizate prin continuitate etnică și culturală de-a lungul unor perioade cu durată de peste un mileniu, pînă la sfîrșitul epocii.

Majoritatea culturilor descrise sînt documentate pe arii de răspîndire, care corespundeau cu cea mai mare parte a teritoriului țării (cultura Starčevo—Criș) sau cu regiuni întinse aflate atît la est, cît și la vest de Carpații Orientali (de exemplu culturile: Precucuteni și Cucuteni) sau pe ambii versanți ai Carpaților Meridionali (de exemplu culturile: Boian, Vinča) dovadă certă că niciodată, în perioada dată, Carpații nu au constituit o barieră între comunitățile din Moldova, Muntenia, Oltenia, Banat și Transilvania.

Corneliu N. Mateescu și dr. Ioan Voinescu, în comunicarea: *Reprezentarea graviditații pe figurinele neolitice de la Dunărea de Jos și Mijlocie*, au realizat o sinteză despre această problemă. S-au precizat tipurile de figurine întîlnite în diferite culturi și semnificația lor. Frecvența acestor figurine, în tot cursul epocii neolitice, prezintă o variabilitate destul de mare (între 4—40%) față de celelalte categorii, diferită de la o cultură la alta. Majoritatea specialiștilor le pun în legătură cu cultul fertilității.

Ing. Gh. Giță și Corneliu N. Mateescu: *Asupra albului ornamental de pe ceramica din faza Vădastra II de la Vădastra.*

S-au luat probe atît din materia albă ce a fost folosită la incrustarea decorului excizat al ceramicii, cît și concrețiuni calcaroase din zona așezării. Probele au fost analizate prin metode multiple. Pe baza rezultatelor s-a ajuns la concluzia că se folosea materie primă locală, pentru realizarea culorii albe utilizată la incrustarea vaselor și a figurinelor din faza Vădastra II.

O descoperire ieșită din comun, importantă, a fost făcută de Marin Nica (Craiova) și prezentată în comunicarea: *Neoliticul timpuriu din Oltenia (În lumina descoperirilor de la Circea și Grădinile).* Cercetătorul amintit, studiind prin săpături una din cele mai vechi așezări neolitice cunoscute pînă acum din Oltenia, de lîngă satul Grădinile (jud. Olt), aflată într-o zonă de sol umed, în cuprinsul unei locuințe, alături de o serie de vase de lut ars, cu decor pictat specific, a scos la lumină un vas neolitic lucrat din lemn, păstrat întreg pînă în zilele noastre. Vasul lucrat cu măiestrie deosebită, se aseamănă în privința formei și decorului în relief cu vasele obișnuite de lut ars din perioada dată. Tot acolo, el a mai găsit și alte cîteva funduri de vase de lemn. Este prima descoperire de acest fel din sud-estul Europei.

În comunicarea sa Doina Galbenu a expus datele despre rezultatele săpăturilor din *Așezarea de tip tell de la Cerătu.* Stratul de cultură era gros de 2,5 m. Sînt documentate fazele Sălcuța I, II și III. Sînt și unele materiale izolate de tip Sălcuța IV. S-a săpat aproximativ un sfert din suprafața stațiunii. S-a acordat o atenție deosebită resturilor de locuințe. Sălcuța I este caracterizată prin colibe, celelalte faze (Sălcuța II și III) prin locuințe de suprafață. În expunere s-au descris metodele de construcție și materialele folosite.

Mihai Șimon a prezentat comunicarea: *Cu privire la relațiile dintre culturile Varna și Gumelnița.* S-a făcut o comparație amănunțită a elementelor de cultură materială specifice celor două culturi. S-a subliniat faptul că în domeniul ceramicii majoritatea formelor se întîlnesc în ambele culturi.

Din seria săpăturilor de salvare care se fac pe valea Mostiștei, Done Șerbănescu a prezentat rezultatele săpăturilor recente de la Vlădiceasca. Este un tell (100 × 40 m; 5 m înălțime). În 1980—1981 s-au cercetat prin săpături 1800 m p din nivelurile superioare ale stratului Gumelnița și 1100 m p din întreg stratul Gumelnița. S-au delimitat, la bază, trei niveluri Boian. Ultimul este din faza Vidra, etapa Vărăști. Urmează nivelurile Gumelnița din fazele Gumelnița A 1, A 2 și faza Jilava. Pe tell sînt și resturi de așezare getică. S-a făcut în continuare o descriere amănunțită a locuințelor și a materialelor din stratul Boian și din cel Gumelnița.

Alexandrina Alexandrescu *Un mormînt neolitic la Zimnicea.* În cadrul marelui complex de la Zimnicea, printre altele, în ultimii ani s-a găsit și un mormînt neolitic izolat. Scheletul era

www.dacoromanica.ro

chircit accentuat, pe partea stîngă, orientat V—E. Drept inventar s-au descoperit mărgele plate, în dreptul bazinului. Ele probabil fuseseră fixate pe un fel de centură.

Viorica Mihai (Giurgiu) *Ritualul funerar în necropola neolitică descoperită la Dridu.* S-au cercetat cîteva morminte de inhumație: unul era întins pe spate, altele chircite pe stînga sau pe dreapta. Autoarea consideră că unele au fost decapitate la înmormîntare. Concluzie contestată de alți specialiști. S-a găsit și o groapă funerară rotundă în care se aflau două schelete umane și un altul de capră, la picioarele lor. Autoarea este de părere că mormintele pot fi atribuite perioadei timpurii a epocii neolitice.

Ion Spiru (Alexandria) *Descoperiri neolitice recente în cuprinsul județului Teleorman.* Neobositul arheolog amator a făcut noi cercetări arheologice de suprafață cu care prilej a descoperit un număr apreciabil de așezări gumelnițene. În prezent numărul lor depășește cifra de o sută, dovedind că în zonă densitatea populației gumelnițene era mare în comparație cu situația din estul Munteniei.

În ziua de 4 decembrie 1981 s-au continuat lucrările cu raportul prezentat de Silvia Marinescu-Bîlcu *În legătură cu originea și evoluția neoliticului și eneoliticului din Moldova.* S-au aprofundat diversele păreri referitoare la neolitizarea ținuturilor din estul României. În expunere s-au adus argumente că procesul a fost provocat și desăvîrșit de comunitățile Starčevo-Criș pătrunse dinspre Transilvania. Ele s-au răspîndit pe tot întinsul Moldovei, pînă dincolo de Prut. S-au analizat raporturile comunităților din neoliticul timpuriu din Moldova și cele din regiunile vecine din jur. Autoarea nu este de acord cu ipoteza de lucru (formulată de Eugen Comșa) că în N—E Moldovei ar putea exista așezări ale purtătorilor culturii Bugo-nistriene. După părerea sa arealele Starčevo-Criș, Bugo-nistriană și a ceramicii liniare au putut veni în contact numai în preajma Nistrului mijlociu.

Semnalăm o observație remarcabilă că unele așezări din faza Precucuteni II au apărut, într-o anumită regiune, înainte de sfîrșitul fazei Precucuteni I. Autoarea s-a referit apoi la formarea și evoluția culturii Cucuteni. Este de părere că această cultură s-a format în sud-vestul Moldovei și nord-estul Munteniei. Exclude zona de S—E a Transilvaniei, căci acolo nu există stațiuni din faza Precucuteni III, care constituie fondul principal.

Autoarea mai susține că trecerea de la faza Cucuteni A—B la Cucuteni B s-a produs pe bază de evoluție internă, fără ca elementele Cucuteni C să fi jucat vreun rol.

Nicolae Ursulescu (Suceava) *Probleme ale neoliticului timpuriu în Nordul Moldovei.* S-au prezentat rezultatele săpăturilor dintr-o așezare de tip Criș, din „Parcul cetății" de la Suceava. Stratigrafic s-au delimitat patru etape evolutive. Primele complexe pot fi puse în legătură cu faza Starčevo III (periodizarea Vl. Milojcic), majoritatea corespund fazei Starčevo IV. Autorul comparînd materialele de la Suceava cu cele din alte așezări Criș din Moldova constată că în niv. I de la Suceava se găsesc cele mai apropiate analogii pentru materialele de la Valea Lupului, iar cele de la Glăvănești Vechi sînt similare celor din niv. II și III de la Suceava. Se arată că în zonele nordice, periferice ale culturii Criș, s-a produs un proces de involuție. Se remarcă descoperirea în niv. IV de la Suceava a unei cantități apreciabile de ceramică cenușie. O serie de fragmente avînd decor canelat reprezintă aportul ceramicii liniare vechi.

Dan Monah și Gh. Dumitroaia (Piatra Neamț) *Complexul ritual Precucuteni II din tellul de la Poduri Dealul Ghindaru.* În cuprinsul unei locuințe cu două vetre într-un vas cu capac și cu un alt vas deasupra, s-au găsit numeroase figurine de tip Precucuteni II, redînd adulți și copii. Nu sînt două figurine la fel. Tot acolo se aflau și o serie de scăunele miniaturale de lut ars. După părerea lui Dan Monah populațiile neolitice și mai ales cele eneolitice au avut o mitologie și un panteon, format din divinități „specializate" cu anumite „atribute". Figurinele de la Poduri serveau la ceremonii rituale.

Figurinele de la Poduri au fost analizate de Linda Ellis (doctorandă din S.U.A., aflată în țară pentru documentare). Rezultatele au fost expuse în comunicarea *Caracterizarea tehnologică a pastei figurinelor de la Poduri, jud. Bacău.* S-a constatat că toate figurinele cu decor pictat erau formate din două jumătăți (stînga și dreapta) modelate separat și apoi sudate. Exteriorul unora a fost acoperit cu straturi subțiri de lut. Figurinele aveau decor incizat și pictat. Acestea din urmă erau acoperite mai întîi cu un înveliș de culoare albă pe care se pictau linii roșii. Toate figurinele analizate au fost arse oxidant, la temperatură constantă, în cuptoare cu cameră de ardere.

Rodica Iancu *Contribuție în legătură cu tipologia statuetelor Starčevo-Criș de pe teritoriul României.* Lucrarea constituie o sinteză despre figurinele Starčevo-Criș. Analiza a numeroase piese a permis autoarei să le împartă în patru tipuri principale, cu unele variante. Fiecare tip a fost descris cu toate caracteristicile sale. S-a făcut precizarea că este o clasificare din punct de vedere tipologic și nu cronologic. Figurinele studiate corespund în timp fazelor Starčevo III și IV.

Mihai Șimon *Rezultatele săpăturilor de salvare din tellul de la Șeinoiu.* Așezare de tip tell de formă rotundă, cu diametrul de 60—80 m, cu șanț de apărare. S-au delimitat cinci niveluri din care 2 avînd la bază resturi de locuințe distruse prin foc, la baza celorlalte 3 sînt rămășițe de locuințe nearse, părăsite. Autorul prezintă [illegible] categorii de materiale scoase

www.dacoromanica.ro

la lumină. Încadrarea cronologică ridică unele probleme. În mare așezarea poate fi datată în faza Jilava (— Gumelnița B). În porțiunea săpată s-au găsit izolate un ciob de tip Cernavodă I și un altul de tip Glina.

Silvia Marinescu-Bîlcu, Alexandra Bolomey, Marin Cârciumaru și Adrian Muraru *Aspecte ecologice și economice ale stațiunii cucuteniene din faza A 4 de la Drăgușeni, jud. Botoșani.* Autorii au realizat un studiu pluridisciplinar (arheologie, paleofaună, palinologie și geologie) deosebit de util — este un exemplu demn de urmat — privind o importantă așezare cucuteniană.

Așezarea a fost formată într-o perioadă cînd zona avea caracter de silvostepă. Spectrul polinic s-a schimbat rapid după aceea, ca urmare tăierii copacilor necesari construirii locuințelor. Stațiunea s-a întins pe aproape toată suprafața „Ostrovului". Locuințele erau cu platformă, cu suprafața între 30—60 m. p. S-au analizat uneltele, cu o atenție specială asupra tipurilor de roci și cu precizarea zăcămintelor din care provin. Creșterea vitelor predomina în raport cu vînătoarea. Atrage atenția faptul că în așezările de la Drăgușeni polenul de cereale este în cantitate foarte redusă. dovadă că „ogoarele" erau la oarecare distanță de ele.

Stațiunea de la Drăgușeni aparține unui facies regional al etapei Cucuteni A 4.

Ion T. Dragomir (Galați): *Probleme privind neoliticul din sud-estul Moldovei.* Autorul a realizat o scurtă sinteză privind evoluția neoliticului din acea parte a țării. Sînt menționate cîteva descoperiri tardenoisiene. Singura așezare de tip Criș se cunoaște la Munteni (N de Tecuci). Din perioada următoare sînt urme de așezare de tip Giulești (Stoicani și Sucevani). După aceea regiunea a fost locuită destul de intens de comunitățile de tip Stoicani-Aldeni (— Aldeni II), cu o evoluție împărțită în trei faze.

Așezări de tip Cucuteni sînt atestate numai în partea de nord a jud. Galați.

P. Hașotti (Constanța) *Probleme privind începutul culturii Hamangia.* Au fost analizate datele referitoare la neoliticul aceramic din Dobrogea, care nu este încă dovedit. De asemenea, nu s-a găsit pînă acum nici o așezare din neoliticul timpuriu. În stadiul actual, pe temeiul contactelor cu cultura Boian se poate afirma că începutul culturii Hamangia a fost paralel cu acela al culturii Boian, respectiv cu faza Bolintineanu. Nu se exclude posibilitatea existenței unei faze mai vechi, care încă nu s-a descoperit.

Gh. Lazarovici (Cluj-Napoca) *Problema protoneoliticului și geneza neoliticului timpuriu în zona Porților de Fier.* Autorul a prezentat amănunțit problemele culturii Lepenski Vir-Schela Cladovei și raporturile lor cu complexe din ținuturile sudice. S-au descris elementele specifice. Importante sînt mai ales relațiile cu cultura Starčevo. Este de parere că se poate susține o dăinuire a comunităților Schela Cladovei pînă la răspîndirea, în zonele învecinate la vest, a celor de tip Starčevo. Mai tîrziu, acestea din urmă au înaintat de-a lungul Dunării spre est dislocînd și asimilînd resturile populației de tip Schela Cladovei.

Elena Lăzurcă (Tulcea): *Cercetări arheologice în așezarea neolitică de la Carcaliu, jud. Tulcea.* Prin săpăturile făcute s-au delimitat și studiat amănunțit cîteva locuințe de suprafață, rectangulare, cu vetre. Face excepție una care are cuptor. Inventarul este foarte bogat în material ceramic. Uneltele de silex sînt puține. Așezarea aparține fazei Gumelnița A 2. S-au găsit și cîteva cioburi de „import" de tip Cucuteni A 3. Se menționează o categorie deosebită. Sînt fragmente din pastă cu multe scoici pisate, dar și cu resturi vegetale. Ele au decor din adînciturі pe buză, apoi altul făcut cu șnurul și cercuri imprimate. Categoria este atribuita începutului culturii Cernavodă I.

În ziua de 5 decembrie 1981 au fost prezentate comunicările:

Attila László (Iași): *Probleme ale culturii Cucuteni—Ariușd din Transilvania, în lumina rezultatelor săpăturilor de la Malnaș,* S-a arătat că pînă în prezent s-au descoperit 61 a ezări (pe teritoriul a 50 de localități). În stadiul actual al cercetarilor este greu să se includă SE Transilvaniei în zona de formare a culturii Cucuteni—Ariușd. Aspectul Ariușd a încetat în cursul fazei Cucuteni A. În regiune totuși sînt semnalate unele materiale de tip Cucuteni A B și B. Un vas de tip Cucuteni A—B s-a găsit și la Malnaș. Este însă greu de răspuns în ce context apar aceste materiale. În așezarea Malnaș s-au delimitat 3 niveluri. S-a acordat o atenție deosebită locuințelor, modului de construcție. Unele sînt cu platformă. Au vetre pe pat de pietre. Lîngă una din vetre se afla o banchetă.

Marian Neagu (Călărași): *Figurină de tip Bolintineanu de la Piscu Crăsani.* Figurina aparține unui tip încă necunoscut în cultura Boian. Caracteristic este faptul că pe față este redată o mască de formă triunghiulară, iar ochii sînt reprezentați prin înțepături. Corpul este cilindric. Tipul de figurină se datorește unei influențe din aria Vinča.

Adriana Oprinescu (Reșița): *Considerații privind așezările eneolitice de la Cuptoare și Slatina—Timiș, jud. Caraș-Severin.* Pînă în prezent în Banat sînt cunoscute 24 așezări de tip Tiszapolgar. În prima din așezările amintite, stratul de cultură are grosimea maximă de 1 m. S-au delimitat 3 niveluri Sălcuța. Materialele strînse documentează practicarea cultivării plantelor și creșterea vitelor.

www.dacoromanica.ro

La Slatina—Timiș este documentată cultura Vinča și apoi o fază tîrzie a culturii Tiszapolgar (cupe cu picior înalt, cu ferestruici, cercuri imprimate, uneori incrustate cu alb). Se constată elemente de sinteză între Sălcuța și Tiszapolgar.

Gh. Lazarovici (Cluj-Napoca) și Zoia Kalmar (Cluj-Napoca): *Sanctuarul vinčian de la Parța.* Printre ruinele unei construcții — sanctuar s-au descoperit fragmentele unor figuri mari antropomorfe, din lut, care fuseseră fixate pe un soclu-altar masiv, dreptunghiular. S-au descris amănunțit fragmentele păstrate din figuri. Complexul datează din faza Vinča B 1.

Doina Ignat (Oradea): *Un aspect mai puțin cunoscut în cadrul ceramicii pictate din nord-vestul României.* La Vărzari s-a cercetat conținutul unei gropi. Din pămîntul de umplutură s-au strîns numeroase cioburi din care majoritatea cu decor pictat, cu culoare închisă. Sînt benzi de linii subțiri mărginite de linii late. La Vărzari sînt motive din linii paralele cu cruciulițe. Materialele se aseamănă cu cele de la Oradea Salca și în parte cu cele de la Săcuieni.

Florin Drașovean, Tiberiu Mariș și Mihai Rotea (Hunedoara): *Descoperiri recente din epoca neolitică în jud. Hunedoara.* A fost cercetată o așezare din marginea orașului Hunedoara. S-au delimitat șase straturi de cultură. Aici ne interesează cel inferior Starčevo—Criș, cu ceramică pictată cu negru (motive: ghirlande simple și duble, cupe cu picior înalt de influență vinčiană). Plastica este slab reprezentată. În așezare mai este atestat un strat din perioada tîrzie a epocii neolitice, apoi materiale de tip Coțofeni, Wietenberg și altele mai tîrzii, inclusiv feudale timpurii din sec. IX—X.

Tiberiu Mariș (Hunedoara): *O așezare neolitică la Zlești, jud. Hunedoara.* În secțiunile făcute s-a constatat că stratul de cultură are numai 50—60 cm grosime. S-au cercetat două terase. Pe cea notată cu A sînt urme de locuire din faza Vinča B 2, iar pe terasa B vestigii aparținînd vieții din faza Vinča B2—C.

Zoia Kalmar (Cluj-Napoca): *Descoperiri inedite din epoca neolitică, în Țara Hațegului.* Autoarea a făcut o prezentare utilă a materialelor neolitice, de tip Turdaș și Petresti, descoperite în diferite așezări de pe întinsul jud. Hunedoara. Materialele respective se păstrează într-o colecție particulară din orașul Hunedoara.

În programul manifestării au fost incluse și alte comunicări privind probleme și zone nemenționate în darea noastră de seamă, întrucît, — din motive obiective — colegii care urmau să le prezinte nu au putut participa la lucrări.

În cuvîntul de încheiere s-a subliniat că activitatea desfășurată cu prilejul Colocviului X a fost deosebit de utilă pentru progresul cercetărilor privind epoca neolitică de pe teritoriul României.

Ținînd seama de totalitatea datelor prezentate în comunicări, rezultă și unele probleme asupra cărora se cuvine să se insiste în cercetările din anii următori:

Pe harta neoliticului sînt încă unele pete albe asupra cărora trebuie să-și îndrepte atenția specialiștii din institute și cei din muzeele județene locale. În această privință, deosebit de importantă este problema neoliticului timpuriu din Dobrogea. Astfel de așezări există cu certitudine și ar trebui căutate în vaile din sudul Dobrogei. O pată albă o reprezintă și neoliticul din județele Bistrița-Năsăud și Maramureș. În ultimii ani s-au făcut unele descoperiri în jud. Bistrița-Năsăud, dar ele sînt încă izolate și majoritatea sînt complexe modeste nedatate.

Este necesară intensificarea cercetărilor arheologice de suprafață în toate județele țării, numai așa vom putea delimita cu toată exactitatea aria de răspîndire a fiecărei culturi, faze și etape. Numai așa vom putea cunoaște densitatea populației neolitice dintr-o zonă sau alta, precum și dinamica acelor comunități. Astfel se va completa harta neoliticului și se vor putea alege mai judicios stațiunile care ar trebui cercetate prin săpături sistematice și cele ce se cuvin a fi salvate de distrugere din cauza apelor, a lunecărilor de teren și din alte cauze.

Este de dorit ca în cercetările de teren (în principal în timpul săpăturilor) și în monografiile diferitelor așezări să se acorde o atenție mai mare problemelor activității economice din epoca neolitică și anume: cultivarea primitivă a plantelor, creșterea vitelor și vînătoarea (cu proporțiile respective). De asemenea, sînt o serie de probleme deosebit de interesante ca: eventuala exploatare a zăcămintelor de aramă și de aur; exploatarea silexului și altor roci utile. Subliniem că studiile parțiale realizate pînă acum duc la concluzii istorice demne de reținut.

Este necesară folosirea judicioasă a diferitelor metode specifice, mai cu seamă metoda statistică trebuie folosită cu mare grijă, numai în corelație judicioasă cu celelalte categorii ale culturii materiale. Altfel, rămîne sterilă din punct de vedere istoric.

Este necesară punerea în aplicare a cercetărilor pluridisciplinare, în cît mai multe așezări în toate culturile și zonele țării.

Este necesară punerea în aplicare, în cercetarea neoliticului și a unor noi metode, cu sprijinul specialiștilor din alte domenii: de ex. cercetări geomagnetice, dendrocronologia și altele.

Este necesară săparea în întregime și a altor așezări, anume în Dobrogea, Oltenia, Banat,

www.dacoromanica.ro

Transilvania, Crișana. Astfel, vom putea calcula cu oarecare aproximație numărul locuitorilor din cuprinsul lor și alte probleme privind sistematizarea repartiției locuințelor și anexelor.

Nu trebuie neglijate problemele referitoare la tipurile de așezare (simple sau fortificate) și de locuință. Mai cu seamă acestea din urmă trebuie studiate cu toată atenția, deoarece interpretarea lor poate duce la concluzii importante.

Este necesară publicarea, pe cît posibil ritmică a materialelor neolitice (a tuturor elementelor de conținut, pînă la cele mai mărunte) și concluziile desprinse din studierea lor, căci numai așa vom ajunge treptat la realizarea unor sinteze pe culturi și pentru întreaga epocă neolitică de pe teritoriul României.

*

În cursul celor trei zile cît au durat lucrările Colocviului X, la sfîrșitul fiecărei ședințe de dimineață și de după amiază s-au dus discuții cu privire la comunicările prezentate. Cu același prilej s-a făcut un rodnic schimb de idei.

Lucrările manifestării științifice prezentate, ca și discuțiile s-au desfășurat într-o atmosferă colegială.

Eugen Comșa

CRONICA

În ziua de 15 decembrie 1981 în fața comisiei de doctorat a Institutului de studii istorice și social politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Evoluția României în anii revoluției popular-democratice* elaborată de *Ion Alexandrescu*.

Lucrarea cuprinde următoarele capitole: Cap. I. „Evoluția economiei românești în perioada premergătoare revoluției de eliberare socială și națională"; Cap. II. „Economia României în perioada războiului antihitlerist"; Cap. III. „Politica economică-socială a guvernului revoluționar democrat"; Cap. IV. „Relațiile economice externe ale României în anii 1944—1947". În afara acestor capitole lucrarea mai cuprinde: „Introducere"; „Încheiere"; „Bibliografie selectivă".

Comisia de doctorat a fost alcătuită din dr. Nicolae Copoiu șef de sector la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., președinte; conf. univ. dr. Gheorghe Zaharia, director adjunct științific al Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., conducător științific; general-maior dr. Ilie Ceaușescu, prof. univ. dr. Ștefan Lache, dr. Gheorghe Tuțui, membrii.

În unanimitate comisia a acordat lui *Ion Alexandru* titlul științific de *doctor în istorie*.

www.dacoromanica.ro

CARTEA ROMÂNEASCĂ ŞI STRĂINĂ DE ISTORIE

DINU C. GIURESCU, *Istoria ilustrată a românilor*, Edit. Sport-Turism, Bucureşti, 1981, 640 p.

Ajuns la vîrsta marilor împliniri, Dinu C. Giurescu a sporit patrimoniul istoriografiei româneşti c ı o amplă şi prestigioasă lucrare de sinteză despre trecutul poporului român din cele mai vechi timpuri pînă în contemporaneitate.

Format la temeinica şcoală a medievisticii româneşti, Dinu C. Giurescu a devenit el însuşi, urmînd pilda iluştrilor înaintaşi, unul dintre promotorii săi cei mai de seamă. Timpul de aproape trei decenii de activitate ştiinţifică i-a prilejuit aprofundarea unor momente şi perioade istorice de maximă importanţă pentru istoria patriei, cărora le-a dedicat mai multe studii şi lucrări, caracterizate prin înaltă profesionalitate şi erudiţie, rezultante incontestabile ale formaţiei istorice deja menţionate.

Ultima sa lucrare ştiinţifică este efortul îndelungat şi statornic al studierii temeinice a întregii istorii a românilor, pe baza unei vaste şi atît de diverse istoriografii naţionale şi străine, menite a scoate în evidenţă trăsăturile definitorii ale fiecărei epoci, iar în cadrul său a momentelor fundamentale, care marchează procesul evolutiv al societăţii româneşti.

Nu numai o bogată şi atît de interesantă ilustraţie, care onorează în mod desăvîrşit însuşi titlul cărţii, adeseori prin noutate şi inedit, dar şi date, reflectate în tabele statistice, formulări şi interpretări noi ale unor fenomene şi evenimente istorice sporesc valoarea lucrării, făcînd-o deosebit de utilă celor mulţi şi interesaţi în cunoaşterea istoriei patriei. Ea îngăduie specialiştilor o privire de ansamblu, atît de necesară urmăririi procesului istoric. Reproducerile din cele mai importante izvoare istorice şi datele statistice atît de numeroase sînt menite a satisface exigenţele actuale de informare. Schiţele şi hărţile, desenele, bibliografia selectivă de la finele fiecărui capitol, indicele de nume facilitează înţelegerea cît mai completă a textului, concis, lapidar, accesibil unor categorii largi şi diverse de cititori.

Fără îndoială, Editura Sport-Turism, sub conducerea dr. Gh. Constantinescu, a înfăptuit un veritabil eveniment cultural prin publicarea *Istoriei ilustrate a românilor*, încă una din sintezele de prestigiu apărute în ultimele decenii.

În tratarea istoriei sale a românilor, Dinu C. Giurescu nu s-a lăsat copleşit de lucrările de acelaşi gen elaborate de savanţi de renume. Folosindu-le metoda, le-a depăşit informaţia şi adeseori interpretarea faptelor şi evenimentelor, în lumina unor noi considerente şi exigenţe, generate de tratarea materialistă a istoriei.

Într-un prim capitol al lucrării sale, Dinu C. Giurescu defineşte cadrul geografic în care au trăit strămoşii, s-a format şi a evoluat poporul român pînă în zilele noastre. Un teritoriu armonios, înmănunchind în chip providenţial, atît de proporţional, toate formele de relief, inclus în zona sud-estică a continentului, dispune de însemnate bogăţii ale solului şi subsolului. El a îngăduit locuirea din cele mai vechi timpuri, rămînînd, esenţialmente, neschimbat de-a lungul celor 2500 de ani. Dacă natura a fost darnică, aşezarea geografică „în calea răutăţilor" a cauzat multe suferinţe poporului român, limitîndu-i şi întîrzîndu-i evoluţia în concertul civilizaţiei europene. Vicisitudinile aşezării geografice au determinat la o intimă şi mereu accentuată legătură cu natura, codrul devenind frate cu românul. Citate, dintre cele mai semnificative, sînt reproduse de autor din operele marilor înaintaşi, spre a ilustra temeinicul adevăr.

Mai multe capitole sînt dedicate istoriei străvechi şi vechi, începînd cu cele dintîi aşezări omeneşti şi pînă în zorii istoriei medievale, cînd apare şi se dezvoltă distinct noul popor romanic de la Dunăre. Rînd pe rînd sînt tratate diversele epoci istorice, periodizate în funcţie de materialul arheologic predominant. Reproducerile fotografice, desenele, hărţile ajută la formarea unei imagini cît mai complete şi sugestive asupra trecutului cel mai îndepărtat de vieţuire omenească pe teritoriul României. Sugestive sînt mai ales reconstituirile prin desene a imaginilor unor unelte, arme, podoabe, îmbrăcăminte, ceramică din timpuri străvechi.

Un loc aparte în tratare îl ocupă istoria strămoşilor poporului român, daco-geţii, care alcătuiau un singur popor. Se insistă asupra

www.dacoromanica.ro

interpenetrării a diverse curente de civilizaţie antică, asupra apogeului civilizaţiei geto-dace în timpul lui Burebista, cînd strămoşii românilor s-au reunit într-un singur stat, apoi în timpul lui Decebal, cînd începe declinul, sub loviturile repetate ale Imperiului roman, care au sfîrşit prin cucerirea Daciei.

Înainte de a trece la tratarea noii civilizaţii rezultate din sinteza daco-romană, autorul stăruie mai îndelung asupra trăsăturilor definitorii ale civilizaţiei geto-dace.

O primă concluzie se referă la numărul foarte mare al geto-dacilor, care le-a permis supravieţuirea şi participarea, sub multiple aspecte, la noua civilizaţie întemeiată în Dacia romană. Nimic din ce este demn de luare aminte nu este omis de Dinu C. Giurescu, pentru a demonstra nobilele virtuţi ale geto-dacilor, sensibilitatea lor spirituală şi diversitatea activităţii materiale. În final, autorul insistă, în temeiul unor incontestabile rezultate ale cercetării ştiinţifice, asupra rolului geto-dacilor în formarea poporului român, ajungînd într-o manieră proprie la o importantă judecată de valoare: „Dacă romanismul a rămas definitiv ca un element esenţial în stinga Dunării a fost fiindcă, purtător al unei civilizaţii superioare, a cîştigat pe oamenii pămîntului, pe geto-daci aflători atunci de peste 2000 de ani în ţinuturile dintre Tisa, Carpaţi, Dunăre şi Mare" (p. 50).

Autorul atribuie un rol esenţial sintezei daco-romane în formarea poporului român. În baza a numeroase lucrări şi studii, rezultate ale unor stăruitoare investigaţii documentare, Dinu C. Giurescu ajunge la concluzia că „în noua provincie constituită în 106 e.n., dacogeţii formau temeiul populaţiei" (p. 58). Se insistă, apoi, asupra noilor elemente de civilizaţie materială şi spirituală, precizîndu-se că procesul de romanizare a început de la oraşe spre sate, prin colonişti, veterani şi integ area aşezărilor săteşti dacice în realităţile lumii romane. În acest fel, procesul s-a precipitat, încît în decursul a numai cîteva generaţii, numele localnicilor s-au transformat în nume romane. Treptat dacii se consideră parte constitutivă a lumii romane: „A fost opţiunea individuală şi colectivă a oamenilor pămîntului pentru lumea romană; opţiunea lor s-a materializat în limba vorbită de ei, în latină, şi mărturia acestei alegeri definitive s-a păstrat pînă în contemporaneitate. R mâna de astazi derivă din latina populară vorbită în ţările dunărene în timpul stăpînirii romane" (p. 68). În genere, poporul român s-a format paralel şi în acelaşi chip cu celelalte popoare romanice, cu deosebirea majoră că s-a separat de ele prin interpunerea slavilor meridionali şi a fost supus unor influenţe specifice, în aria geografică în care se afla.

Un interesant capitol este afectat daco-romanilor şi românilor în mileniul mijlociu şi a general proprii instituţii, în primul rînd ţiilor. Populaţia romanizată, în număr covîrşitor, a rămas în Dacia după retragerea aureliană, continuînd vechile sale îndeletniciri. Rînd pe rînd sînt menţionate argumentele de necontestat ale trăirii neîntrerupte a dacoromanilor pe teritoriul lor de formare, apoi a poporului român, din momentul apariţiei sale ca popor romanic distinct, atît faţă de vecini, cît şi de alte popoare de origine latină. Mai multe desene, hărţi, reproduceri fotografice de materiale arheologice întregesc imaginea atît de sugestiv determinată de text. Nu retragerea la munte, ci retragerea la pădure, existentă mai peste tot, adică la munte, deal, cîmpie, caracterizează viaţa poporului romanic de la Dunăre în epoca migraţiilor. Autorul reţine atenţia cititorilor săi cu aspecte esenţiale ale procesului de creştinare a daco-romanilor şi românilor, ale relaţiilor lor cu imperiul roman şi cu cel bizantin, cu popoarele migratoare, insistînd asupra relaţiilor cu slavii, pe care i-au asimilat şi de la care au primit influenţe în limbă şi cultură, apoi relaţiile cu ungurii, care au cucerit Transilvania, şi în final cu pecenegii, cumanii şi tătarii.

Loviturile date de invazia tătară au facilitat procesul deja întîrziat, din multiple cauze, al întemeierii celor două state feudale româneşti independente, Ţara Românească şi Moldova, eveniment de inestimabilă importanţă în istoria naţională şi europeană.

De la formaţiunile politice prestatale, la întemeierea statelor feudale româneşti s a petrecut un fenomen tipic românesc de înjghebare a unor uniuni de obşti în cnezate şi voievodate, în aşa-numite „ţări" româneşti.

Prin întemeierea lor, statele feudale româneşti erau totodată independente şi centralizate. Voievodatul Transilvaniei, însuşi, cel cucerit treptat de regalitatea maghiară, a rămas autonom de-a lungul evului mediu, sub diverse dominaţii străine, întrucît „românii formau majoritatea absolută a populaţiei" (p. 114). Şi în Dobrogea a existat o continuitate daco-romană, apoi românească. În această provincie, stăpînirea romană şi romano-bizantină s-a exercitat fără întrerupere timp de peste 600 de ani, începînd cu secolul I. e.n.

Un amplu capitol se referă la realităţile politice româneşti în decursul secolelor XIV—XVIII. Autorul stabileşte ca fapt primordial existenţa politică neîntreruptă a statelor feudale româneşti, în pofida instaurării dominaţiei străine, mai puţin accentuată, iniţial, apoi tot mai apăsătoare, începînd din secolul al XVI-lea pînă la sfîrşitul regimului turco-fanariot. Într-o succintă caracterizare generală, Dinu C. Giurescu formulează temeinice judecăţi de valoare, menite să pună în evidenţă dîrzenia şi tenacitatea cu care poporul român

www.dacoromanica.ro

statul. Ca o trăsătură dominantă a luptei românilor în evul mediu, dar şi în continuare, se subliniază că „Muntenia şi Moldova nu au dus o politică de cuceriri şi anexiuni, iar efortul lor maxim a fost îndreptat spre apărarea pămînturilor proprii" (p. 123).

O îndelungată epocă de rezistenţă şi de apărare a fiinţei de neam şi de stat este întregul ev mediu românesc.

În diverse etape ale evoluţiei lor, ţările române au fost în prima linie de apărare contra invaziilor lor dispre est şi sud: „Succesele românilor au oprit temporar ofensiva otomană, dar nu puteau compensa enorma disproporţie de forţe" (p. 127). Prima fază a luptelor contra invaziei otomane are loc în timpul lui Mircea cel Batrîn, după care preia rezistenţa antiotomană Iancu de Hunedoara, apoi Vlad Ţepeş, Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul, care pentru prima dată înfăptuieşte unirea ţărilor române.

Autorul nu pierde nici un moment din vedere legăturile permanente existente între cele trei ţări româneşti, unitatea de neam reflectată în limbă, obiceiuri, scrieri etc. Aceste legături se accentuează mai ales în secolul al XVI-lea. Toate cele trei ţări româneşti au păstrat aceleaşi relaţii cu Poarta otomană. Dealtfel conţinutul acestor relaţii speciale este bine determinat într-un subcapitol aparte (p. 142—143).

Realităţile economice şi sociale, în aceeaşi perioadă de timp, sînt pe larg analizate, într-un capitol, care se dovedeşte deosebit de interesant sub multiple aspecte. Mai întîi evoluţia uneltelor agricole, apoi cultivarea de plante noi, pe lîngă vechile îndeletniciri, tot mai lucrative prin perfecţionarea utilajului agricol şi gospodăresc. Numeroase desene, reproduceri fotografice întregesc imaginea asupra producerii diverselor bunuri materiale. Surplusul, destinat comerţului, contribuie şi el permanent la întreţinerea legăturilor între cele trei ţări româneşti. Procesul de producţie este urmărit în toate fazele sale, iar cel de schimb de la primele începuturi, pînă la acumulările primitive de capital, accentuate mai ales după 1750. Sînt astfel urmărite cu tenacitate fazele evoluţiei neîntrerupte a vieţuirii românilor pe teritoriul moştenit de la iluştrii lor înaintaşi, în care s-au aşezat, de-a lungul secolelor, şi alte populaţii, precum secuii, ungurii, saşii şi şvabii, bulgarii, tătarii, rutenii, grecii etc.

Din toate investigaţiile întreprinse, Dinu C. Giurescu ajunge la concluzia că „Transilvania a fost un adevărat rezervor etnic românesc din care populaţia s-a revărsat în toate direcţiile, mai ales spre sud şi est de Carpaţi" (p. 216). Şi în sprijinul afirmaţiei sale aduce dovezi incontestabile, rezultate din studierea atentă a izvoarelor istorice.

Clasele sociale, ponderea fiecăreia, în diversele etape ale dezvoltării istorice, cea a ţăranilor fiind copleşitoare, întrucît reprezenta marea majoritate a populaţiei, sînt supuse unei analize atente, datele statistice reflectînd şi ele preocuparea statornică a autorului pentru o argumentare temeinică, adeseori originală, rezultată din cercetări care au făcut obiectul unor monografii şi studii proprii, remarcabile contribuţii la medievistica românească (A se vedea paginile 220—226).

Contradicţiile între diversele clase au dus inevitabil la tensiuni şi conflicte sociale, care au fost o permanentă realitate a istoriei poporului român. Succint, autorul se opreşte asupra trăsăturilor definitorii ale unor cunoscute răscoale ţărăneşti din evul mediu, încheind cu marea răscoală a românilor din octombrie-decembrie 1784.

Cu rigoare ştiinţifică este menţionată, apoi, organizarea politico-administrativă a Ţării Româneşti şi Moldovei, diferită de cea a Transilvaniei. O amplă bibliografie încheie unul dintre cele mai interesante capitole ale lucrării.

Cu mai vechi preocupări în domeniul istoriei culturii, încă din prima parte a activităţii sale de cercetare, Dinu C. Giurescu contribuie esenţial, într-un amplu capitol, de peste 100 de pagini, la definirea coordonatelor majore ale culturii în secolele XIV—XVIII, întregită de o bogată ilustrare. Accentul este pus, îndeosebi, asupra originalităţii culturii româneşti, parte inseparabilă şi inestimabilă a spiritualităţii europene. Între atîtea, se subliniază contribuţia satului românesc la crearea în forme specifice a unei civilizaţii a lemnului, bogat ilustrată prin desene şi fotografii.

Arhitecturii laice şi religioase îi sînt rezervate subcapitole importante, atît sub raportul textual cît şi ilustrativ. Numeroase reproduceri întregesc imaginea sugestiv formulată în scris, adeseori cu puternice accente de originalitate, asupra picturii ctitoriilor româneşti. Evident, Dinu C. Giurescu, după scurgerea atîtor ani de la primele studii de istoria culturii, s-a întrecut pe sine în această fericită îmbinare de analiză şi sinteză asupra culturii româneşti, veritabilă operă de erudiţie. Este unul dintre cele mai frumos scrise şi argumentate capitole ale lucrării.

Nu este exceptată atenţiei istoricului nici gîndirea politică românească, ilustrată mai desăvîrşit în *Învăţăturile lui Neagoe Basarab*. Biruinţa scrisului în limba română, monumentele de limbă veche românească, înlocuirea limbii slavone din cancelarie fac obiectul unor stăruitoare înclinaţii ale autorului spre adîncirea sensurilor factorilor majori de cultură, cu puternice rezonanţe nu numai în lumea românească, dar şi dincolo, la popoarele vecine, apoi mai departe, în Europa. Impresio-

www.dacoromanica.ro

nantele reproduceri, numeroase în culori, dau strălucire verbului rezultat din compararea, analiza şi generalizarea fenomenului cultural românesc, sub semnul erudiţiei şi pasiunii cercetătorului.

Istoriografia încheie un capitol pe cît de amplu, pe atît de interesant, ce se recomandă cu predilecţie atenţiei cititorului, de fapt, o veritabilă delectare spirituală.

Secolul redeşteptării şi regenerării naţionale, al înfăptuirii idealului naţional al unităţii politico-statale, se confundă cu epoca modernă a istoriei României (1821—1918).

Medievist ca formaţie, autorul vădeşte o sensibilă perspicacitate în desprinderea sensurilor majore ale istoriei moderne româneşti, definindu-i corect şi echilibrat trăsăturile.

O întreagă lume românească ieşită din evul mediu ia cunoştinţă de sine şi sub alte aspecte decît ale unităţii de limbă şi neam. Apare şi se dezvoltă conştiinţa naţională. Ideea de unitate naţională capătă consistenţă ca urmare a pătrunderii filozofiei luminilor, sub forma sa militantă, promovată de Şcoala ardeleană şi dezvoltată de iluminiştii din Principate, înainte şi după revoluţia din 1821 de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu.

Autorul urmăreşte atent fenomenul politic, schimbările survenite ca urmare a modificării echilibrului european. Începe însă cu fenomenul economic, căruia îi atribuie prioritate în evoluţia tot mai accentuată a societăţii româneşti, ca o consecinţă directă a pătrunderii noilor relaţii de producţie. Dominantă rămînea, şi în secolul al XIX-lea, problema agrară, în jurul căreia vor gravita atît vechile cît şi noile clase sociale, se vor grupa şi regrupa diversele tendinţe politice şi sociale, sfîrşind prin întemeierea partidelor politice, ca reprezentante ale diverselor clase şi categorii sociale.

Secolul al XIX-lea este prin excelenţă un secol al formării statelor naţionale. După un secol, în 1918, harta Europei vădea semnificative schimbări, rezultante obiective ale luptei popoarelor pentru eliberarea naţională şi centralizare politico-statală.

Epoca modernă este începută prin revoluţia română de la 1821. Dacă în secolul precedent, în cele mai multe direcţii s-a regresat, după 1821 progresul devine trăsătura dominantă a societăţii româneşti. Revoluţia înlătura un regim politic tiranic şi spoliator, impus cu forţa de străini, regimul turco-fanariot, şi iniţia un altul, al domniilor pămîntene, care a permis o evoluţie mai acentuată, firească, în concertul civilizaţiei europene, cu care ţările române stabiliseră un contact permanent, pe diverse planuri. Este epoca marilor înfăptuiri naţionale, care au culminat cu făurirea statului naţional român, unitar

Plasînd revoluţia de la 1821 în contextul mişcărilor de eliberare naţională din Europa, autorul reproduce fragmente din documente pentru a-şi stabili riguros argumentaţia. Dezavuarea de către ţar şi a revoluţiei române din 1821 şi a Eteriei a avut consecinţe extrem de negative. Armata otomană ocupa din nou ţara, supunînd-o unui calvar. În final, Dinu C. Giurescu conchide: „Prin proporţii, ocuparea teritoriului şi a capitalei, prin exercitarea efectivă a puterii, acţiunea condusă de Tudor are caracterul unei revoluţii" (p. 324).

Un succint subcapitol consemnează realizările mai importante în intervalul 1822—1848, între care introducerea regimului politic regulamentar. Un altul este dedicat revoluţiei române de la 1848—1849, despre care se afirmă că „a fost o manifestare a naţiunii române, peste hotarele atunci existente şi a exprimat dezideratele ei esenţiale. Nu a început simultan; a avut şi revendicări specifice, date fiind unele cerinţe proprii Moldovei, Transilvaniei, Ţării Româneşti sau Banatului. După cum, revoluţionarii români — moldoveni, munteni sau transilvăneni — au ţinut permanent seama şi de iminenţa intervenţiei armate a imperiilor vecine împotriva ţărilor lor, ceea ce a necesitat formularea revendicărilor oficiale în limitele posibilului, posibil, care, firește, reprezintă mai puţin decît necesităţile majore ale epocii" (p. 328). Această judecată de valoare exprimă, la fel ca şi în alte cazuri, deja menţionate, marea capacitate de sintetizare a autorului, fără de care elaborarea unei istorii a românilor era de neconceput.

Înăbuşită de armatele imperiilor vecine, revoluţia avea marele merit de a fi pus la ordinea zilei cele mai arzătoare probleme ale naţiunii române, necesitatea solidarităţii şi unităţii naţionale în primul rînd. Războiul Crimeii, încheiat prin înfrîngerea absolutismului ţarist, oferea noi perspective evoluţiei spre libertate şi democraţie a popoarelor europene. Autorul urmăreşte atent acţiunile întreprinse de exilaţii români, în scopul înfăptuirii idealului naţional al unirii tuturor românilor. Divanurile ad-hoc, Convenţia de la Paris, Unirea Principatelor, prin alegerea aceluiaşi domn, marile înfăptuiri din timpul domniei lui Cuza-Vodă sînt tot atîtea momente de seamă în evoluţia precipitată spre progres şi libertate naţională şi socială a poporului român. Cu deplin temei subliniază Dinu C. Giurescu, că „în gîndirea lui Alexandru Ioan Cuza, unirea Principatelor era prima fază pentru cuprinderea, într-un singur stat, a tuturor românilor, de aci şi tratativele sale cu generalul revoluţionar maghiar Klapka" (p. 349).

Proclamarea independenţei depline, prin participarea armatei române la războiul ruso-turc din 1877—1878, reprezintă încă unul din

www.dacoromanica.ro

momentele cruciale ale istoriei moderne a poporului român. Precum precizează autorul, războiul de independenţă a fost sprijinit de întreaga naţiune română. Independenţa de stat crea premisele necesare luptei pentru înfăptuirea statului naţional român unitar. Un rol însemnat a revenit acţiunilor întreprinse de către românii din Transilvania şi Bucovina.

Participarea României la primul război mondial şi Unirea cea mare constituie partea finală a epocii moderne. Comentariul pertinent este însoţit de ilustraţii adecvate şi de reproduceri din documente care conferă rigoare şi obiectivitate concluziilor autorului. Redăm una dintre acestea: „Participarea României la primul război mondial a fost determinată numai de împlinirea dezideratului fundamental: realizarea statului naţional unitar" (p. 371).

Tot în partea finală sînt tratate realităţile economice, sociale şi politice între 1821—1918, viaţa politică internă, viaţa culturală. Formării şi dezvoltării proletariatului îi sînt dedicate mai multe subcapitole. Numeroase date statistice, de deosebită importanţă, ilustraţii, completează expunerea sobră, fără artificii stilistice, convingătoare. Spaţiul unei recenzii nu îngăduie mai multă stăruinţă, deşi ar necesita o menţiune aparte despre tot acest capitol final al istoriei moderne a României.

Epocii contemporane îi sînt afectate cîteva capitole, însumînd în total 147 de pagini. Este epoca unor alte mari înfăptuiri: constituirea Partidului Comunist Român, introducerea votului universal, egal, direct şi secret, reforma agrară, un avînt fără precedent al industriei etc. Tabelele statistice sînt şi de data aceasta în mod deosebit concludente (p. 463—485).

Este admirabilă strădania autorului în întocmirea acestor atît de numeroase tabele statistice, foarte utile pentru orice cititor.

Evoluţia mişcării muncitoreşti, a vieţii politice, economice, sociale şi culturale, a politicii externe constituie preocuparea primordială a autorului pentru perioada anilor 1918—1939.

Un capitol aparte este dedicat României în al doilea război mondial, în care un spaţiu larg revine participării la războiul antihitlerist.

În capitolul final al lucrării, unul dintre cele mai ample, se analizează coordonatele majore ale evoluţiei construcţiei socialiste 1944—1980. Din nou, semnificative şi importante date statistice, precum şi ilustraţii din cele mai diverse domenii, complementează o expunere întemeiată pe cele mai recente documente de partid şi de stat, pe lucrări şi studii apărute în ultimele două decenii. O frescă politică, socială, economică, culturală este întregul capitol final, care, şi el, ar necesita un comentariu aparte.

Lucrare de proporţii, cuprinzînd sintetic întreaga istorie a românilor, întreprinderea ştiinţifică a lui Dinu C. Giurescu ar fi părut, înainte de publicare, mai mult decît temerară. În afara unor savanţi români de renume mondial, între care şi părintele său, nimeni n-a mai încercat, de unul singur, elaborarea unei sinteze. Cele mai recente sînt, se ştie, opere colective, ale mai multor autori, chiar destul de numeroşi.

Şi totuşi, Dinu C. Giurescu, avînd înainte pilda iluştrilor înaintaşi, a reuşit să elaboreze şi să publice o lucrare de un real folos, adeseori originală în interpretarea datelor, unele noi sau mai puţin cunoscute, reflectate în atît de numeroase şi utile tabele statistice. Autorul *Istoriei ilustrate a românilor* întăreşte convingerea cititorilor că va putea duce la bun sfîrşit opera începută alături de tatăl său: *Istoria românilor* în 8 volume, din care au apărut primele două.

Unele sugestii şi propuneri s-ar dovedi poate utile autorului în întreprinderile sale ştiinţifice viitoare. Astfel, dacă pentru istoria modernă şi contemporană se foloseşte noţiunea de epocă, pentru cea antică şi medievală nu se foloseşte nici epocă, nici antică, nici medievală. Inconsecvenţa poate deruta pe cititor. Consider, apoi, că epoca modernă ar fi necesitat mai multe capitole, la fel cum se procedează pentru istoria veche, medievală şi contemporană. Un secol, cu atîtea evenimente importante, necesita o compartimentare mai adecvată, pentru a se sublinia şi în acest fel semnificaţia lor, precum revoluţiile de la 1821 şi 1848—1849, Unirea şi Independenţa, România în anii primului război mondial şi Unirea cea mare. Mai dificil de înţeles este şi motivul pentru care autorul a preferat tratarea realităţilor politice, economice şi sociale între 1821—1918 după participarea României la primul război mondial, cînd, mai firesc şi util, ar fi fost înainte.

Evident, autorul trebuie să fi avut argumentele sale în favoarea unei astfel de periodizări. Oricîte sugestii s-ar face, însă, rămîne de netăgăduit concluzia asupra deosebitei utilităţi a *Istoriei ilustrate a românilor* pentru numeroase categorii de cititori, interesaţi a cunoaşte zbuciumatul trecut de luptă al strămoşilor în scopul menţinerii fiinţei naţionale şi de stat. Masiva ilustrare fotografică, includerea de tabele statistice deosebit de numeroase şi folositoare comparaţiei, analizei şi formării de convingeri temeinice, reproducerea de hărţi şi de fragmente din documente sporesc valoarea sintezei elaborată de Dinu C. Giurescu. Incontestabil, publicarea ei de către Editura Sport-Turism, foarte receptivă la promovarea unor lucrări de interes naţional, constituie un eveniment editorial.

www.dacoromanica.ro

Anastasie Iordache

* * * *Din istoria mişcării muncitoreşti. Documente arădene 1821—1918*, Edit. Facla, Timişoara, 1981, 281 p.

Volumul de documente privind istoria mişcării muncitoreşti arădene (anii 1821—1918), realizat de Eugen Glück şi Alexandru Roz, coordonat ştiinţific de Gheorghe Unc, face parte din seria acelor restituiri menite să pună în valoare cele mai semnificative acte despre geneza şi evoluţia mişcării muncitoreşti din România. El include variate aspecte ale procesului de formare şi afirmare a proletariatului din cîmpia Mureşului, proces care se integrează într-un fenomen amplu petrecut pe ambele versante ale Carpaţilor.

Materialele, selectate cu spirit de discernămînt, au fost depistate prin cercetări temeinice efectuate în arhivele din ţară şi din străinătate, astfel încît multe din documente văd pentru prima oară lumina tiparului. Alături de piesele arhivistice inedite din volum au fost incluse şi materiale publicate anterior în marile ediţii de documente care se referă şi la zona Aradului. Nu au fost ocolite nici publicaţiile rare aflate în fondurile bibliotecilor europene, ceea ce cu siguranţă sporeşte şi mai mult importanţa ediţiei de faţă.

Structurat pe probleme sociale, politice, economice, volumul cercetătorilor arădeni clarifică etapele parcurse de mişcarea muncitorească locală, înfăţişînd în chip cronologic acţiuni revendicative, aspecte ale activităţii principalelor organizaţii muncitoreşti sau modalitatea prin care au pătruns în zona arădeană ideile marxiste. În acest sens ne sînt aduse la cunoştinţă rapoarte şi hotăriri din perioada 1821—1848 privind interdicţia de a trimite arme în Ţara Românească şi Moldova unde se desfăşoară revoluţia lui Tudor (p. 63), sau sînt reproduse fragmente din rescriptul contelui Banffy, guvernatorul Transilvaniei, adresat comitetului suprem al comitatului Hunedoara din care reiese problema framîntărilor provocate de aceeaşi revoluţie. Nu mai puţin elocvente sînt rapoartele şi hotărîrile (pp. 63—64) adunărilor generale ale comitatului Arad în care fusese prezentată situaţia social-politică şi economică a maselor populare de la oraşe ori din centrele de exploatare minieră (pp. 65—70). Pentru îmbogăţirea istoricului problemei relativ la a doua jumătate a veacului sînt publicate (pp. 72—75 şi 75—76) părţi din statutele asociaţiilor profesionale, fragmente privind crearea organizaţiilor de tineret din industrie şi comerţ (p. 74), acte care relatează elemente de maximă importanţă cum ar fi acelea legate de constituirea asociaţiei generale a muncitorilor din Arad (pp. 82—83), ori problema aderării acesteia la Internaţionala I (pp. 79—80).

În ediţie figurează materiale care oglindesc străduinţele muncitorimii arădene de a crea un organism politic reprezentativ. „Autodizolvarea Asociaţiei generale (1876) muncitoreşti — conchid autorii, avînd la îndemînă noile surse arhivistice — a fost urmată de reconstituirea acesteia (1878) şi aderarea arădenilor la partidul „nealegătorilor" în anii 1887—1888; s-au făcut încercări de a crea un partid local de tip socialist, dar au fost zădărnicite de opoziţia autorităţilor" (p.9).

Dar noile izvoare reflectau şi maturizarea mişcării muncitoreşti care la finele veacului trecut adoptase forme superioare de luptă. La 1 mai 1890 muncitorii din Arad au sărbătorit pentru prima oară ziua internaţională a celor ce muncesc răspunzînd favorabil apelu lui lansat de Internaţionala II. În aceiaşi ani muncitorii transilvăneni iau iniţiativa editării primelor gazete social-democrate în limba română. Mai întîi, în 1898, se propune un supliment în limba română la cele două periodice maghiare „Munka Öre" şi „Uj Világ" (pp. 142—143) pentru ca în anul 1902 pantofarul aradean Petre Ponta să editeze un săptămînal social-democrat de limba română intitulat „Libertatea poporului" (p. 146). Organizaţiile socialiste ale muncitorilor din Arad au reuşit să se consolideze extinzîndu-şi activitatea şi la sate, fapt care va fi generat primele acţiuni agrar-socialiste. Dealtfel aceasta era una din modalităţile realiste prin care sporise substanţial potenţialul revoluţionar; în 1899 bunăoară, la Socodor agitatorii socialişti se aflau într-o continuă activitate. Mărturiile documentare sînt cît se poate de concludente în sensul amintit: „Noaptea se ţin adunări secrete în care se răspîndeşte puternic doctrina lor. Potrivit ştirilor, pînă acum mai mult de 1500 de oameni au semnat o convenţie secretă. În consfătuirile nocturne ei s-au înţeles că vor împărţi marea proprietate a lui Wenckheim. Timpul de lucru îl vor stabili ei şi vor constrînge gospodăria să plătească zilierii potrivit cu cele ce se vor stabili" (p. 143).

La începutul veacului nostru s-au produs modificări şi în structura muncitorimii din ţinutul Aradului. Înfiinţarea cîtorva mari întreprinderi între care uzina de vagoane, a marcat un moment nou în emanciparea şi afirmarea proletariatului, influenţînd capacitatea de luptă a acestuia. Lucrarea cuprinde documente revelatoare în legătură cu grevele de proporţii ce s-au desfăşurat la uzinele din Slatina de Mureş şi din Arad. Anii 1901—1918 sînt punctaţi în cuprinsul volumului de multe materiale de o importanţă deosebită pentru reconstituirea imaginii veridice a oprimării sociale şi asupririi naţionale. Re-

www.dacoromanica.ro

cîmpiei arădene a produs un adevărat salt în lupta proletariatului. Procedeele organizatorice, desele consfătuiri sub egida partidului social-democrat, au imprimat un caracter radical mişcărilor populare. Documentele scot în evidenţă amploarea mişcării socialiste: „În plasa Ineu, adepţii partidului social-democrat sporesc zi de zi, chiar dacă în urma timpului de muncă sosit mişcările socialiste stagnează în unele comune. Aceasta este valabil mai cu seamă în capul comunelor româneşti, unde mişcarea îmbracă dimensiuni mari, şi poporul, pînă acum plecat, respectuos, se distinge azi prin ţinuta lui provocatoare.. Întruniri socialiste s-au ţinut pînă acum în Talpos, Vinători, Zerindul Mic, Adea, Tipari, Zerindul Mare, Socodor, Simand, Ineu şi Pădureni. Altele au fost anunţate la Mişca, Sintea Mare, Iermata Neagră şi Satul Nou" (p. 155).

În această atmosferă Aradul se conturase drept principalul centru al mişcării socialiste şi naţionale a romanilor transilvăneni. El avea să găzduiască în anul 1907 şi respectiv 1913, lucrările congreselor al III-lea şi al VIII-lea ale secţiei române a Partidului Social-Democrat. În perioada anilor 1908—1913 Aradul devenise sediul central al social-democraţiei româneşti. Un rol important revenise sindicatelor care şi la Arad ca dealtfel în toate marile centre româneşti, erau organizate pe ramuri de producţie.

Dintre caracteristicile politice ale acelei etape, autorii au accentuat, prin selectarea unor documente semnificative, apropierea intervenită între Partidul Naţional Român şi socialiştii români. „La baza acestei apropieri — subliniază E. Glück şi Al. Roz — a stat năzuinţa comună de a desăvîrşi unitatea statului naţional român precum şi acţiunea dusă pentru satisfacerea unui număr de revendicări democratice imediate în folosul maselor, ca, de exemplu, votul universal" (p. 14).

Partea finală a culegerii include materiale referitoare la evenimentul epocal al unirii Transilvanici cu România. Sînt înfăţişate mişcările maselor populare aflate sub influenţa ideilor revoluţionare, îndreptate împotriva vechii administraţii, dar şi constituirea C.N.R.C. şi proiectarea principalelor acţiuni ale acestui organism reprezentativ. Documentele vorbesc despre constituirea consiliilor naţionale locale în care erau reprezentaţi atît membrii ai P.S.D. cît şi ai P.N.R., după cum prin acelaşi preţios intermediar ne sînt furnizate variate aspecte din aportul muncitorimii arădene la conceperea şi pregătirea marelui act al Unirii de la 1 Decembrie 1918. Aşadar, spre exemplificare, să subliniem aşa cum grăiau documentele înseşi: „Îndată ce vestea despre alcătuirea Consiliului Naţional Român s-a răspîndit prin toate părţile locuite de români, s-au pornit declaraţiile de alăturare. Muncitorimea română şi-a ţinut de datorinţa ca-n primul rînd să dea cuvînt hotărîrii sale de a sprijini cu toate puterile acţiunea Consiliului Naţional Român" (p. 261) sau „Membrii Consiliului Naţional Roman, în care se afla şi tovarăşii noştri, sau întrunit simbătă 9 noiembrie 1918 la Arad sub prezidiul deputatului Ştefan C. Pop, pentru discutarea unor chestiuni de mare însemnătate pentru neamul românesc din Ungaria şi Transilvania. S-a hotărît ca Consiliul Naţional Român să preia întreaga administraţie pe tot teritoriul locuit de românii din Ungaria şi Transilvania".

După cum reiese şi din fragmentele documentelor reproduse mai sus (ceea ce nu înseamnă decît atragerea atenţiei asupra valorilor lor), atitudinea mişcării muncitoreşti în marile probleme ale timpului dovedeşte că ea s-a integrat în primele rînduri în lupta pentru eliberare sociala şi naţională. Prin participarea activă la actul de la 1 Decembrie 1918, proletariatul a demonstrat că şi-a însuşit idealurile de libertate ale poporului român. Fără îndoială restituirea documentară concepută de E. Gluck şi Al. Roz şi coordonată ştiinţific de dr. Gh. Unc îşi va cîştiga un binemeritat loc în suita instrumentelor de lucru indispensabile tratării oricărei teme din istoria mişcarii proletare din ţinuturile arădene.

Victor Neumann

TRAIAN IONESCU-NIŞCOV, *Relaţiile social-culturale ceho-române (Epoca modernă)*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1981, 211 p.

Unul din puţinii specialişti în problemele privind istoricul relaţiilor poporului român cu popoarele slave în general şi cu poporul ceh în special, slavist prin vocaţie, autorul volumului de faţă pe care-l prezentăm s-a impus în istoriografia românească antebelică şi actuală prin lucrările sale remarcabile menite să stabilească locul poporului nostru în ansamblul popoarelor din centrul şi răsăritul Europei de-a lungul evului mediu şi în epoca modernă.

www.dacoromanica.ro

În ceea ce priveşte cercetările sale în domeniul relaţiilor social-culturale ceho-române începute în urmă cu aproape un sfert de secol acestea au îmbogăţit temeinic prin studiile publicate istoriografia românească, fie în legătură cu mişcarea revoluţionară husită, fie privind istoriografia cehă şi românească în problema formării poporului român, fie relativ la prezentarea unor personalităţi ştiinţifice cehe de ex. Jan Urban Jarnik; la acestea se mai pot adăuga o bibliografie istorică ceho-română.

Continuînd aceste cercetări şi aprofundîndu-le pe baza unei bogate literaturi de specialitate mai veche şi recent publicată dar şi a unor documente din arhive din ţară şi de peste hotare, prof. Tr. Ionescu-Nişcov a reuşit în condiţii meritorii să elaboreze lucrarea de faţă consacrată legăturilor ştiinţifice şi culturale dintre popoarele ceh şi român de la mijlocul secolului al XIX-lea pînă în anii primului război mondial. O excepţie o face ultima parte a ultimului capitol unde cercetările sale depăşind limitele epocii moderne au inclus şi unele cercetări româneşti privind husitismul pînă în anii 1966—1967.

Aşa cum era şi de aşteptat, cunoscînd preocupările autorului din întreaga sa activitate ştiinţifică, volumul de faţă cuprinde un material interesant — dispus în şapte capitole — privind pe de o parte caracterul general şi particular al relaţiilor ceho-române în perspectivă istorică iar pe de alta rezultatele cercetărilor savanţilor cehi relativ la unele probleme de bază ale istoriei poporului român şi ale savanţilor români privind unele probleme de bază ale istoriei poporului ceh şi într-un caz şi în celălalt circumscrise în epoca modernă.

Aşa cum remarcă şi autorul în *Prefaţă* relaţiile dintre cehi şi români dealungul veacurilor ori au fost sporadice ori fără prea mare intensitate datorită poziţiei lor geografice defavorabile; cu toate acestea ele pot fi considerate drept „punţi" (de natură economică, politică şi culturală) între cele două popoare cînd împrejurările istorice le-au avantajat şi cînd în faţa lor s-au aflat obiective comune de realizat. De altfel imaginea poporului ceh în conştiinţa poporului român este destul de veche încă din evul mediu dacă nu şi mai înainte. Cercetările efectuate pînă în prezent atestă cu certitudine prezenţa refugiaţilor husiţi în Moldova la începutul secolului al XV-lea unde au obţinut protecţia puterii centrale pe timpul lui Alexandru cel Bun (vezi şi cap. 7), spre sfîrşitul secolului al XV-lea se ştia în Transilvania despre răscoalele din Boemia împotriva regatului maghiar după cum în secolul al XVI-lea unii pretendenţi la tronul Principatelor române se bucuraseră de ospitalitatea autorităţilor din Boemia. Un secol mai tîrziu se răspîndise cu iuţeala fulgerului vestea despre răzvrătirea locuitorilor din Boemia contra împăratului Germaniei, răzvrătire care se va transforma într-un război lung de 30 de ani (cu unele întreruperi) la care au participat şi unii din domnii ţărilor române. În lucrarea de faţă aceste momente nu sînt menţionate cu excepţia problemei husiţilor; în schimb autorul subliniază cele cîteva aspecte din istoria relaţiilor ceho-române (cap. 1), dintr-o epocă ceva mai tîrzie (sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX lea). Aceste relaţii însă nu s-au rezumat aşa cum remarcă prof. Tr. Ionescu-Nişcov numai la călătoriile unor români pe meleagurile Boemiei şi Silcziei cehe ci şi la unele acţiuni politice din secolul al XIX-lea în care au fost implicate în acelaşi timp personalităţi româneşti şi cehe într-o problemă arzătoare şi anume aceea a emancipării de sub stăpînirea străină, indiferent că aceasta era habsburgică, otomană sau ţaristă. În acest sens sînt evocate legăturile dintre C. A. Rosetti, Gr. Sturza şi Ladislav Fr. Rieger ilustrate de o bogată corespondenţă inedită menite să sprijine lupta de emancipare a poporului român de sub dominaţia otomană în 1876; totodată mai este evocată şi lupta pentru crearea statelor naţionale sau a unui stat federativ independent de către popoarele care pînă atunci se aflaseră în componenţa Imperiului multinaţional habsburgic şi a Imperiului otoman (anii 1885—1886).

Dacă în cap. 1 autorul introduce pe cititor în tematica volumului cu unele aspecte mai generale privind relaţiile ceho-române pe plan politic, în cap. 2 sînt prezentate legăturile de natură ştiinţifică ceho-române şi anume în domeniul istoriografiei în contextul problemei, mult controversate, ale apariţiei poporului român pe scena istoriei europene. Ca temă de istoriografie aceasta s-a aflat în preocupările unor savanţi din Germania şi Austro-Ungaria încă de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea cînd Principatele române au apărut pentru prima dată în contextul unui tratat internaţional (încheiat la Kuciuc Kainargi în 1774). La vremea respectivă şi ulterior la începutul secolului al XIX-lea cei care au acordat atenţie acestei probleme au subliniat în general caracterul latin al limbii române şi originea daco-romană a poporului român şi în acest sens sînt de amintit lucrările lui: Samuel Micu, Budai Deleanu, Petru Maior, Damaschin Bojincă, Theodor Aaron, Eftimie Murgu, etc. care au cunoscut un larg ecou în lumea ştiinţifică a vremii. Periodizînd evoluţia acestei probleme în trei etape (1774—1816, 1823—1830, 1853 — sfîrşitul secolului al XIX-lea) autorul nu evită să menţioneze dar şi să discute în mod critic (dealtfel critica istorică a documentelor şi a lucrărilor de

www.dacoromanica.ro

interpretare se întîlnesc la tot pasul în carte) acele lucrări tendenţioase menite să deformeze adevărul istoric în această problemă, aparţinînd unor istorici aflaţi în slujba guvernelor reacţionare din Austro-Ungaria în fruntea cărora s-a aflat Robert Röesler. Dacă în privinţa combaterii teoriei roesleriene privind originile poporului român de către istoricii români din trecut şi din secolul nostru lucrurile sînt bine cunoscute mai puţin sînt cunoscute — şi în aceasta constă marele merit al autorului — preocupările în acest sens ale unor istorici cehi ca de ex. P. Safari, K. J. Jirecek, Julius Jung, J. U. Jarnik, W. Tomaschek, J. L. Pic, K. Jirecek, etc. care au combătut cu tărie direct şi indirect tezele reacţionare din tabăra roeslerienilor din Austro-Ungaria, raliindu-se în acest fel eforturilor ştiinţifice efectuate de savanţii români ca de ex. B. P. Hasdeu, A. D. Xenopol, D. Onciul, R. Rosetti, I. Bogdan, în aceeaşi problemă. Desigur că în problema originii poporului român au mai apărut lucrări fundamentale pînă acum aparţinînd şi altor istorici români, însă în ceea ce priveşte metoda folosită credem că în paginile volumului de faţă prof. Tr. Ionescu-Nişcov s-a depăşit pe sine nu numai în ceea ce priveşte analizarea procesului istoric pus în discuţie dar mai ales în legătură cu combaterea tezelor antiştiinţifice ale adversarilor teoriei latinităţii şi mai ales a continuităţii poporului nostru în spaţiul carpato-danubian-pontic.

Parcurgerea cu atenţie a capitolului 2 ne duce şi la constatarea — aşa cum afirmă şi prof. Tr. Ionescu-Nişcov că în timpul fructuoasei colaborări dintre istoricii români şi cehi din secolul al XIX-lea, cu prilejul combaterii tezelor istoriografiei idealiste germane „purtătoare de cuvînt a tendinţelor expansioniste" austro-ungare în problema originii şi continuităţii poporului român — istoriografia şi filologia cehă se aflau atunci la un înalt nivel ştiinţific european „cu o bogată literatură de specialitate şi cu o largă orientare în domeniul istoriei popoarelor din răsăritul şi sud estul Europei" iar istoriografia românească din acea vreme „dispunea de o mare putere de receptivitate faţă de problemele documentare şi informaţiei ştiinţifice".

În comparaţie cu primele două capitole profilul următoarelor trei capitole (3, 4, 5) prezintă un aspect cu totul deosebit în economia lucrării. El priveşte în special strînsele legături ştiinţifice dintre unii istorici cehi şi români în rezolvarea problemelor istoriografice de interes comun ca de ex. istoria popoarelor din sud-estul şi centrul Europei dar şi a legăturilor poporului român în evul mediu cu unele popoare slave. Unul din aceşti istorici cehi este K. Jirecek apreciat de autor ca fiind „cel mai bun cunoscător al istoriei popoarelor balcanice", cel care a elaborat cu iscusinţă o istorie a bulgarilor primită cu un deosebit interes de cercurile ştiinţifice din mai multe ţări europene. Dar nu numai atît. Acesta pe lîngă faptul că a întreţinut o bogată corespondenţă cu valoroşi istorici români din secolul trecut (Gr. Tocilescu, I. Bogdan, N. Iorga) s-a dovedit a fi la vremea respectivă şi un foarte bun cunoscător al istoriei poporului român. Aşa de exemplu el a făcut cunoscute în cercurile ştiinţifice europene (inclusiv din ţara sa) realizările istoriografiei româneşti şi a apreciat la justa lor valoare acele realizări în problema instituţiilor medievale şi a locului ocupat de poporul român în contextul celorlalte popoare de pe continentul nostru. În fine tot el a sugerat istoricilor români iniţierea unor colecţii de documente interne medievale *Fontes rerum rumanicarum*, colecţie realizată în zilele noastre sub o titulatură asemănătoare.

Tot atît de interesante sînt şi acele relatări ale autorului privind contactele strînse ştiinţifice ale lui B. P. Hasdeu cu aşa numitele „manuscrise cehe" de la Kralove Dvor şi Zelene Hora care aveau să exercite o puternică influenţă asupra activităţii istoriografice a acestuia mai ales în prima fază a acestei activităţi. Cît priveşte pe prof. J. Kramerius remarcat de contemporanii săi prin sentimentele sale filoromâneşti acesta aveu să aducă importante servicii culturii româneşti din secolul trecut prin popularizarea, pe calea traducerii lor în limba germană, a unor creaţii literar-istorice aparţinînd unor scriitori de seamă. Totodată se subliniază legăturile ştiinţifice pe care acesta le-a avut cu istoricii români ca de ex. D. Onciul, N. Iorga dar şi cu unii cehi ca de ex. J. U. Jarnik.

În lucrarea de faţă relaţiile social-culturale ceho-române din timpul primului război mondial ocupă un loc cu totul aparte atît ca volum cît şi ca conţinut. Prin intermediul materialului documentar folosit prof. Tr. Ionescu-Nişcov reuşeşte în acest capitol (6) să contureze cu măestrie figurile unor istorici şi oameni de cultură cehi care prin activitatea lor au manifestat o deosebită afecţiune pentru cultura şi civilizaţia poporului nostru, prin intermediul direct al limbii române. Astfel se arată că de ex. J. U. Jarnik a organizat şezători în unele spitale din Cehia în anii 1914—1918 pentru răspîndirea în rîndul răniţilor proveniţi din România a valoroaselor creaţii literare româneşti; tot el a elaborat broşuri menite să călăuzească pe cei care doreau să înveţe limba română (deşi el era ceh). Dealtfel despre activitatea acestui profesor ceh s-au păstrat relatări ample apărute în presa românească şi străină din acea vreme semnalate în paginile volumului de faţă. În ceea ce priveşte pe abatele M. Zavoral acesta pe lîngă faptul că a organizat la mînăstirea Strahor

www.dacoromanica.ro

al cărei superior era și unde erau adăpostiți numeroși răniți români, numeroase șezători pentru alinarea suferințelor răniților, el s-a remarcat prin asigurarea asistenței sociale a acestora în cele mai bune condiții. Mai mult chiar. Atașamentul său față de cultura și literatura românească — așa cum le-a constatat prof. Tr. Ionescu-Nișcov — s-a manifestat nu numai prin dorința de a învăța limba română dar și prin efectuarea unor traduceri din limba cehă a unor opere literare destinate a fi citite la șezătorile organizate tot de el. Ultimul din acești filoromâni de origină cehă asupra căruia se oprise atenția autorului este J. Spachta care împreună cu J.U.Jarnik a desfășurat o laborioasă activitate culturală în rîndul răniților de origine română aflați în spitalele din Praga în special.

În ultimul capitol al lucrării se oglindește o veche preocupare a autorului și anume studiul ecoului pe care l-a avut în istoriografia românească problema husitismului. Analiza aceasta efectuată în cadrul unei periodizări (istoriografia românească înainte și după 1944), este deschisă cu părerile istoricului Gheorghe Șincai și încheie cu aprecierile istoricului C. C. Giurescu. Din punctul de vedere al metodei folosite pentru trecerea în revistă a unei vaste literaturi — dealungul unui secol și jumătate privind această temă autorul se remarcă prin spiritul critic pe care-l folosește față de importantele realizări științifice din această vreme asupra unei probleme de istorie europeană în general și de istorie cehă în special. Drept urmare acesta ajunge la concluzia privind prima parte a studiului său (istoriografia pînă la 1944) că în general cu unele excepții (M. Dan, M. Diaciuc-Dăscălescu) marea majoritate a istoricilor români au căutat să explice numai cauzele și mai ales importanța mișcării husitismului și că cei mai mulți dintre aceștia s-au limitat la expunerea faptelor și mai puțin la explicarea cauzelor pentru care Moldova și Transilvania au cunoscut imigrația husiților. În ceea ce privește cercetările istorice de după 1944 din țara noastră consacrate aceleași probleme se apreciază că acestea se remarcă prin rezultate mai importante și mai aproape de realitatea istorică. Aceasta însă nu-l reține pe autor să semnaleze strecurarea în literatura istorică românească a unor termeni în neconcordanță cu adevăratul înțeles al acestora (de ex. ar exista o diferențiere între termeni ca husitism, mișcare husită și mișcare revoluționară husită) și a unor afirmații neverificate în deajuns (de ex. în țările române și-ar fi găsit refugiul o mare mulțime de husiți!?).

În felul cum a fost elaborat volumul de față acesta se impune prin înaltele sale calități științifice într-o problemă mai puțin abordată în istoriografia românească. De asemenea se remarcă atît prin noile materiale documentare inedite aduse în circuitul științific dar mai ales prin dezbaterea unor probleme de mare importanță din istoria poporului român și a poporului cehi (originea și continuitatea poporului român, lupta de emancipare națională a popoarelor cehi și român, ecoul pe care l-a avut în istoriografia românească unele probleme din istoria poporului cehi). Prin stilul adoptat, prin aparatul științific bogat (la care se mai adaugă și un util indice de nume), în fine prin metoda de cercetare utilizată în aprecierea documentelor și lucrărilor de interpretare, parcurgerea volumului de față se face cu mult interes atît de specialiști cît și de marele public avertizat.

Constantin Șerban

* * * *La nouvelle histoire.* Sous la direction de Jacques le Goff et Roger Chartier, Jacques Revel, C.E.P.L., Paris, 1978, 575 p. (Les Encyclopedies du Savoir moderne)

În continuă creștere, prestigiul Școlii Analelor reprezintă unul dintre cele mai însemnate fenomene din istoriografia universală. Faptul derivă din vechimea și continuitatea preocupărilor istorice în Franța, dar, mai ales, din rolul marcat pe care acest domeniu l-a avut nu numai în raport cu celelalte științe, ci și cu centrele puterii politice, cu evoluția socială și geneza sentimentului național. Toate explică formarea unei conștiințe de sine atît de puternice, ca aceea a istoriografiei franceze din zilele noastre. Ea n-ar fi de înțeles în afara unei solidarități exemplare între generații între[illegible] de istorici, în măsură să perpetueze de la o etapă la alta cele mai generoase deziderate ale cercetării, în care sensul uman al istoriei a fost o altă permanență. Sub impresia acestei continuități, se înțelege însăși „noua istorie", care, consacrînd un termen întrebuințat de Henri Berr încă din 1930, continuă preocupări mai vechi ale istoriografiei franceze. Un „părinte" al ei pare a fi chiar Voltaire, atunci cînd reclama în *Nouvelles considérations sur l'histoire;* mai multă istorie economică și demografică; o istorie a tehnicii și a moravurilor și nu doar o istorie politică, militară sau diplomatică; o istorie a oamenilor, a *tuturor* oamenilor, și

www.dacoromanica.ro

nu numai a regilor; o istorie a structurilor și nu doar a evenimentelor; o istorie în mișcare, a transformărilor parcurse de societatea umană, și nu doar una statică; o istorie care să explice, și nu una narativă sau dogmatică; în fine, cum conchide, Jacques Le Goff, o *istorie totală* (p. 223).

Rememorînd asemenea îndemnuri ai sentimentul că „la nouvelle histoire" nu este chiar atît de nouă, mai ales cînd adagiului voltairian îi urmează, împrospătat de la o etapă la alta, acela al lui Chateaubriand sau Guizot, al lui Michelet sau François Simiand.

Fenomenul necesita, așadar, circumstanțieri de natură să-i limpezească conținutul și să-i justifice locul binecunoscut în istoriografia franceză și mondială. Este tocmai ceea ce-și propuneau în 1974 Jacques Le Goff și Pierre Nora, coordonînd publicarea faimoaselor volume *Faire de l'histoire* și ceea ce sugerează, sub formă de „dicționar", lucrarea la care ne referim. Între acestea există însă — ne avertizează coordonatorul lucrării, Jacques Le Goff „relații de complementaritate" (p. 13). Fiindcă, spre deosebire de volumele anterioare, ce reuneau un șir de studii-eseuri, menite să lămurească conținutul și obiectivele noii istorii, lucrarea din urmă este mai întîi un instrument de informare și de lucru.

O structură originală, compusă din 10 articole „de fond" și 120 de termeni îi sporește funcționalitatea. Cine o parcurge se lămurește ușor de aria lucrării, deslușind de aici conținutul însuși al „noii istorii". Fiindcă celc 10 articole, semnate de mari personalități ale istoriografiei franceze, dau imaginea sintetică și clară asupra celor mai actuale obsesii ale cercetării istoriografice, în timp ce termenii anchetați în succesiune alfabetică, oferă un sondaj, desigur selectiv, în limbajul ce a devenit tot mai obișnuit istoricilor din zilele noastre. În felul acesta, schema lucrării, denumită „algo livre", sugerează fie o lectură sistematică, de informare generală, fie o lectură selectivă, ca răspuns la nevoia documentării de moment. Sistemul trimiterilor încrucișate, principiile redacționale și realizarea grafică adecvată sporesc utilitatea acestui instrument de lucru, în care avem destule motive să vedem ceva mai mult decît un dicționar obișnuit. Fiindcă volumul nu ne propune o simplă juxtapunere de noțiuni diferite, după regulile genului, ci, dimpotrivă, le pune în legătură, stabilind interdependența dintre ele.

Informația sa, ușor de regăsit după criterii alfabetice sau tematice, evită astfel fragmentarea pe care, inevitabil, un dicționar o cultivă. Ea are unitate exprimată nu doar de structura bine gîndită a lucrării ci și de țelul ce i-a mobilizat pe autori în concepercа ei: acela de a marca „o nouă etapă pentru [illegible] ilustrarea noii istorii care este pe calc să devină unul dintre fenomenele importante al vieții științifice și intelectuale și ale psihologiei colective a celei de-a doua jumătate a secolului XX". Mai mult decît *Faire de l'histoire*, *La nouvelle histoire* afirmă, sintetic și sistematic, „programul" noii istorii, atît de organic legată, cum se va vedea, de tradițiile Școlii Analelor.

Din lista celor 10 articole de fond, 9 urmăresc noile abordări, noile metode și noile probleme, fiecare definind în parte elemente ale „noii istorii", istorie pe care un articol semnat de Jacques Le Goff o prezintă, apoi, într-o imagine de ansamblu. Pe aceasta din urmă o precede, de altfel, și studiul introductiv, destinat să recomande volumul și, odată cu el, „une science en marche, une science dans l'enfance", cum este numită noua istorie, repetîndu-se adagiul lui Marc Bloch. Formula sugerează revoluția conceptuală pe care o trăiește știința patronată de Clio în istoriografia mondială și, îndeosebi, în cea franceză. Căci, „noua istorie pare a fi esențialmente o istorie franceză", ceea ce ea „este în bună parte" (p. 227), fără a se deduce de aici — ține autorul să precizeze — „o ridiculă concepție naționalistă" (p. 228). Teoreticienii nu contestă astfel rolul „străinilor" (Henri Pirenne, Huizinga, Karl Marx) în geneza ei și nu omit, din păcate într-un spațiu prea restrîns, realizările notabile în această direcție, obținute dincolo de hotarele Franței, în țările anglo-saxone, în Italia, dar mai ales în Polonia a cărei școală a produs pe „unii dintre cei mai buni inovatori istorici" (Bronislaw Geremek, Witold Kula).

Ce este în fond „noua istorie"? Articolul lui Jacques Le Goff *(L'histoire nouvelle)* invită insistent la recapitularea „istoriei istorici" în Franța, fără de care deslușirea nuanțelor ce o despart de înțelesurile voltairiene ar părea dificilă. Într-o asemenea perspectivă, „noua istorie" își poate revendica origini dincolo de Școala Analelor, care merg pînă în evul mediu timpuriu, ceea ce îl face pe Jacques Le Goff să considere Franța „singura dintre marile țări moderne cu o tradiție istoriografică veche și continuă" (p. 227). Școala Analelor, cu Lucien Febvre și Marc Bloch, a marcat „nașterea noii istorii", promovînd: istoria economică și socială; o istorie fără bariere stricte între disciplinele cunoașterii umane; lupta contra istoriei politice, înțeleasă ca istorie evenimențială; critica de factură nouă a faptului istoric — toate de natură să conducă la „o istorie profundă și totală" (p. 216). Testamentar, Marc Bloch lăsa o atare istorie în seama istoricilor de după război, prin strălucita pledoarie a lui Lucien [illegible] *(Combats pour l'histoire)*. Scriind

www.dacoromanica.ro

La Méditerranée et le Monde méditerranéen à L'époque de Philippe II (1949), Fernand Braudel urma, în parte, mesajul *Analelor*, îndreptîndu-se, totodată, „spre o altă istorie", de fapt noua istorie a cărei capodoperă a fost considerată cartea respectivă (p. 220—221). O capodoperă ce nu contravenea Școlii Analelor și Lucien Febvre era fericit pentru că o putea prezenta lumii, odată cu autorul ei pe care, tot el, îl „descoperise".

Cronologic vorbind, noua istorie este însă mai ales produsul ultimelor trei decenii cînd spiritul ei a devenit tutelar, odată cu prelucrarea conducerii *Analelor* de către Braudel, Robert Mandrou și Marc Ferro. În *Faire de l'histoire* noua istorie era definită în raport cu apariția de noi metode (cuantificarea, istoria conceptualizantă, metoda regresivă ș.a.), cu revitalizarea domeniilor tradiționale (arheologia, economia, demografia, religia) și mai ales cu prefigurarea unor noi probleme de studiu (climatul, mitul, mentalitățile, etc.). Jacques Le Goff și Pierre Nora remarcau atunci noua condiție a istoriei, decurgînd din „dilatarea" nebănuită a domeniului ei, sub agresiunea celorlalte discipline umaniste, din continua ei specializare, din nevoia unei redefiniri ce-și așteaptă propriul Saussure[1]. Articolul sintetic din *La nouvelle histoire* reia discuția pe marginea celor mai noi și obsesive perspective ale istoriografiei: durata, faptul cotidian, istoria mentalităților, cuantificarea în istorie, problema documentară, însoțită de o nouă concepție și critică a documentului, etc.

Remarcabilă în această concepere a noii istorii este atitudinea constructivă față de istoriografia marxistă, recunoscîndu-se de altfel în Marx unul dintre „părinții" înnoirilor istoriografice de azi ce tind către o istorie problematizantă, interdisciplinară, ancorată în durată și într-o viziune globală (p. 236). Tema din urmă — una restructurantă în actuala gîndire franceză — își găsește tratarea cuvenită în paginile articolului lui Guy Bois *(Marxism et histoire nouvelle)* care vede în confluența dintre marxism și noua istorie „marele eveniment istoriografic al acestui sfîrșit de secol" (p. 375). E vorba, ne avertizează Guy Bois, de marxismul constructiv, creator, cu impulsuri venite și din partea istoriografiei est-europene, în care un loc de cinste se face mai ales școlii istorice poloneze cu lucrările lui W. Kula. Ce datorează, de fapt, noua istorie marxismului? Mai întîi o influență indirectă și difuză în virtutea căreia „mulți făceau într-un fel marxism (sau puțin marxism) fără s-o știe" (Ernest Labrousse, Marc Bloch, Georges Duby, ș.a.). Apoi, una de natură directă, la nivelul căreia cercetătorii se refereau explicit la materialismul istoric, conducîndu-și analiza în cadrul ipotezelor sale generale (Régine Robin, Michel Vovelle). La acestea s-ar adăuga, în fine, un al treilea nivel de interferență, abia răsărind la ora actuală, dar ale cărei implicații în viitorul apropiat pot să releve o mare însemnătate: este nivelul ilustrat de istoricii marxiști angajați în folosirea metodelor noi, în chiar profitul metodologiei marxiste (p. 382). Raporturile dintre marxism și noua istorie sînt, așadar, în plină desfășurare, venind în întîmpinarea unei nevoi de cunoaștere căreia materialismul istoric i-a deschis orizonturi nebănuite. Este ceea ce remarca, de altfel, și Pierre Vilar în articolul despre Karl Marx, în a cărui operă descoperea „de la un capăt la altul, sugestii prețioase pentru un mod de a face istoria" (p. 370).

Alte sugestii profitabile noii istorii au venit din partea structuralismului, evocat de Krzysztof Pomian *(L'histoire des structures)*. Direcțiile nu se exclud, fiindcă structuralismul asupra căreia ne lămurește articolul de față îndeamnă, în consens cu materialismul istoric, la înțelegerea organică a societății, preconizînd studiul elementelor ei componente în perspectiva duratei, singura în măsură să releve mutațiile, raportul dintre „structura existentă" și noua structură ce i se substituie, treptat. De aici, o concepție mai nuanțată despre sensul revoluției în istorie (p. 551), despre raportul structură — strat conjunctural — eveniment, cu implicațiile ce decurg în modul de chestionare a istoriei. Ea îndreaptă mai mult privirile istoricilor spre faptele „constante" ale istoriei, spre latura ei cotidiană, aparent banală (viață sexuală, ideea de moarte, sentimentul iubirii) dar care, studiate într-un cadru structural, în perspectivă istorică, relevă inextricabile mutații chiar în planul unor manifestări ce păreau statice, imuabile, etern umane. Studiul invită astfel la conlucrarea istoricului cu sociologul, la însușirea metodei statistice, la reevaluarea demografiei istorice, dar și a psihologiei, a antropologiei, a biologiei, fără de care cunoașterea obiectivă a *populației* („nu a maselor, fiindcă nu este vorba de a exclude total din istorie pe cei care ocupă poziții privilegiate în ierarhia puterii, a științei și bogăției", p. 345) ar rămîne imperfectă.

Consecința esențială a unei asemenea viziuni?

Față de condiția tradițională a unei istorii preocupate de „ce a avut loc în timpul unei anumite perioade", „de ceea ce era nou [illegible] în ea, și, în fine, de cauze și efecte, noua problematică se îndreaptă spre

[1] Jacques Le Goff și Pierre Nora, *Présentation*, la *Faire de l'histoire*. I. *Nouveaux problèmes*, Paris, 1974, p. XIII. Vezi recenzia asupra acestei lucrări în numărul 3/1976 al „Revistei de istorie"

www.dacoromanica.ro

„ceea ce este constant, sau aproape constant" într-o lungă perioadă de timp (p. 534). Privirea se deplasează astfel „de la faptul de excepție la cel obișnuit, de la cel extraordinar la cel cotidian, de la faptele singulare spre acelea care aparțin maselor" (p. 537). Importă mai puțin aici dreptul de „posesiune" asupra unei atare viziuni globalizante a istoriei fiindcă ceea ce își dispută structuralismul și marxismul decurge din însăși cerințele obiective ale unei științe preocupate dintotdeauna de cuprinderea duratei [2].

Termenul din urmă, atît de frecvent raportat la condiția istorici, a prilejuit o altă analiză, de data aceasta din partea lui Michel Vovelle, cunoscut specialist în istoria socială și a mentalităților secolului XVIII *(L'histoire et la longue durée)*. Analiza denotă actualitatea unui demers revendicat încă din 1958 de *Annale* prin profesiunea de credință mărturisită atunci de Fernand Braudel, un demers ce reclama o altă plasare a timpului istoric în durată. De aici, formularea unei noi dialectici între „timpul scurt și timpul lung" *(une nouvelle dialectique du temps court et du temps long*, p. 335 336). Ea nu este străină de o anumită „reîntoarcere la eveniment" (dar nu de natură pozitivistă) în virtutea căreia evenimentul și durata comunică mai ales prin posibilitățile oferite de istoria regresivă. Procedeul l-a experimentat cu succes chiar M. Vovelle în analiza pe care a consacrat-o fenomenului de „decreștinizare" din epoca clasică pînă la Revoluția franceză (în *Piété baroque et Déchristianisation en Provence au XVIIIe siècle)*. Punctul de plecare l-a constituit spectaculoasa „decreștinizare" din anul II al Revoluției franceze, analizată în liniile sale principale în sfertul sud-estic al Franței. „Negăsind în determinismul timpului scurt revoluționar — politică generală, inițiative locale ale reprezentanților în misiune sau ale cluburilor explicația suficientă a unei hărți contrastive și structurate, am urmărit, plecînd de la un indicator prețios și bogat mii de testamente provensale — apogeul, apoi destructurarea și,în fine, ruperea sistemului practicii și religiozității baroce în Sudul francez și, pornind de la manifestările în fața morții, am surprins faptul care către 1750 a afectat sensibilitatea colectivă" (p. 339).

De la durata istorică la istoria imediată pe care ne-o propune Jean Lacouture *(L'histoire immédiate)* nu este o antinomie de termeni. Noua istorie, sensibilă la întreg, i-a reținut acesteia din urmă funcția istorică și mesajul paraistoric, cuprinzînd tot mai mult în sfera ei de documentare: operele scrise în plină viltoare a evenimentelor de înșiși actorii lor, jurnalistica, memorialistica, mijloacele mass-media. În această cuprindere, istoricul și jurnalistul par să fi redus distanța ce-i separa cu un demisecol în urmă, încît astăzi sintagma lui Camus, după care jurnalistul ar fi „istoricul clipei", se verifică tot mai mult, în timp ce istoricul își supune mai mult propriei atenții faptele imediate ale istoriei, ale prezentului devenit trecut.

Volumul stăruie și asupra altor fenomene pe care studiul istoreri le reevalucază astăzi tot mai mult.

Antropologia istorică, evocată de André Burguière *(L'anthropologie historique)* are în acest sens tradiții notabile, numărînd precursori încă din sec. XVII, la care s-a adăugat exemplul decisiv al lui Jules Michelet, ulterior al Școlii Analelor [3]. Demersul ei are în vedere istoria alimentației „ca fenomen cultural și economic", „istoria" transformărilor parcurse de aspectul fizic al populației (p. 48—49), cu alte deschideri către istoria maladiilor și epidemiilor, a vieții sexuale și studiul universului mental „în care antropologia a reținut astăzi explorările cele mai fecunde" (p. 59). Studiul mentalităților deschide istoriei alte teritorii în care Philippe Ariès *(L'histoire des mentalités)* vedea posibilă explorarea diferențiată a psihologiilor colective. Istoria culturii materiale, strălucit explicată de Jean-Marie Pesez *(L'histoire de la culture matérielle)*, complementează unghiul prin teme ca istoria climatului, a locuinței și a mobilierului, a vestimentației, a alimentației, ș.a. „O retorică a curiozității"? „Poate — își răspundea Jean-Marie Pesez — dar ea nu va dovedi mai puțin necesară, căci ea manifestă interesul de a reintroduce omul în istorie, prin mujlocirea faptului trăit" (p. 130).

„Periferia" fenomenului istoric înțeleasă în altă perspectivă decît cea strict socială, pare să dețină, de asemenea, un loc însemnat în noua istorie. Asupra ei stăruie Jean-Claude Schmitt *(L'histoire des marginaux)*, distingîndu-i, în ciuda dificultăților de definire a ei, două planuri: „marginile" în interiorul unei societăți, reprezentate de indivizi sau grupuri ce pot participa la relațiile de producere, refuzînd normele etice ale societății sau fiind excluși din ierarhia de valori a acesteia (p. 347); „marginile" din istoria omenirii, acelea ignorate mult timp (lumea „barbară" în raport cu

[2] C. I. Gulian, *Structura și sensul culturii. Contribuții la istoria ideilor contemporane*, București, 1980, p. 81—82.

[3] Remarcabilă, la acest capitol, contribuția românească ilustrată prin Mircea Eliade, cf. Alexandru Zub, *Histoire et anthropologie; La contribution de Mircea Eliade*, în „Revue des études sud-est européennes", XIX, nr. 2, 1981, p. 301—310.

www.dacoromanica.ro

Romania, „schismaticii" bizantini și păginii musulmani față de creștinismul occidental; Orientul și lumea nouă în raport cu Europa, p. 348). Tentativa nu urmărește altceva decît integrarea faptului istoric în structura și durata existenței umane. Aceleași aspirații sînt slujite de demersurile de dată recentă asupra factorului imaginar în istorie, comentate în articolul subscris de Evelyne Patlagean *(L'histoire de l'imaginaire)*. Ce a visat și cum s-a reprezentat omenirea pe sine în decursul devenirii sale? Un sondaj cronologic probează că „fiecare *cultură*, deci fiecare societate — a se înțelege fiecare nivel al unei societăți complexe — are modul său specific de reprezentare la limita dintre real și imaginar" (p. 249), și că „reprezentările unei societăți și ale unei epoci formează, ele însele, un sistem", devenit obiect al istoriei, dar și „modele de comunicare" (p. 267). Cercetarea miturilor și a religiei, a culturii populare, a literaturii și artei, împletită cu tentativa unei istorii psihanalitice oferă în acest sens contribuții utile, ca acelea aduse deja de E. R. Dodds despre elementele culturale ale visului antic sau de J. Le Goff cu referire la visul medieval.

Problematica noii istorii nu se oprește aici. O detaliază și cei 120 de termeni dedicați unor noțiuni și nume istorice, purtînd semnătura a 34 de autori, mulți binecunoscuți în istoriografia franceză: Maurice Aymard, Georges Balandier, Michel de Certeau, Roger Chartier, Pierre Nora, Krzysztof Pomian, Pierre Vilar, ș.a. De notat, informațiile sintetice și de conținut despre Henri Berr, Marc Bloch, Fernand Braudel, Georges Dumézil, Emile Durkheim, Lucien Febvre, Pierre Francastel, Antonio Gramsci, John Huizinga, Ernest Labrousse, Georges Lefebvre, Karl Marx, Marcel Mauss, Jean Meuvret, Jules Michelet Erwin Panofsky, Henri Pierenne, François Simiand, Werner Sombart, Alexis de Tocqueville în care se cunosc spiritele cele mai fertile și reprezentative pentru preocupările istoriografice actuale. Alți termeni privesc marile reviste de istorie *(Annales, Revue historique, Revue de synthèse historique)* și noțiuni cu semnificații speciale în orizonturile cercetării actuale: aculturație, alimentație, antropologie (economică, istorică, fizică, politică), arheologie, cartografie, climat, criză, cultură, ciclu, dezvoltare, econometric, educație, etno-istorie, europocentrism, eveniment, familie, film, ideologie, imagine, limbaj, moarte, națiune, etc., etc.

Un tablou, cum se vede, cuprinzător, prin care autorii au știut să redea cele mai noi preocupări din istoriografia franceză și universală. Că el nu este impresia pură a teorii se înțelege din bogatele referințe la cărți fundamentale ce ilustrează fiecare din temele și termenii acestui volum. Lor li se adaugă și un bilanț mai recent [4], edificator pentru istoriografia franceză din ultimii ani dar și pentru rețeaua de cercetare a acesteia, în care problematica *nouă* dă nota dominantă. Adjectivul care se asociază și istoriei din titlul cărții la care ne referim nu îndeplinește astfel rolul unui epitet obisnuit. El devine element restructurant, capabil să determine noul statut și progresul științei istorice, prin descoperirea unei identități mai largi, actualizînd astfel a nintitul refren al lui Marc Bloch care vedea în istorie „une science en marche, une science dans l'enfance". Este de așteptat ca spiritul ei fertilizator să fie și mai mult receptat de istoriografia română pentru a participa la rîndu-i, cum s-a văzut deja [5], la dezbaterea marilor curente ale gîndirii istorice contemporane.

Ștefan Lemny

[4] Cf. *La recherche historique en France depuis 1965*, Paris, 1980, p. 85 99.

[5] *Théorie et méthode dans l'historiographie roumaine (1965 1979)*. Bibliographie sélective annotée, Bucarest, 1980, p. 56 62, 108—124.

www.dacoromanica.ro

I P H Yearbook, vol. 1, IPH Edition, Basel, 1980, 222 p.

Asociația internațională a istoricilor hîrtici (cu denumirea în engleză *International Association of Paper Historians* — prescurtat I P H), cu sediul la Basel, a început din anul trecut să publice anuarul său. Hotărîrea în acest sens a fost luată la Congresul de la Fabriano, ca motivîndu-se prin aceea că buletinul informativ periodic al asociației „IPH Information" nu dispune de un spațiu suficient pentru a publica studii mai voluminoase și textele comunicărilor susținute la congresele internaționale anuale ale asociației. De fapt, aceste comunicări au fost mai totdeauna multiplicate ori de organizatori ori de autori și trimise membrilor asociației.

Între timp a avut loc congresul anual de la Manchester unde președintele de atunci al asociației, profesorul Hans B. Kälin din Basel și-a asumat sarcina de a „face tot posibilul pentru a accelera publicarea primului anuar".

În ce privește titlul noii publicații, proiectul inițial de a o intitula *Papiergeschichte* a căzut, deoarece ea se putea confunda cu publicația veche germană cu același titlu. S-a adoptat noul titlu, care apare pe coperta volumului în trei limbi de circulație internațională: IPH Yearbook IPH Jahrbuch Annuaire IPH — cu subtitlul corespunzător: Yearbook of Paper History — Jahrbuch der Papiergeschichte — Annuaire de l'histoire du papier.

Primul număr, — așa cum precizează în prefață profesorul Hans B. Kalin — însumează textele comunicărilor susținute la cel de al XIV-lea Congres internațional al istoricilor hîrtiei, ținut în Anglia la Manchester între 3 și 8 septembrie 1978 precum și un număr de alte studii sosite la redacție după acest congres. Volumul a fost realizat de Hans B. Kälin cu concursul doamnei Chantal Kälin și a doamnei Catherine Gerspach, precum și ajutorul domnilor Dieter Hunziker și Georg Th. Mandl. Textele comunicărilor și studiilor sînt publicate în limitele redactate, dar și cu rezumate ample în cele trei limbi ale publicației, iar părțile informaționale ale anuarului, cu știri organizatorice pentru membrii asociației, apar în extenso în limbile engleză, germană și franceză.

Dintre comunicările susținute la Manchester cea a profesorului Oriol Valls i Subira din Barcelona este prima inclusă în anuar și este consacrată analizei unor manuscrise scrise pe hîrtie între 1166 și 1222. Autorul arată că din cele două mii de manuscrise așa-zise mozarabe, create la Toledo după ocuparea Castilici de către arabi în secolul al VIII-lea, zece sînt scrise pe hîrtie și, dintre acestea, el analizează hîrtia a cinci manuscrise accesibile lui. Urmează apoi textul comunicării profesorului Jean Irigoin din Paris, în care autorul analizează hîrtia manuscriselor grecești copiate în Anglia în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Copiștii bizantini refugiați în Anglia utilizau la început hîrtia importată din Piemont, apoi hîrtia de origine franceză (din Normandia și Champagne) și în sfîrșit, hîrtia de producție indigenă engleză. În anexă la studiu se reproduce betagrafia celui mai vechi filigran englez, folosit la o moară de hîrtie englezească de la 1495. James H. Joung din Manchester abordează în comunicarea sa începuturile fabricării hîrtiei veline din Anglia, antecedentele acestei producții, tehnologia, producția mașinistă și descoperirile engleze din acest domeniu. Studiul bine documentat prezintă un interes aparte. Henri Gachet, un cunoscut specialist parizian în istoria fabricării hîrtiei, publică comunicarea consacrată analizei hîrtiei pe care a folosit-o Balzac între 1809 și 1850 în corespondența cu doamnele Berny, Hanska și L. Carraud. Profesoara din Lodz, Iadwiga Siniarska Czaplicka se referă în comunicarea ei, tipărită în anuar, la producția de hîrtie velină în Polonia în secolul al XIX-lea. Autoarea arată că această hîrtie a fost fabricată în Polonia sub îndrumarea unor specialiști străini și întîi de toate englezi. Studiul este însoțit de reproduceri de filigrane. Tot probleme de tehnologie înfățișează în cadrul comunicării sale interesante și dr. Richard L. Hills din Manchester, comunicare intitulată: Apa, stampe și hîrtia la Amberst. George Thomas Mandl înfățișează drumul parcurs de fabricarea hîrtiei în Anglia în ultimele patru veacuri. El arată că T'sai Lun, inventatorul hîrtiei în secolul al II-lea e.n. și-a sfîrșit viața prin sinucidere, Nicholaus-Louis Robert, inventatorul mașinii de produs hîrtie a murit în sărăcie, dar producția de hîrtie s-a dezvoltat

www.dacoromanica.ro

vertiginos. Dacă în anul 1600 se producea în Anglia 0,1 kg. de hîrtie pe cap de locuitor, această cantitate a depăşit azi 130 kg pe cap de locuitor. Asao Shimura din Tokio a prezentat la congresul de la Manchester un film despre producţia manuală de hîrtie din Japonia, iar în cadrul expunerii (textul căreia se reproduce în anuar) s-a referit la începuturile producţiei de hîrtie din Japonia. Kayes von Bodegraven din Heathmont (Australia) produce şi azi hîrtie cu mijloace manuale şi în comunicare expune procedeele şi mijloacele folosite. Profesorul Jules Heller din S.U.A. se referă la aşa-zisa revoluţie în producţia manuală de hîrtie ca artă, producţie care în ultima perioadă cunoaşte o răspîndire deosebită în Canada, S.U.A., Mexic, Olanda, Suedia, Elveţia, Japonia şi alte ţări. Dr. Hassan Ragab din Cairo expune rezultatele experienţei sale cu privire la cauzele durabilităţii papirusului. Alfred Nadler din Schweinfurt publică o amplă comunicare despre arta producerii aşa-numitelor Riesdeckblättern în morile de hîrtie din Ţările de Jos între 1600 şi 1820, iar cunoscutul specialist din Leiden, profesorul Henk Voorn, un studiu de sinteză despre morile de hîrtie şi comerţul cu hîrtia în Ţările de Jos de la sfîrşitul secolului al XVI-lea şi pînă la sfîrşitul secolului al XVII-lea. Doamna Suzanne Ackerson-Addor din Geneva se referă în studiul ei la începuturile şi dezvoltarea producţiei de hîrtie în Argentina. Profesor dr. Wilhelm Sandermann din Donaustaub (R.F.G.) şi-a închinat studiul său prezentării vieţii şi activităţii lui Jacob Christian Schäffer, cărturar german din secolul al XVIII-lea, care a publicat o cunoscută lucrare despre materiile prime necesare fabricării hîrtiei. În sfîrşit, Judith H. Hofenk de Graaff din Amsterdam înfăţişează unele metode noi de restaurare.

Prin varietatea tematicii, prin noile contribuţii, anuarul redactat şi prefaţat de profesorul Hans B. Kälin prezintă un debut promiţător. El nu va putea să lipsească din biblioteci publice şi de pe masa de lucru a specialiştilor.

L. Demény

www.dacoromanica.ro

„REVISTA DE ISTORIE" publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile, Probleme ale istoriografiei contemporane, Cronica vieții științifice, Cartea românească și străină de istorie, Revista revistelor, Buletin bibliografic, în care se publică materiale provitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București — 71247.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMANIE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA. REVUE D'ARCHEOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ETUDES SUD—EST—EUROPÉENNES
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
  - — SERIA ARTA PLASTICĂ
  - — SERIA TEATRU — MUZICĂ — CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
  - — SÉRIE BEAUX-ARTS
  - — SÉRIE THÉÂTRE — MUSIQUE — CINÉMA

www.dacoromanica.ro

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

MIRCEA PETRESCU DÎMBOVIȚA, **Depozitele de bronzuri din România**, 1979, 390 p., 51 lei.

ION BARNEA și colab. **Tropaeum Traiani, I, Cetatea**, 1979, 258 p., 38 lei.

LIGIA BĂRZU, **Continuitatea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii**, 1979, 138 p., 10 lei.

RADU POPA, MONICA MĂRGINEANU CÎRSTOIU, **Mărturii de civilizație medievală românească**, 1979, 162 p., 28 lei.

* * * **Documente privind revoluția de la 1848 în țările române, C. Transilvania**, vol. II, 1979, LXI + 475 p., 35 lei.

ION I. RUSSU, **Daco-geții în Imperiul Roman**, 1980, 115 p., 8,75 lei.

MIRCEA MUȘAT, **Izvoare și mărturii străine despre strămoșii poporului român**, 1980, 158 p., 11 lei.

MUSTAFA A. MEHMET, **Cronici turcești privind Țările Române Extrase III, Sfîrșitul sec. XVI — începutul sec. XIX**, 1980, 444 p., 37 lei.

ȘERBAN BOBANCU, SAMOILĂ CORNEL, EMIL POENARU, **Calendarul dacic Sarmisegetusa Regia**, 1980, 191 p., 11 lei.

VIRGIL MIHĂILESCU BÎRLIBA, **La monnaie romaine chez les Daces orientaux**, 1980, 312 p., 19,50 lei.

* * * **Nouvelles études d'histoire, VI/1 + VI/2**, 1980, 384 + 340 p., 26 + 28 lei.

* * * **Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe**, 1980, 496 p., 32 lei.

* * * **Inscripțiile Daciei Romane, III/2**, 1980, 484 p., 34 lei.

* * * **Inscripțiile din Scythia Minor, vol. V**, 1980, 351 p. + 317 fig., 35 lei.

CONSTANTIN PREDA, **Callatis, Necropola romano-bizantină**, 1980, 224 p., 36 lei.

VALENTIN AL. GEORGESCU, **Bizanțul și instituțiile românești pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea**, 1980, 296 p., 22,50 lei.

VENIAMIN CIOBANU, **Relațiile politice româno-polone între 1699 și 1848**, 1980, 239 p., 11,50 lei.

MARIA HOLBAN, **Din cronica relațiilor româno-ungare în secolele XIII—XIV**, 1981, 310 p., 21,50 lei.

MIRCEA MUȘAT, ION ARDELEANU, **Unitate, continuitate și ascensiune în mișcarea muncitorească din România 1821—1948**, 1981, 342 p., 12 lei.

OLGA CICANCI, **Companiile grecești din Transilvania și comerțul european în anii 1636—1746**, 1981, 208 p., 12 lei.

DUMITRU BERCIU, **Buridava dacică**, 1981, 176 p. + 120 pl, 34 lei.

RM ISSN CO — 3870

www.dacoromanica.ro

I. P. Informația c. 2186

43 856

Lei 15